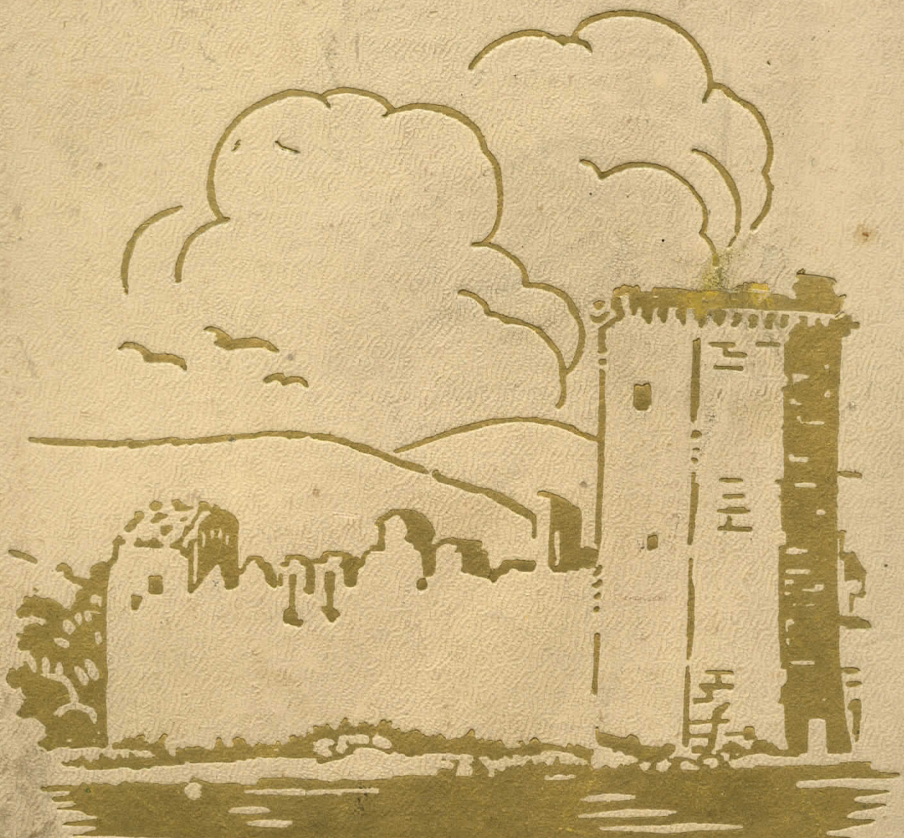
MILAN ŠENOA

PREKO KRŠNIH GORA DO SINJEGA MORA

ILUSTRIRANA OMLADINSKA
BIBLIOTEKA

IZDAVAČ
KNJIŽARA RADOSLAVA HORVATA
ZAGREB

MILAN ŠENOA

PREKO KRŠNIH GORA
DO SINJEGA MORA

TISAK TIPOGRAFIJA D. D., ZAGREB

I. PRVI DAN.

Dne 1. lipnja 1892. oko 8 sati navečer nađosmo se svi na starom kolodvoru zagrebačkom.

Uz profesora i njegovu desnu ruku, Marka marljivo čavrljaju dva brata Bugarina. Nisu braća po porodu, ali su za jednim ciljem života pošli, slažu se baš kao rođena braća. Manji Georgije nešto je nagle ćudi, ljut kristalograf, sve na ovome svietu svrstava u pojedine sustave, pa naprosto dušu ljudsku zove parametrom. Drug njegov Lazar, nešto je viši, a miran; bavi se kamenjem, naslagama, okamenjenim životinjama.

Profesor u svom čvrstom platnenom odielu s englezkim šeširom na glavi i sa željeznim kladivom, o boku izgleda poput afričkog putnika. On i Bugari sjedoše za jedan stol. Kod drugog se stola skupismo još četvorica. Veoma visoki, tanani zoolog ravna naočale pa nešto mumlja malome kumu, dok veseli trubadur Šiško pripovieda meni na daleko i široko, koliko je posla imao, dok je u Ogulinu našao za nas kola.

Napokon se ukrcasmo.

Mi smo se svi vozili u trećem razredu, a profesor s nama.

— Čemu da se vozim u drugom razredu, pa da se vi veselite, a meni da bude dosadno.

Tako se događalo svake godine, — i on bi se uviek s nama vozio. Vlak krenu. Sve onamo do Karlovca bijasmo neobično dobre volje. Pjevali smo, a i profesor je s nama pjevao. Za čas bismo zašli u kakav ozbiljan razgovor: o kazalištu, o literaturi, — o ma čem god, — on bi o svakoj stvari znao svoje reći. Govorili smo o Šekspirskom pitanju. (Mladi ljudi, koji

su tek nešto zavirili u knjige, rado o velikim stvarima govore.) Jedan će od nas ovako, drugi onako, a napokon uze profesor rieč. Opisa ukratko, kolika je sramota bila u XVI. stoljeću baviti se kazalištem, koliko su glumci, a i pisci komedija bili na zlu glasu, — pa zaključi:

— Moguće je, da je lord Verulamski napisao one drame, a Šekspir mu je svoje ime posudio.

U takom smo razgovoru došli do Karlovca, ali onda se jedan za drugim nasloni, zače driemati, a napokon se ozove iz jednoga kuta naš trubadur baš vrlim hrkanjem: bio je majstor u tom poslu. Oko druge u noći eto nas u Ogulinu.

Izpadosmo iz vagona kao omamljene muhe.

— Tamno je, vodi nas, uze Georgije zanovetati trubaduru. Ali taj je dobričina od Boga nadaren osobitim svojstvom: on spava stojeći, hodajući, ma kako hoćete. Lakim mrmljanjem odvrati trubadur, pa se zaleti u jedan prozor.

Težkom mukom nađosmo gostioničara, kod koga su nas naši graničari čekali.

— Da se odmorimo, gospodo, predloži profesor, pa nađe u susjednoj sobi divan. I mi sjedosmo za stol, pa se odmarasmo.

Oko pete ure eto nas je pun Ogulin. Ljudi su nekako čudno gledali te neobične prikaze, što su preko noći, kao gljive, nikle u Ogulinu.

Prvo što zagledasmo bio je Gjulin ili Dobrin ponor. To je osim Kleka prvi specialitet ogulinski, pa ga treba spomenuti.

Dobra dolazi sa sjeverozapada u Ogulinsko polje. Prema jugoiztoku se polje sve više diže, pa je Dobra morala svoje korito sve dublje i dublje da zaruje. U samom Ogulinu korito je njezino četrdeset metara pod razinom samoga polja. Među strmim tamnim stienama zaderala je Dobra svoj put. Okomite stiene pokazuju »en miniature« one divotne Cañone na Rio Colorado u Sjevernoj Americi. Napokon je sila deruće

vode bila premalena, da izdere i dalje duboku dolinu svome toku, pa je našla široku pukotinu, u kojoj se gubi. Kad je rijeka malena, veli njemački geolog Bayer, lako je zaći u Gjulin ponor, pa je lako i izaći četiri kilometra sjeveroiztočno od Ogulina iz špilje kod Popova sela, gdje Dobra izlazi. Ja sam do dva puta htio proći tim ponorom, ali me je uvijek divlja Dobra već u početku zaustavila. Kad voda naraste od velike kiše, onda se čitav ponor, sve do gradske razine napuni vodom, pa tvori jaki vrtlog.

Još je čitavo mjesto snivalo u polumraku, kad se guravi Klek razsvietli izlazećim suncem.

Stari tvrdoglavac kao da se zarumeni od stida.

Svi smo šutjeli, kad se trubadur oglasi:

— Hej vi, koliko vas je? Amo na kola.

Ukrcasmo se, a naši graničari udri Ogulinskim poljem, da ne možeš bolje. Na sjeveroiztoku protegnuo se šumoviti Krpel, nekada domovina medvjeda. Nuzgredice valja spomenuti, da je Krpel znatno mjesto s hidrografskoga pogleda. I Dobra, a i Zagorska Mrežnice našle su svoj prolaz kroz srce njegovo.

Kod sela Otoka, što se liepo položilo na Mrežnici podno Veljuna brda, ostavismo Ogulinsko polje (323 m). Polje se to posve razlikuje od nižega Careva polja. Množina ponikava i kratkih dolova nestaje u Carevu polju.

Lagano se valja Mrežnica uz cestu, nizkim se slapovima približava sve više svom ponoru. Nije to ponor veličajan i dubok kao ponor Dobrin; dva mala jezera primaju vodu u se, pa je lagano gutaju. Kad voda naraste, onda se ta jezera razliju, a zimi se smrznu. Svatko će lako opaziti ta jezerca, kad se vozi iz Karlovca u Ogulin, na desnoj strani blizu postaje Munjave.

— Kako vam je ime? upita razgovorljivi trubadur našeg kočijaša.

— Joso, odvrati kršna čovječina, prefrigana lica, a crne carske brade. Prsa su mu razgaljena, na se navukao stereotipni modri prsluk, a opasao se širokim, kožnatim ćemerom.

— Odakle ste vi?

— Odavlen, gazda sam u 'voj kući, promrmlja naš Joso, pa mane bičem na stranu. Nije se pravo znalo, kaže l' grabu ili kuću ili brdo, što je nad kućom.

— Je li daleko od izvora ove vode, uzeh ja da pitam.

— Nije baš daleko, nu preko brda.

— Ima li jake vode ovdje?

— Ima gospod'ne — jaka je, al se ne razlieva, jer je uz izvor ponikvica, ka' probito bure, pa se ona vodom puni.

— A kuda ona voda?

— Ko to zna. Nekud pod zemlju, pa se vraća opet na sviet. Onomlane u Drežnici pokosili, a to uze kiša da je bogu plakati. Uzela im voda sieno, zaniela nekud u zemlju. Kad ono drugi dan, Zagorci ti vide sieno u Mrežnici.

Ima preko Kapele ponorni potok Sušik, a moj mi je Joso ono pripoviedao, što sam htio znati. Fras u svome djelu Topographie der Karlstädter Militärgrenze, pripovieda, da je Zagorska Mrežnica nastavak potoka iz Drežnice, a sad mi prijan Joso isto pripovieda.

Minusmo ugledno selo Oštarije, pa eto nas za čas u Munjavi. To se mjesto službeno zove Josipdol, njemački Josephsthal, po caru Josipu II., koji je ovdje stao, kad je obilazio svoju prostranu carevinu. Tu teče potok Munjava, koji se u Carevu polju gubi pa pritiče Tovuljnčici. Baš pod Munjavom skrenusmo u uzanu dolinu.

— To je najbolji primjer »defilea«, protumači nam profesor.

Duboka je to dolina, a u dnu njezinu nema ni rieke ni potoka, već se cesta kroz nju provlači.

— Joj!

Prva kola, što su pred nama išla, stadoše.

— Hoj prijane, što je? upita naš Joso.

— Ne znam, rękoše, da stanem.

— Što je? upita profesor.

— Mali je kum izgubio svoj ogrtač putem, ozove se iz prvih kola trubadur.

— Neprilika!

Kum se teškom mukom spravi sa svoga sjedala, pa uze mirnim korakom koracati, milota ga je vidjeti. Ide lagano, gleda preda se kao da šeće, uza nj trubadur gleda iz jame u jamu, kao da je izgubio puce od košulje, a ne ogrtač.

Kolikogod je sama stvar dosta tragična bila, ipak se ljudski nasmijasmo. Jedan je izgledao kao čuveni Cervantesov pustolov, a drugi poput slavnoga Sanča.

Napokon dođoše do neke kritične točke. Obojica se okrenuše. Kad su došli do nas, izlanu kum mirno:

— Nema ga.

Trubadur uzme na daleko pripoviedati, što je moglo biti povodom, da je ogrtača nestalo.

Eto nas napokon u liepoj dolini Plaščanskoj. Bistri potok Vrnjika krivuda onamo sve od Modruše do Plaškoga, gdje u nj utječe Dretulja. Nizka se brda naokolo odjenuše zelenilom. U polumjesec savinulo se polje Plaščansko oko južnoga ogranka brda Huma. Svježe zeleno polje prostire se u daljinu. Plaški se posadio na obali Dretulje, koju zovu i Drhtulja; okolica nije veličajna, ali je ubava, kulturna. Vojnička je sablja ovdje posadila namjesto onih liepih plemićkih dvorova u Zagorju, ' bataljunske zgrade. Po vrhovima obrubljuju dolinu tamne šume. Na sjeverozapadu podigla se stiena, a pod njom izvire Drhtulja. Ona je kao i Zagorska Mrežnica (ili Mrestnica) ugledala svietlo božje kao Stajnica. Ispod Male Kapele našla si je podzemni put, a kod Plaškoga izvire iz ždriela kao jak potok.

— Ovdje ćemo ostati, naredi profesor.

— Dobro, ozove se Joso, zafićuka, i prva kola stadoše.

Zaustavismo se pred jednom gostionom.

Ciceron veli na jednom mjestu: Kudgod dođeš, gledaj, da se priučiš običajima, ako ne želiš skandala. Za putnika je to zlatno pravilo, a mi svi bijasmo spremni, da se priučimo svakom i najmanjem običaju plaščanskom.

— To mi je svejednako, ma baš da dođem u Kinu, hranio bi se štrigama i stonogama. Valjda to prija onim klimatskim odnosima, ili je zemlja takova.

Tako je razmatranje započeo naš trubadur, a kad je profesor zapitao gostioničara, čega ima u njega, odvrati ovaj važno:

— Gotove laje, gospodine.

— Što je to laja?

— To je mastna, hladna janjetina, što je od jučer ostala, protumači profesor.

— Idem da vidim.

Za čas se vrati trubadur kisela lica. Ruke složio straga. Ništa ne govori.

— Hej Kinezu, bi li ti koju butinu od stonoge ili liepa rebarca od oštrige, upita zoolog, gledajući čudno lice trubadurovo.

— Boga mi radije od laje.

— Ne bojte se, poče profesor pripoviedati. Ima tome dvadeset godina, što me u Zagrebu posjetiše dva Francuza. Bili su mi drugovi u Bruxellesu, prirodopisci: odlučismo putovati po Krajini. Dođosmo baš amo u Plaški, u tu istu gostionicu, ljudski se najedosmo, sutradan zateče nas vrieme doručku u Otočcu. Zapitasmo, što ima, a poslužnik odvrati, da ima teletine, piletine i janjetine.

— Želite li janjetine, upitah onu gospodu.

— Hvala, ne jedemo janjetine.

— Baš sam se do mile volje u srcu nasmijao, kako ta gospoda ne jedu janjetine, a jučer si u Plaškom jaretinom mastiše bradu, u jutro se najedoše janjećega gulaša, a sad svečano obojica izjavljuju, da ne jedu janjetine.

— Hej gazda, dobar dan!

— Dobar vam dan, oglasi se gazda. Graničar je u civilu, čvrste brade, smiešak mu titra na usnama, sieda se kosa nešto razkuštrala. Baš kad smo silazili, dobri starac kihnu tako, da je zaorilo po planinama unaokolo.

— Dobar dan, reče poslie eksplozije.

— Sjećate l' se mene, upita profesor starca.

— Eh, — kako ne bi. Vi ste gospodine jednom vodili ovuda dva Talijana, što kamen klešu.

Malo, da se u sav glas ne nasmijasmo. Taj je vriedni graničar držao belgijske geologe talijanskim klesarima.

— Ej, vidite, kako je u mene dobra pamet. Sjećam se toga kao danas. A vi gospodine znate talijanski?

— Znam, odvrati profesor.

— Ta valjda ste i vi bili u Taliji.

— Jesam. Ima li kod vas što za ručak?

— Ima svega, gospodine, zapoviedajte!

— Ima li janjetine?

— Kako ne bi. Ima uviek. Ima staro i mlado. Staro je bolje za džep, mlado za želudac, ali manje u želudac, a više u džep. Takova je sada ciena.

Cjenik poštovanoga gostioničara sve nas je neobično zadovoljio.

— E, a vi dajte jeftino mlado janje, reče kad smo sjeli u hladovinu pod lozinu sjenicu.

Starac se nasmije, počeše se za uhom, pa će:

— Ej gospodine, da sam ja ciganin, pa da su mi vaše škole, puna glava pameti.

Onda se okrene, protare ruke, pa zapjeva:

— Oj mlado, jeftino janje, gdje si? Opraštaj se od majke svoje, jer si odabrao za kus gospodi.

Prođosmo se mjestom. Siromašku episkopsku crkvu pokaza nam jedan seljak. Kad ga zapitasmo za ime vladike, odvrati nehajno:

— Šta ja znam.

Za kratak čas eto nas kod stola. Gospodar dvori. Donese dvije boce raznoga vina, jedno je crno, drugo bielo.

— Ajde kušajte gospodo, ponudi nas, pa uze i on piti iz naših boca.

Kad je valjalo platiti, a on će nama:

— Stanite, pol plaćam ja, a pol vi, — i ja sam s vama pio.

Zadovoljni i veseli spustismo se na Plaško polje. Sunce udarilo malo jače. Tek smo se pola sata poljem vozili poče se cesta dizati.

— Cc! Zelenko, vozi, vozi, nevoljo jedna. Lien je vruće mu je!

Joso obično razgovara sa svojim konjima.

Kod Plavče Drage na sedlu smo brda.

— Gledajte liepe doline, oglasi se trubadur, koji je u Plaškome na naša kola sjeo.

Pred nama se stvori kotlina, sa svih strana ovjenčana položitim, nizkim brdima. Cesta se vije iztočnim krajem selima Momčilovići i Ogrizovići. U sriedi te kotline skupilo se jezero Blata. Bit će odprilike kilometar dugo, a sedam stotina metara široko.

— Je li, Joso, vi ste već bili ovdje, upita trubadur nudeći našega Faetonta kratkom cigarom.

— Jesam, hvala.

— Jel' ovo jezero uviek toliko? Hm?

— Eh, jest i nije. Kakova je već godina. Ima vrieme, kad jezera nema. To je kad je suša. Drugda opet zna do ceste narasti. Sad je već šest godina, što jednako stoji. Pripoviedali su mi Ogrizovići, nu, to su one kuće dolje, — da je u pređanjašnja vremena, — e, pasja te para, — imate li vi vatre gospodine?

— Evo!

— Hvala. Pripoviedali su, da je tri godine raslo, a onda padalo. Al' sada eto, što ja znam, šest godina, a ono raste i raste bez mjere. Vele, da je odnielo siena, pa zatvorilo ponor, u koji ulazi.

— A kuda izlazi to jezero, upitah Josu.

— He, ima ono i žilica i prolaza kojekakih. Ima i pećina, koja guta vodu, pa tako je najednom nema. Vele, da izlazi negdje u Plavčoj Drazi.

— Kako je liepo, modro.

— E da, modro jest, ali velite, da je liepo.

Koliko bi ljepše bilo da ima na njem bar crkvica ili biela kućica, ali ništa. Ono nešto kuća, što se uz sjevernu i iztočnu obalu protegnulo, neugledno je i tamno. Crni krovovi, crne kuće, bez crkve, bez ikakoga života zure u sviet. Nikako mi ne ide u pamet silna razlika između nekadanjega provincijala i krajine

I opet se podigosmo na sedlo. Zatvorene kotline, razstavljene međusobno nizkim sedlima, glavna su značajka sve naše Gornje Krajine.

— Eto nas u Jasenici, promumlja Joso.

Njegov je glas zvučio poput razlupane gitare.

— Čujete li, prišapnu nam profesor, čini mi se, da je naš Joso vinski brat.

Joso bi od časa do časa zaklimao glavom, nebrijana brada pala bi mu na prsa, šešir klima, kao da će sad na s glave. Onda se prene i potjera konje.

— Hooj Zelenko, nevoljo moja, jesi lien. Ehe! Bolje bi bilo kod kuće u štali, nego na carskom drumu. Ne ćeš tako, — vuci i ti, — befel, kad gospodu voziš.

Tako bi svakih četvrt sata dao svome Zelenku po jednu selifansku dozu nauka, a Zelenko bi strignuo ušima i primio spasonosnu nauku na znanje.

S juga dolazi jaki potok Jasenica. Na sriedi kotline raztače se u nekoliko struga, pa tvori jato neznatnih, uzkih otočića. Sve je zeleno oko te kotline, ali se ne može reći, da je kraj šumovit. Nešto stelje, nešto sitnoga drvlja i grmlja, pa biela crkva na položitom brdašcu, starinski grad Jasenički, komu vidiš okrenutu sliku u vodi, a daleko na jugu oni tamno zeleni vrhovi, sve to stvara ugodnu sličicu, koja bi zavriedila, da dođe u ilustrovane novine. Pod gradom naći ćeš tragove obkopa i jame. Dugo je čitav kraj stenjao pod turskim gospodstvom, a što je naj-

gore, baš u tim su krajevima bila glavna razbojišta »maloga rata«. Turci su sa bosanske strane navaljivali, pa bi se sa braniteljima sreli uviek ovdje, izpod Kapele. Kad su godine 1680. hrvatske vojske potjerale Turčina iz Jasenice, nađoše sve polje i svu okolicu obraslu trnjem. Dugo je vremena prošlo, dok očistiše taj plodni, ali zapušteni kraj.

Zakrenusmo na iztok.

— Još kratak čas, gospodo, i eto nas na Plitvicama.

Kola se lagano dizahu, a sve oko nas bilo mirno. Nizke se kućice posadiše uz cestu. Narod je jadan, vidi se, da nema oda šta živjeti.

— Servus humilimus, oglasi se trubadur, pa se duboko pokloni sa svoga sjedala.

Pred kućom stajala starica, pa je po običaju krajiškome prekrstila ruke na prsima, a kad se kola provezoše, ona se duboko klanja. Taki je običaj u Krajini.

— Bog si ga zna, zazvrnda trubadur svojim jakim glasom, odakle taj običaj. Kod nas u provincijalu ne bi te pozdravila seoska žena, pa da imaš cilindar na glavi, a gle, tu se naklanja kao britva, pa ono ozbiljno lice . . . Servus!

I opet jednoj domahnu, smije se, ravna naočale, pričinja se poput vrepca, koga su pustili iz krletke na slobodu. Sva se kola tresu i njišu, kako je nemiran.

— To vam je, gospodo, ostatak vojničkoga gospodstva. Pozdravljaju danas svakoga kaputaša, kako su prije pozdravljali svakoga vojnika.

— Čudnovato je to, da i danas vlada taki običaj u njemačkoj iztočnoj Africi. Svaki urođenik, kako mi je pripoviedao Lerman, kad spazi častnika, valja da stane do pet koraka pred častnikom, da pljesne tri put rukama, i onda se duboko nakloni.

Dok smo tako razgovarali, eto pred nama malo selo Zaborsko. Tužno je pogledati koloniju kuća u toj

pustoši. Želite li vidjeti našu nekadanju Krajinu u svoj njezinoj sirotinji i biedi, a vi ajte u Zaborsko, pa se nagledajte onih jadnih ljudskih stanova, onih krševitih polja, na kojima sam kamen raste, onih rietkih šuma, koje će vam se pričiniti kao zapuštena groblja, na kojima samo osovne dielove križeva ostaviše. Crna izgorjela lica gledaju nemirno, nepovjerljivo u sviet. Svaki ti se čovjek pričinja sumnjivim, a nitko ne bi baš zaželio, da ga mrkla noćca ondje zateče na konaku.

— Evo gospodo, »podbieljene jele« progovori profesor, kazujući na lievu stranu ceste. Tu se na laganom slazu diže nekoliko jela. Vite su i visoke, ali vrhovi im suhi, žuti. Nema na njima one liepe tamne zeleni, kojom se iztiču druge šume. Ako bolje pogledaš, opazit ćeš odmah pri zemlji, da jela nema kore. Zli su je ljudi »podbielili«, to jest ogulili joj koru, pa se drvo suši, dok ne dođe jaka bura, pa je sruši. Možda će onaj isti, koji je drvo podbielio, i drvo ukrasti. Taj barbarski običaj, pa vatra podložena nenavidnom rukom, uništuju svaki dan sve više naše krajiške šume.

— Hu, okosnu se trubadur na nekoga Graničara, što je uz put stajao.

— E tu venuto perfido, zapjeva onda neku ariju iz »Židovke«, pa baci »bruderu« komadićak plaščanske portorike.

»Bruder« pođe polagano do onoga komadićka cigare, sagne se i podiže ga. Pljunu zatim, da se utrne, pa ga uze žvakati. Nije ni šešira skinuo.

— A kako da se to jadno selo zove po karti Saborsko, zapita trubadur.

— Ime toga sela nije pravo zabilježeno u karti, pouči nas profesor. Po njemačkim častnicima, što su služili u nekadanjoj Krajini, pak po tuđinskim kartografima, nastalo je neumjestno pisanje mjesto pravoga imena Zaborsko. Ima ovdje šuma Borik,

ima Borov vrh, Borski vrh . . . . ali službeno je ostalo Saborsko, kao Laćarak mjesto Lađarak.

Tek što smo od rastegnutoga sela Zaborskoga bili zamakli u jednu dolinu, pokaza nam se nešto neobično. S obje strane doline pružili se položiti gorski obronci, a po njima se prostrla čudna suha šuma. Na stotine suhih opaljenih stabala diže se visoko. Izpod njih »prorastao kamen« zemlju. Na jugu su nebo prekrili oblaci, guste su šume crne na dalekim vrhovima, prema jugoiztoku, dok se po obim sivocrnim panjevima potiplju gladne čavke.

— Otkle to, upitam profesora.

— Znate, uze profesor, s tim paljevinama čudan je račun. Zapitajte čovjeka iz Zaborskoga, odakle ta paljevina, reći će vam, to je krajiška uprava učinila. Bilo je onda vrieme nesigurno, hajduci se javljahu na sve strane. Debele su im šume bile sigurno utočište, a od njih nitko siguran. Imaš kravu ili kozu, eto jednoga dana nema krave, ukrali je. Pod večer istoga dana dolazi k tebi čovjek susjed tvoj ili vjeran prijatelj, pa će ti:

— Prijane, dobivam glase, da su ti ukrali kravu.

— Jesu.

— Javili su mi to, pa rekoše, da daš pet forinti »muštuluka«, a sjutra je tvoja krava pred kućom.

Okradeni čovjek daje hajducima ili svome prijatelju »muštuluk«, a krava se nađe u kući. Taj je prijatelj veći hajduk od svih drugih hajduka. Događale se nekada kojekakve nepodobštine, pa je uprava odlučila izkrčiti šume, što se nalaze uz cestu. Trebalo je to brzo učiniti, a krčenju treba dugo vremena, pa je uprava upalila šume. To je seljačka izprika, ali treba koješta drugo pogledati. »Audiatur et altera pars«.

—Većina šuma, što ih vidite u tom kraju, — nastavlja profesor, državne su šume, a pravi razlog tome paljenju dade se dobro karakterizovati dvjema

TOŠO DABAC: PLITVIČKA JEZERA

francuzkim rečenicama: »Cherchez la bique« i Cherchez la femme«, »Traži kozu« i »Traži ženu. U Zaborskom ima mnogo žena, a prema tome i mnogo djece. Populacija neobično raste. Vi ste tamo vidjeli pred svakom kućom pet, do šest glava kao orgulje. Ljudi su siromasi, zemlja nije baš neplodna, ali malo je zemlje za toliko glava.

— Tu onda nema druge, upade trubadur, nego da se poštovani zaborski stanovnici prime sistema Engleza Jonathana Swifta.

— Kaki je to sistem, upita mirni Lazar.

— Mudri je Jonathan predložio, da se u onim krajevima, u kojima ima previše ljudi, a premalo hrane, ljudi tove poput domaće životinje, pa se kolju et caetera . . . . .

— Vidiš, oglasi se Lazar u po glasa, pokazujući neku staricu, što je kasala uz cestu; vidiš, kad bi zaborski seljaci bili uz Swiftov sistem hranjenja, onda bi ti moj prijane danas mjesto janjetine jeo kaki beefsteak ili pržolicu ove vrste . . . .

— Ajde, ne luduj!

—Ovi su jadnici, nastavi profesor, imali kozu. To je ono »cherchez la bique«. Ona im daje mlieko i meso, — a malo treba. Ide vrieme, dođe naredba, kojom je svakoj kozi, od Kupe do mora bila podpisana smrtna osuda. Nasta progonstvo, kakome nema para u historiji hrvatskoj. Sva se Krajina zakrvarila. Da bude bar nekaka odmazda, zapališe krajišnici šume. Paljevine izoraše, pa si zemlju prisvojiše. Eto, odatle već deset godina kojekake zadjevice i pravde i nepravde među erarom i med ljudima.

Naša kolija zakrenu u tamnu i jelovu šumu. Uzesmo se uzpinjati, a baš blizu sljemena eto na nas hrpa zaborskih ljudi. Liepi su, visoki, carske brade. Žene imaju oči baš, što no rieč, na mjestu. Ima ih, koje znadu zlobno, ispod oka pogledati kaputaša. Druge ti gledaju ravno u oči. To su većinom neki južnjački tipovi.

Ima od pokojnoga slikara Karasa akvarel, koji prikazuje »Trateverinku«.

Kad sam vidio ove mlade žene, a ima ih mladih od petnaest godina, sjetih se toga akvarela. Crne kose, nemarno liepo razčupane iznad sljepočica, fina lica, dašto od dobroga sunca pocrnjela, bieli, crveno i modro protkani rubci, na talijansku prikopčani samo na tjemenu, spuštaju se niz leđa, velike naušnice, kratak struk, fino protkana i obrubljena pregača, privezana izpod grudi á l'empire, — sve je to skladno bilo, da je trubadur poviknuo uzhićen ća onamo na druga kola:

— Kume, pomisli da smo u Kalabriji.

— Hvala, odvrati kum mirno, meni je i ovdje dobro.

Nešto dalje otvori se za čas šuma, a nama se prikaza Gola Plješivica (1649 m). Impozantna njezina forma svakoga će presenetiti, tko je prvi put opazi. Bila je posve bistra, kad se zagledah u one visoke livade, pak kamenje na vrhovima, sve se tako jasno vidi, pa ćeš pomisliti, nema do vrha nego dva do tri sata, a kad tamo, eto čitav dan ljuta puta. Nešto na sjever Plješivici protegla se bosanska Grmeč planina, a na jug u modrini Čemernica.

Začudismo se neobičnoj ljepoti šume. Vite se jele i borovi natječu svojom visinom, a uz njih eto i bukve.

— Znaš, amice, ja sada posve poričem kompetenciju i istinitost naše fraze: vitka ko jela. Ded pogledaj ti onu bukvu, eto onu, što iz ponikve raste, vidiš, — ima trideset metara, a gle — vidite, gospodine profesore, do vrha nema ni grančice, — a onda se poput pinije razgranjuje.

— Vi dakle želite, upita profesor trubadura, koji je svoje udivljenje iskalio gornjim riečima, vi želite da se jela penzijonira, pa da se od sada kaže: »Gle djevojka, vitka kao bukva«?

— Molim, kao plitvička bukva, izpravi trubadur.

Na razkršću cesta, što vode iz Drežnika i Plaškoga sastadosmo kirijaša. Dvie bačve vina vozi, a ide lagano.

— Hooj, otkle vi, upita ga zoolog.

— Iz Šibenika.

— Koliko ste dana na putu?

— Trinaest.

— Eto, gospodo, vidite, pa neka još tko kaže, da ne treba željeznice eto tu se gubi vrieme, posao i što ja znam. Da je željeznica od Knina do Ogulina, koliko bi to koristilo već radi samih šuma.

Dok je trubadur tako argumentirao, ja se zagledah u malu kuću, što stoji uz put. Bijaše to sličica, vriedna da se nariše u jednom elegantno vezanom albumu, pa da se odozdo upiše koji stih iz Moora ili Burnsa ili ma od koga drugoga.

Plosni krov brani kućicu od bure, po krovu su pometali veliko kamenje, kuća je načinjena od jelovine, a ta je s vremenom pocrnjela; debela se tamno zelena mahovina protegnula po krovu. Iz čudnoga se dimnjaka — ne znam smije li se ono zvati dimnjakom, — diže riedak dim. Za kućom, ili bolje za planinskim stanom, diglo se nekoliko tananih jela. Sunce zapada; narančaste se zrake sunčane kradu kroz tamnozeleno granje i razsvjetljuje stan i ono svietlo kamenje i dim. Pred kućom sjedi čovjek liepa lica, a uza nj žena i diete; još priračunaj dvie krave i nekoliko ovaca, pa je čitava obitelj na okupu. Pa je li potrebno da idemo na Brenner ili na Briensko jezero.?

Da vam je razgovarati s korjenitim Tirolcem, a onda s krajišnikom. Kolike li razlike!

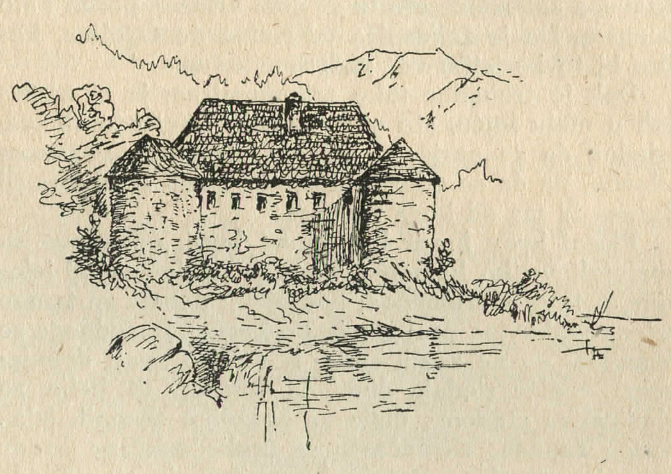
Tirolac je »simplicissimus in optima forma«, dok je naš krajišnik lukav i oštrouman.

— Imaš li mnogo kaznenog materijala, upitah jednoga prijana, koji služi kod suda u Ogulinu.

— Nemam. Krajišnik ili je poštenjak ili lopov. Ako je lopov, onda je ili tat ili razbijač. Kao tat on je pre-

frigan pa se ne da uloviti. Razbijač udari koga, pa sjedi po mjesec dva, jer je krajišnika teško ubiti. Žilava je života kao mačak. Donesu ga u bolnicu razbijene glave; od onake bi rane gradsko dijete za čas tri put umrlo, a krajišnik leži dva tjedna, pak se uštapi zdrav i čitav.

Primakosmo se dubokoj jaruzi. Suton se spustio, a duboko dolje u tami šume slapovi Donjih jezera.

Grad Jasenica

II. »INTERMEZZO«.

— Plitvice! Pet minuta!

Vlak stade. Težka se lokomotiva, odkopči, pa poleti do zdenca, da se napije za daljnji mučni put do Bihaća.

Iz vagona prosu se četa šarenoga svieta. Ima tu gospode u putnom odielu, oznojena lica, ima gospođa sa trista kojekakih svežnjića i kovčežića. Biele, modre, crvene toalete jako se ističu na tamnom zelenilu. Otvaraju suncobrane, traže kola, pozdravljaju se među sobom. Tuže se na dugotrajno putovanje.

— Pomislite, potuži mi se neka mlada gospođica, — pomislite, čitavih osam sati od Zagreba dovle. To je previše. Ja sam sva izmorena. Molim vas liepo, hoćete li biti tako dobri . . .

Ja sam bio u istinu tako dobar, pa sam dozvao nekoga kočijaša. Naprtismo na kočijaško sjedalo omašnu putnu košaru, pak mali kovčeg, dvije škatulje za šešire, svežanj s velikim englezkim ogrtačem i još koješta drugo.

— Ako vam je s voljom, pređimo preko mosta, pa novim putem do svratišta.

— Drage volje.

Za kratak smo čas stajali pred velikim željezničkim mostom, što vodi preko Korane. Dalmatinski se vlak zaleti pa prođe preko mosta.

Laganim smo koracima prelazili preko mosta.

— Što je ono? upita me gospođica (imena ne spominjem).

— Ono vam je nova tvornica papira, odvratih.

Na Korani, izpod zadnjega slapa sazidaše na položitoj luci tu veliku tvornicu. Četiri se visoka dimnjaka izpinju nebu pod oblake, pa ipak odozgo, s mosta, čine ti se patuljcima. Valja znati, da je most podignut 60 metara iznad Korane.

— Pa kako su mogli ovdje tvornicu zidati!

— Govorilo se koješta o toj tvornici, digla se buka i vika. Na Plitvicama ne treba tvornica, da zasmrđuje zrak, govorili su neki. Tvornica se ipak podiže, a kadgod sjever zadune, napune se donja jezera dimom. Gledajte, dometnuh okrenuvši se prema jugu.

Pred nama se stvori silna pukotina. Šestdeset je metara duboka. Sva je okloplјena kamenom, a tek na vrhovima vidiš tamnu crnogoricu. U dnu pukotine zaredala se Donja jezera. Okrenusmo s mosta velikom alejom prema svratištu. Uz put nam se prikaza Kozjak u svoj svojoj modrini. Na obali zaredali se

ljetnikovci. Ima ih kojekakih i švajcarskih, i modernih s tornjićima i svodovima. Kroz debelu šumu, pokazuje ti svaki prosjek prekrasnu sličicu. Između zelenoga granja na obronku postavio se bieli ljetnikovac, na obali sazidao svaki vlastnik malu terasu i stube do jezera. Crveno i bielo izprutana tenda nadvila se nad terasu. Pod stubama privezaše svagdje po jednu barku. Iza svega toga prostrlo se duboko, tamnomodro jezero.

Lagodan vjetrić napunja šumu mirisom.

— Divna li hlada, šapnu moja suputnica, pa dahnu.

— Istina je, nema ljepšega hlada nego pod bukovinom.

— Pravo velite, al' ipak. Čini mi se ima tome dosta godina, što je neki gospodin napisao »Put na Plitvice«, pa je u tom putopisu izpjevao čitav panegirik na hrastove šume, što se prostiru oko Plitvica.

— Aj, gledajte, kako je to liepo. Ta to je Bledski otok.

— Taj se otok zove Štefanijin, ali ga urediše baš onako, kako je otok na Bledu uređen.

Nasred Kozjaka pružio se nekoliko stotina metara dugi otok, a bit će dvadeset metara visok. Na vrhu se diže pod granatim stabaljem crkva Svetoga Ivana Trogirskoga. Baš zvoni na večernju. Glas se zvona razlieže dragama i dolinama. Sa ceste se prevaža narod do crkve. Milota je vidjeti prekrasan kontrast na jezerima. Sve su žene u bielo odjevene, a šarene pregače sapele na glavu, da ih brane od sunca.

Mi smo šuteći prolazili alejom, tek kadikad bi se zaustavili na visokoj obali, gdje se cesta posve primiče jezeru.

— Eto nas napokon na cilju, okrene se gospođica, pa otvori veliki crveni suncobran.

Novo se svratište podiglo na mjestu nekadanje cestarske kuće. Sazidaše ga u normanskom stilu, sa tri, četiri prigradka i sa četiri tornja, sa trista

gotskih prozora. Ima tu terasa navrh tornja i do samoga jezera; odavle vode stepenice u kabine. Na terasi i u salonu vrvi sve od gostiju. Neki, što su došli tramvajem uz lievu obalu, baš se izkrcavaju iz maloga parobrodića, drugi, što idu na gornja jezera i na Prošćansko ukrcavaju se. Sve se pozdravlja. Ima dvjesta ljudi iz Zagreba. Nekima je na usnama:

— Bože moj, kolike li divote, pa skidaju šešire, brišu znoj sa čela, mašu rukama od oduševljenja.

Zvono presta zvoniti, još čuješ, kako s Gornjih jezera ozvanja jeka, kad se u perivoju, što je uz hotel, razlieže lagani valčik.

Eto plitvičkog korsa!

— Oprostite, gospodine, idem do svoje sestre, — eno je ondje, do viđenja u perivoju.

I ode poput kukavičice leptira, što brzo od cvieta do cvieta leti. Sjedoh uz jedan stol na maloj esplanadi, što služi kao kavana, pa uzeh pasti oči po onom zelenju, po modrini jezerskoj i nebeskoj, po svem onom velegradskom šaru.

Razni se izleti priređuju.

— Idete li danas na Metlu, odanle je divan vidik na Kozjak i na Gornja jezera, pita jedan.

— Ne znam, gospodine, imam družtvo, s kojim ću do Ljeskovca, ondje ima na jezeru večeras vatromet.

Drugi uhvatio prijatelja pod ruku:

— Čuješ, amice, dođi večeras sa mnom u moju vilu. Najprije ćemo s gospođama u špilju Šupljaru, bit će električno razsvietljena, a toči se ondje divno pivo.

— Drage volje, amice, ali odkad ima ondje električno svietlo.

— Pa ti toga još ne znaš? Uvedoše svietlo od tvornice papira. Amice, ti si čitavi »peregrinus in patria«!

— Mišo, Mišo, poviknu s drugoga stola neki gospodin sa zelenim šeširom.

— Oo! Što ćeš, odvrati omašni gospodin, koji je za nekim novinama driemao.

— Sjutra u pet sati da si u Krčinskom hotelu, ali da mi ne zaspiš!

— Nema straha; pa kuda ćemo?

— Na Plješivicu, kume. Ne boj se ti za tvoj poštovani trbušak. Do Korenice ćemo kolima, — ondje mastan objed. Poslije podne odšetat ćemo se do planinskoga hotela na Kiku, pa ćemo ondje noćiti.

— A što, ako ne bude soba, okosi se onaj debeli. Vidjelo se to očito, da je to stari Banovac »aus dem ehemaligen Ersten Banalregimente« i po govoru i po ponašanju.

— Naručio sam sve. Ima sve do vrha brda liepi put, svaki kilometar po jedna klupa. Onda preko-sjutra od hotela do vrha, samo je sat hoda do piramide.

— A sunce, začudi se onaj Banovac, pa uze dalje driemati.

Glazba zasvira neku fantaziju mirno lagano. Oči mi se uzeše sklapati od umora.

Probudilo me nešto neugodno. Neko se kretanje oko mene prostiralo.

— Amice, to ti je nešto divno, nešto krasno, — o tome ti nemaš pojma, ustaj. Čuj kako mladi janjići u dvorištu bleje. Tu je, kažem ti, prava alpinska krasota.

Trubadur je tako jakim, visokim glasom govorio, da su se sve moje sanje do za čas razplinule. Uz beketanje dopirala je do mojih ušiju neka trivijalna muzika. Kum je opojen jutarnjom divotom Plitvica »dao oduška svojim čuvstvima« na nekom starom aristonu. Bit će, da mi se ta glasba pričinila u snu tako liepom.

Onako snen pođoh na prozor, — onda sam se, dragi čitatelju, do dna duše uvjerio, da su Plitvice tako liepe, da ih ni u snu ljepših zamisliti ne možeš.

III. DRUGI DAN.

Hvala Bogu, gotov sam. Tko zna bolje, rodilo mu polje!

Tako će svatko reći, tko opisa nepoznati i još neviđeni kraj, na papir stavi sve, što zna, tko sva svoja čuvstva ili nešto od svojih čuvstava, što ih je na »licu mjesta« osjetio, prelije u srce dobrom čitatelju.

Ali što će onaj jadnik, kome je dužnost po stoti put o poznatoj stvari nešto novo reći. Gdje će da nasmaže riječi, dok su mu majstori predšastnici izcrpili savkoliki rječnik epiteta, dok su mu ogledali stvar svoju sa svih strana, a ni mrvičak im ne osta nepoznat, sve su opazili, a i sve kroz svoje rešeto prosijali.

Eto i mene na takome mjestu. Što ću da kažem poštovanom čitatelju o Plitvicama. Hoću li početi: Plitvičkih jezera ima trinaest 1. Gornje jezero: Prošćansko, Ciginovac, Okrugljak gornji, onda tri mala jezera Batinovac, Vir, Jevinovac sastavljen od Velikoga i Maloga jezera, Galovac, Milino jezerce i Jezerce, koji se zove i Gradinsko jezero radi gradine Krčina, koja se nad njim diže. 2. Donja jezera: Kozjak, Milanovac, Osredak i Kaluđerovac. Kad bih k tome dodao duljinu, površinu, debljinu i absolutnu visinu, — znam zacijelo, poštovana bi čitateljka raztvorila svoja mala ustašca, široko bi zievnula, liepe bi joj se trepavice poljubile, a onda bi zaspala, da sanja nešto interesantnije nego što je moj opis.

Hoću li početi: Pomisli, liepa moja čitateljko (ili dobri čitatelju; ovo se može promieniti prema potrebi), pomisli pred sobom tamno zelenu kutiju, a na njoj divnim redom na bieloj tananoj svili navezenih dvadeset safira; pomisli da sunce udara svim svojim žarom u to drago kamenje, pomisli, da se svaka sunčana zraka razstavlja na tisuće krasnih

duga, da se modrina divnoga safira još jasnijom, još sjajnijom pokazuje, — eto ti Plitvica!

— To je »Vienac krasnih pripoviedaka za pučkoškolsku mladež priređenih« ili neka pričica iz »Tisuć i jedne noći«, reći će tkogod.

Prvo je učeno, a drugo dosadno. Evo dakle treće: Predstavit ću vam Petra Grubića.

On je visok, jak, plećat, dugih ruku, nosi obično omašne opanke i kojekakim substancijama izglađen šešir (po svoj prilici baština od pradjedova iz osamnaestog stoljeća). A njegovo lice! Kako je klasično! Kad ne bih znao, da je nos nepomičan dio glave, ja bih se zakleo, da on zna nosom desno i lievo micati. Nos mu je fin, šiljast, pun onih crvenih žilica, koje nosovima podaju toli jovijalan oblik i boju. Očuvaj me Bože, da se Petru narugam. Ja ću svakome glasno i jasno reći, da sam ja za Petra Grubića, ja ga preporučam — on je vodič, da mu nema para na svim jezerima. Što više, Petar je jedini vodič, — drugoga nema.

— Dobro jutro, gospodine suče, pozdravi Petar gospodina profesora na verandi pred cestarskom kućom.

— Zdravo Petre, kako je? odvrati profesor.

— Eh, po bogačku. Ni lievo, ni desno, van kamo gospodin Bog hoće.

Petar se nešto skuči, pogladi dugu crnu bradu, pa ošinu očima na nas, što smo za stolom sjedili.

— Kume Petre, spominjete li se mene? upita trubadur oplićući meko jaje.

— Ta kako ne bih gospodine. Spominjem se sviju vas.

— Uh, ciganin, kako laže, ja ga nikad nisam vidio, prišane mi Lazar.

— Ni ja, odvratih tiho.

— Neka zapregnu naši kočijaši, zapovjedi profesor.

— Hooj, Joso! O'ma neka vata, poviknu Petar.

Za čas se uspesmo na kola, a Petar s nama. Bio je opasao oko pojasa dugo uže, a preda se podigao neke čudne ljestve. Drži se on na našim kolima kao grofovski »kamrdiner«, a zapravo izgleda kao bieli dimnjačar.

Vozili smo se uz Kozjak. To se jezero odlikuje osobitom modrom bojom. Nuzgredno valja spomenuti, odakle ta modra boja. Voda jezerska puna je vapna, pa se to vapno staložuje na dnu i na svim predmetima, što u vodi leže. Lako je naći po čitava stabla posve ovapnjela, gdje su bačena ljudskom rukom ili burom u jezero. Tim staloživanjem postaje dno posve bielo. Ima u fizici neki zakon o absorpciji i refleksiji sunčanih zraka, pa baš tome zakonu imamo najviše da zahvalimo, što su jezera tako divne boje.

Lagani se jutarnji vjetar diže pa razhlađuje obale jezerske. Divota je u debelom se hladu voziti. Mlade bukve i jele jedva čujno šušte na vjetru. Sunce razsvietljuje suprotnu obalu, pa se kroz gusto granje svaki čas prikazuje idealna slika proljeća. Svi, koji su na kolima u taki čas izgovaraju neke nesuvisle rieči udivljenja od čuda. Te se rieči i izreke ne daju napisati, jer bi kadikad izašla izreka bez početka, drugi put bez repa. Neki opet začuđeni zaboravljaju u svom govoru na interpunkciju. Tako trubadur nešto misli, pa usred misli izgovori:

— nešto ljepšega bogme . . . .

Zoolog koraca uz kola pa uze lamentirati:

— Joj ovo . . . ja ne znam . .

Tu prestade, pa dalje gleda u vodu. Profesor pita kuma:

— A, kume? a ovaj ni ne okrene glave, već odgovara:

— Mm.

Kozjak je toliko dug, koliko Ilica od Pivovare do Jelačićeva spomenika, a širok koliko od Jelačića do Kačićeva spomenika. Ja to navlaš spominjem, jer oni, koji nisu bili na jezerima drže, da su jezera kudi-

kamo manja. Najveće je Prošćansko, nešto veće od Kozjaka.

Eto nas na razkršću.

Cesta, kojom se jučer dovezosmo, spušta se do Kozjačkog mosta. Mi okrenusmo dalje na sjever po desnoj obali. Malo se podigosmo na brdo, ostavivši kola na razkršću, kad nam se slapovi Kozjački pokazaše. Malo izpod mosta, jezero se širokim, ne osobito visokim slapom ruši u Milanovac. To je jezero od gornjih jezera najveće, duguljasto je, dugo kojih 400 metara. Strme ga dolomitne stiene s obje strane stisnuše. Uopće su mala, Donja jezera romantičnija od Gornjih jezera. Zađosmo u debelu šumu.

— Evo nas, ustavi nas Petar.

Na zapadu otvorila se neka ponikva, jezera više ne vidimo.

Tu valja sići.

Počesmo se lagano po onom sklizkom lišću spuštati na dno ponikve. Najednom se pokaza na dnu ponikve okomita stiena. Tu se valja primiti užeta. Lagano i oprezno uzesmo se spuštati niza stienu. Neki se primiše užeta, nekima bi Petar pridržao ljestve, a trubadur i ja spustismo se do dna kao mačke s krova. Na dnu dieli se ponikva na dvoje. Lievi otvor vodi u tamnu špilju, a desni je odozdo razsvietljen. Oči se naše privikoše šumskom zelenilu, i slabom svietlu, što dopire odozgor, a sada, kad dođosmo pred desni otvor, eto divote: pomislite, da stojite u tamnoj gotičkoj crkvi, a onda se pred vama otvore silna gotička vrata, pa da podnevno sunce navre u vaše oči svom svojom silom. Tako je u Šupljari, to je ime ove špilje.

Špilja se od onog otvora naglo proširuje, tlo se strmo spušta, a svod se visoko diže. Na kraju je veliki otvor poput gotskih vrata, a vani pred otvorom postavilo se jezerce Osredak, pa se ruši srebrnim slapovima u Kaluđerovac. Biele se stiene dižu onkraj

jezera, a na njima izrasla bujna zelen. Vrata su ona visoka 30 metara, a široka 15 metara.

Meni se to sve pričinilo, kao da iza koga trsatskoga prozorčića gledam u dolinu Rječine, samo što ondje nema ni slapova, ni jezera ni zelenila; u opće ondje manjka baš ono, što je na Plitvicama najljepše.

— Sada ćemo na 'vu stranu, progovori Petar, smiešeći nam se, kako mi to sve muče gledamo.

Povede nas onda u tamni lievi otvor: tu smo zašli u špilju kako koji, jedan na leđima, drugi potrbuške i treći postrance. Svaki ima u tom već svoju metodu. Zapališe svieće u samoj špilji; ogromni se stalakliti pokazaše našim očima. Ima tu silan zastor, koji gospa priroda svojim tromim prstima kroz viekove tke, ima spojen stalaklit i stalagmit neobične debljine, i koješta drugo. Špilja nije velika, trebalo bi jedno dvadeset ljudi, da je napuni. Gospodin Marković, plitvički šumar, povede nas u manji dio špilje. Tu ima liep oltar, tako su bar svi konstatirali, a na taj oltar stavismo naše karte »ad sempiternam rei memoriam«.

Težkom se mukom izrovasmo iz špilje, a Petar se opaše užetom, pa nas pozove:

— Ajdmo do naprama Plitvici.

Dođosmo do obale posljednjega jezera. Na zapadnoj se strani digla visoka, vapnena stiena, a na jednom mjestu stvorila se izpod duboka kotlina. U tu se kotlinu ruši potok Plitvica. Pet tananih slapova (68 m.) ruši se poput niti u kotlinu, koja je nešto viša od razine jezerske. Iz te kotline i opet se pet malih slapova ruši Plitvica u jezero. Plitvica izvire iz široka ždriela kod mjesta Plitvice, a malo prije slapa raztače se u dvie struge.

— Je li, Petre, Plitvica prima potok Surtuk, upitam našega vodića gledajući na specijalnu kartu.

— Da, gospodine, ali se ne zove Surtuk, nego Surtuk izpravi me Petar.

Lagano se počesmo vraćati.

Kao gladni vuci navalismo jesti, kad nas punudiše pilećom juhom, racima, pastrvama i pečenim pilićima. Svježi zrak, pa mrvićak bihaćkog vina razveza svima jezike.

Profesor uze kratko tumačiti postanak jezera.

— Svako je jezero bila duga ponikva. Velika množina vapna, što ga voda nosi, zatvorila je šupljinu na dnu ponikve, pa se onda ponikva napunjala, a sva Gornja jezera imaju dno od dolomita, koji ne propušta vode.

— To je slično kao kod jezera Blata, i ono ima na svome dnu izlaz, doda Lazar rišući na stolu profil Blata.

Profesor nastavi pripoviedati o hidrografskim odnosima našega krša.

Od jedne stvari prelazio je razgovor na drugu Trubadur iznese nekoliko briljantnih pričica iz Like, zoolog doda nešto iz Posavine, a kum iz Primorja.

Liepom cestom, što vodi od najjužnije uvale Kozjaka odputismo se do Gornjih jezera. Sunce je ljudski pripicalo, a mi smo ipak u hladu prolazili. Bukovina i crnogorica daju tako liep hlad, da ih je prijatelj Georgije jednostavno postavio u red »antieukalipta«.

Ova se rieč pričini kumu nešto čudna.

— Što je to, upita trubadur, koji je uviek izkren.

— Antieukaliptus, — bilo bi suprotno od eukaliptus, a ti znaš, da australski eukaliptus ne daje nikake sjene, jer okreće vrh svoga lišća prema suncu, protumači Georgije.

— Čuješ, to je zanimljivo, dakle i biljke osjećaju i žive, reče trubadur.

— Svakako, odvrati profesor, — biljka postaje od sjemena, raste, razvija se i pogiba. Ona ima osjet topline i svietla, koliko mi znamo. Ima među biljkama staraca i orijaša, koji će poput orla i gavrana stotine godina živjeti, a ima ih i kratka života, kao one jednodnevne muhe. Kao što u carstvu životinja

tako ima i u carstvu biljaka koristnih, štetnih, otrovnih, liepih i egzotičnih individua.

— Napokon bi se u to mogla provesti ona opće poznata razdioba na jedaće i nejedaće individue, primjeti trubadur.

— Svakako, dometne Lazar; u gastronomskom, ali nikako u botaničkom pogledu.

Kroz tamnozeleno granje kadkad bi se pojavilo liepo modrilo jezersko. Cesta ide čas uz jezero, a onda se i opet udaljuje, slieděći jake zavoje jezerske, pa ulazi u gluhi mir kake gudure.

— Divne li šume, oglasi se faktotum profesorov, gledajući prostranu krošnju silne bukve.

Profesor uhvati zgodu pa uze pripoviedati o šumi kao o klimatskom i hidrografskom faktoru.

Evo što je pripoviedao.

— Dok je dan, šuma ne da sunčanim zrakama, da ugriju zemlju, pa ona ostaje hladna i vlažna. Kroz dan se zrak u šumi malo po malo ugrije, pa onako ugrijan ostaje do noći. Šuma dakle ublažuje dnevne i noćne opreke topline. U krajevima, gdje nema šume, recimo u Primorju, zemlja se naglo ugrijava i razhlađuje. Od sunčane se žege voda brzo izhlapi, zemlja se osuši, nagla kiša ruši se svom silom pa odnosi zemlju sa sobom. U takim krajevima, kako narod kaže, kamen raste. Jaka žega i noćna zima drobe kamen, baš kako se zubi drobe, kad na vruću juhu naglo izpiješ čašu hladne vode. U kamenu nastaju jazovi, nema tamo više običnih potočića, stvaraju se za kiše nagle bujice, koje se u pukotinama gube. Taki krajevi imaju obično mnogo kiše, ali se sva voda brzo izgubi.

— Evo, što sliedi odatle, dovrši profesor. Na Plitvicama ne valja krčiti šume, jer bi se moglo dogoditi, da se jezera u pukotine izgube.

Primakosmo se dotle Devčićevcu, što se prostire na sjevernoj strani Prošćanskoga jezera.

Ima gospodarskih zgrada, ima liepa gostionica, gojilište pastrva i drugo. Nedavno je na jednom kanalu učinjena pila. Reklo se, da će od toga drugo jezero Ciginovac presahnuti, ali već su godine prošle, a Ciginovac jednako baca jako svoju vodu u Okrugljak gornji.

Sjedosmo u čamac, da se provezemo Prošćanskim jezerom. To jezero leži gotovo 100 metara više od Kozjaka. Dugo je baš koliko Kozjak, a površinom nešto veće. Na tom jezeru nema toliko draga i dražica, koliko na Kozjaku, obale su strme, jer je jezero stisnuto među Crni i Prošćanski vrh. Već radi visine, kojih 640 metara, obale su više obrastle crnogoricom nego bukovinom. Hrastovine nema na jezerima, nego dva tri stabla na istočnoj obali Kozjaka Osobito je to, što se izpod Kozjačkoga mosta nalazi nekoliko velikih stabala, a ti su hrastovi posve ovapnjeli, pa leže u jezeru, od davnih vremena.

Na najjužnijem dielu Prošćanskoga jezera utiče Crna rieka. Pred uščem samim protiče ona gotovo tri četvrt kilometra dugo tresetište. Sva je prilika, da je Prošćansko jezero sezalo nekada mnogo dalje na jug. Ostatci vapnenoga mačka ili sadre to svjedoče.

— Gle, baš pravo alpinsko selo, promrmlja prijatelj Lazar, koji je godinu dana proživio u rudarskoj akademiji u Leobenu.

Iza jezera prostire se tresetna ravnica, iza nje crni Kik (1084 m.) s prekrasnom šumom. Zakrenusmo čamcem u jugozapadni zaton Prošćanski, koji ljudi iz sela Ljeskovca zovu Liman. Čudno, da se sva ušća na crnomorskim ruskim riekama, a slična posve ovom zaljevu, zovu Liman, a to nije drugo nego grčki *λείμον* što znači duguljasto ušće.

Vratismo se čamcem do Devčićevca. Neobično ti se čini, kad vidiš ono bielo dno, pa one jele uz obalu, što se odjenuše svietlim vapnenim plaštem. Stabalja ima toliko u jezerima, da bi bilo vriedno

TOŠO DABAC: PLITVIČKA JEZERA

povaditi sve to, možda bi se onako suho, vapneno drvo dalo čemu zgodno upotriebiti.

Iz Prošćanskog jezera vodi dugi kanal do Ciginovca. To se jezero okrenulo od zapada k istoku u obliku slova V. Uviek je jezero neke tamno modre boje, valjda od gustih šuma, koje okružuju one dvie uvale. Osobito je liep pogled na Ciginovac sa Ciginovačkih sjenokoša.

I Prošćansko jezero i Ciginovac ruše se u Okrugljak gornji, a put, koji vodi iz Devčićevca, vodi preko slapa Ciginovačkoga, pa dolazi na lievu obalu Okrugljaka. Baš sa toga puta pokazuje se divan pogled na Prošćanski slap. Obale Gornjih jezera nisu ni iz daleka tako strme i gole kao one stiene uz Kaluđerovac i Osredak. Sve se tu zeleni. Ima pače gdjekad toliko zelenila, šiblja i grmlja, da sprečava pogled na slapove.

To se vidi osobito na maloj skupini onih jezera, što se pod Okrugljakom nalaze. Tu je Batinovac pak Vir i Crno jezero ili Jovinovac. Ovo posljednje sastoji se od dva bazena, od Velikoga i Maloga jezera. Okolica ovih jezera tako je gusto obrastla, da ćeš se teško snalaziti, ako nisi bar dva tri put onim puteljcima vrludao.

Jedno je jezero niže od drugoga, a sva se prelievaju u divotni Galovac. Mali se slapovi na Gornjim jezerima zovu jerkusa.

Put, kojim smo bili pošli, prelazi izpod Vira na desnu obalu, pa ide uz Galovac sve do prekrasnih slapova.

Kad zakreneš obalom jezera Galovca, pa blizu sredine negdje sjedneš, onda ćeš sjediti zadovoljan zaboravivši sve brige drugoga svieta. Tu vlada toliki mir i gluhoća šumska, da se čovjek ni sam ne usuđuje oglasiti.

— To je stan šumskog boga Pana, oglasi se mirno kum.

Čim se više primičeš južnoiztočnom kraju jezera, koje se od sjevera na jug proteglo, sve to više te budi jaka lupa i udaranje. Napokon ćeš krenuti u šumu, i tu ti pločica pokazuje: Gornji slap Galovca. Zađi u šumu na lievo, prosliedi malenim puteljkom, koji se sada nešto uređuje i eto te u gustom grmlju. Lomljava postaje sve jača i jača. Čudnovati šum zaglušuje te sve više i više, pa ti se pričinja, da uopće kraj tebe nema nikakvoga zvuka. Gledaš svoje sudrugove, oni razgovaraju, a ti ih ne čuješ, valjda ni oni tebe.

Sagnuvši glavu, obišao si zadnji grmečak.

Tu ti se pokazuje silni gornji slap Galovca u svoj svojoj veličini. Nijednoga slapa ne možeš tako jasno vidjeti kao taj slap. Odozgora sa Galovca pada četiri metra visoki mlaz vode u malo Milino jezerce, koje se sve pjeni od silne vode, što se u nj spušta.

Nisi nego osam koračaja udaljen od slapa, a milijun hladnih kapljica sjeda ti na čelo, na usta, orosuje ti ruke. Pod bukovim krošnjama taj te hlad posve preobražuje. Slap naglo pada, pa između slapa i stiena ima prostora da prođeš; — tu bi se dala načiniti mala galerija, kao kod Niagare.

Pod slapovima stvaraju se obično stalaktiti od vapnenoga mačka. Širina tih barijera pokazuje ti, koliko znadu slapovi narasti, kad je velika kiša.

— A da vam je vidjeti u zimi, kad se jezera smrznu — reče šumar.

— Da li se jezera smrznu? upita Georgije, — to mora da je divno.

— I jest, odvrati gospodin šumar, jezera se smrzavaju, voda je u zimi obično manja, pa se događa, da se i slapovi smrzavaju. Svi se slapovi oklope najprije velikim ledenim svijećama, a ako zima potraje, te se svijeće produlje niz čitav slap, tako da mjesto slapa nastaju čitave ledene cijevi.

Spustismo se još niže, pa nas evo na obali Gradinskoga jezera ili Jezerca. Sa sjeverne strane, gdje nema još pravoga puta, lako ćeš u jedan mah vidjeti slapove Galovca i neke više slapove.

Sa tri slapa ruši se Jezerce u Kozjak. Po sriedi ima malo jezerce, koje se Buk zove. Nešto iznad planinske kuće lako ćeš vidjeti šest slapova, sve od Prošćanskoga jezera do Kozjaka. Pripoviedaju ljudi, da je osobit pogled na te slapove u proljeću i pod jesen, kad jaka kiša udari. Slapovi se onda proširuju, mnogo većom silom padaju, jezera narastu, pa se i sam Štefanijin otok, u sjevernom dielu Kozjaka, izgubi pod vodom.

— Dašto, voda je onda posve mutna od zemlje i pieska, što ih potoci u nj unose, spomenu profesor.

— Hajdmo, gospodo, do mlinova, pa ćemo se čamcem povesti do kuće, uputi nas gospodin šumar.

— Tu ćemo proći uz neku gradinu? upita trubadur. Pričinilo mi se, da je malo pridignuo uši poput zeca.

— Jest, ima nešto razvalina, ali se slabo poznaju.

— Grad se zove Krčin, doda Petar.

— Ima li historijskih podataka, upita profesor trubadura.

— Ne znam ništa. Početkom ovoga stoljeća vjerovali su ljudi, da su Grci sazidali Krčin; poslije su Krčin i Mrzin grad pripadali nekom rimskom vitezu, Fras pripovieda Pompeju, što je smiešno. Iz vremena turskih provala se za Krčin a ma baš ništa ne zna.

Spustismo se do mlinova, a za čas nas eto u cestarskoj kući.

Odnekle iznad šume podiže mjesec svoj klasični profil, pa baci rukovet bliedih zraka na divotna jezera. Sve je bilo obasjano nekim čarobnim svjetlom sve one divote, što smo ih za dana u punom svietlu vidjeli, sada se pokazaše u nekom »chiaro oscuro«. Slagao bih, kad bih rekao: tihi je noćni mir prekidao šum dalekih slapova, pljuštanje valova i tiho pjevuckanje slavuja i cvrčka. Tihi je noćni mir preki-

dalo veselo cvrkutanje trubadurovo i mukli ugodni zvuk kumova jezika. Braća Bugari uzeše svojim bugarsko-hrvatskim žargonom rekapitulirati sve što su vidjeli, a flegmatični Marko stajao je uz njih poput živa komentara.

U donjem se spratu nešto veselilo. Ljudi se iz okolišnih kuća skupiše, da izglade hrapava grla vrlim dalmatinskim dudumom.

Tiho tihano odleti trubadur iz naše sredine poput Merkurija, koji vodi duše u podzemni sviet; tiho se odvukoše i drugi u prizemlje, a napokon eto i profesora.

Svi sjede oko dugačkoga stola. Bilo je neko pet seljaka, tri žene, i mi svi. Najprije razgovarasmo o koječem; seljaci ušutiše, kad smo došli.

Ne vjeruje krajišnik gospodskome kaputu, prišapnu mi šumar.

Napokon se pripitomiše, jezici im se razvezaše, a ja sam upravo htio da pribilježim dvije tri originalne fraze i anegdote, kad me Lazar gurnu.

— Čuješ, gledaj onu djevojku u kutu.

— Amice, ovo je Rafaelova Fornarina, je li, prišapnu drugi.

— Aj aj, gle ti Lazara, ozove se kum, kako on pazi na sve, što je liepo. Ta ti si čitavi »ginajkolog«!

To ime »ginajkolog« osta Lazaru od onoga časa. Upozoriše i trubadura na visoku stasitu djevojku smeđe kose i velikih modrih očiju.

— Gle, uze on analizirati; kako fino rezani nos, kako lijepa ustašca, pak vrat (kod te riječi trubadur naravna očale i malko se počeše po nosu, — ima krst na vratu. Čekaj jedan pjesnik — ne sjećam se baš imena, veli . . . .

— No što veli vaš pjesnik? upita profesor.

— Da, znam njemački:

»Auf ihren Busen strahlt ein Kreutzlein hell,
Ein Jude hätt's geküsst auf dieser Stell«.

— To vam je od Johna Popea, Engleza, koji je preveo Homera, doda mirno profesor.

Još smo mnogo govorili i zaronili u duboke reminiscence na prošla putovanja, a sve se to proteglo tako, da nam je ponoć odavna bila zaželjela laku noć. Već se poštovani mjesec s jednim svojim šiljkom duboko zavrtio u šumovitu Metlu, kad je trubadur započeo da pod pokrivačem svira svoju morfejsku simfoniju.

IV. TREĆI DAN

U rano jutro opet nas probudi blejanje janjića. Brzo se nađosmo svi na kolima. Kad smo odlazili, pozdraviše nas svi liepo, a Petar, zovu ga i Peja, uze mahati rukom:

— Zbogom, gospodine suče, poviknu široko otvorenih usta, a lulu je jednako držao među zubima. Dobri je Petar zvao profesora jednako sucem — zašto — to neka sam Bog zna.

Već iza pet minuta nesta nam s očiju Kozjaka. Bili smo skrenuli od glavne ceste u šumu. Tu se protegnula četiri kilometra duga dolina, Crno jezerce zvana. Nema ni traga u toj dolini kakome jezeru, ali je sudeći po vapnenom tlu i tu nekad moralo jezero biti, pa nije dobivalo dosta vode, te se je možda presušilo. Možda je za turskih vremena jezero ovdje postojalo, ali je nemarom krajiške vlade propalo ili izcurilo.

— Za turskih se je vremena, pripoviedaše profesor, mnogo više pazilo na građenje zdenaca i na njihovo čuvanje, nego što se danas pazi. Turci su bili u tome mnogo svjesniji od krajiške uprave. Još se i danas vidi u Turskoj Hrvatskoj sva sila liepo građenih zdenaca, dok se kod nas tek od sedamdesetih godina na to pazi.

Gusta se šuma prostrla uz desni i lievi bok doline, sa jugozapada pružilo se onizko Bilo, a na sjeverozapadu podigao se oštri Medveđak (884 metra). Vozili smo se u debelom hladu.

Cesta do Priboja nešto je slaba, kadkada treba prelaziti velike strmine, kroz guštaru; nema drugo nego da sađeš, pa da i sam podupreš kola. Flegmatički je kum objema rukama pomagao ljudski, kao da je plaćen, saneni trubadur upotriebi zgodu, da se nasloni na ručicu od kola, pa onako hodajući zadriema. Njega bi onakovo krasno jutro uviek pozivalo na počinak.

Eto nas napokon na cesti, što vodi iz Ljeskovca u Priboj. Konji zagrabiše brže, Joso zapucketao bičem, a dobri trubadur klanjao se lievo i desno, glava mu je znala klonuti na prsa, a velika se zlatna muha toga jutra slobodno šetala po njegovu historičkom nosu, jednom riečju, on je i opet driemao. Samo bi zviezde znale pripoviedati, zašto on uviek gleda preda se, u svoje cipeliše.

Bili smo došli do Priboja. To je neznatno mjestance liepe pozicije i pristalih žena.

Stadosmo pred jednom kovačijom. Crni kovač guste brade i bielih zubi, kuje noževe, a uza nj mlada žena, nosi na prsima diete. Sunce prodire do polovice tamne sobe pa razsvietljuje sasvim ženu na pragu. Iznutra prospe se svaki čas čitavo jato modruljastožutih iskrica. Dječak kovački rasvietljen je od vatre, što pucketa od mijeha. Liepa slika, a osobito bi bila znamenita za slikara, koji voli dvostruko svietlo.

— Ohohohoho! — pritegnu se trubadur, — čudnovato, kako ja spavam. Gdje smo?

— U Ljeskovcu, odvrati dugi zoolog mirno, a na licu nisi mu opazio ni traga da laže.

— Hej Joso, koliko je još do Priboja, upita sneni trubadur.

— Božija glavo, pa koliko bi bilo, okosnu se kočijaš, pa popreko omjeri trubadura.

Pokraj sela teče jak potok Priboj, po kome ima selo ime. Petrovo selo ličko na Kordunu nije imalo sve od početka ovog stoljeća ma baš nikakove vode, dok nije godine 1831. nadporučnik Bach sagradio od Priboja do Petrova sela vodovod do pet kilometara dug.

Od Priboja uzesmo se uspinjati. Cesta vodi duguljastom dolinom uz Veliki Javornik, a šuma se zaredala s jedne i s druge strane.. Iza po sata eto nas na Vratniku; tako se zove nizko sedlo (730 m) što dieli dolinu Pribojsku od kotline Koreničke. Nešto dalje od Vratnika, blizu mjesta Vrela pokazuje ti se na desno i na lievo osobit vidik: na zapad protegla se duboka dolina potoka Korenice, u nju se svršava serpentina na cesti, što vodi od Babina potoka preko Homoljca u Korenicu. Jugozapadni dio obzorja zaprema Mrzin vrh (1250 m). Rietko ćeš gdje vidjeti tako izrovano brdo kako je Mrzin vrh; do deset strmih dolina ruši se do polja, nešto desno od polja položio se Prozor korenički (842 m), doduše već razvaljen, ali i opet podaje s onim zelenim obroncima, sa kamenim glavicama, pa sa liepim sočnim poljem, — sliku Rajnine doline, dašto bez Rajne.

Niz potok Korenicu eto nas na sriedi Koreničkoga polja. Tu vidiš na iztok iza daleke poljane vrletnu Plješivicu i sve njezine vrhove. Čudno ti se čini, kako je blizu njezin vrh, a kad tamo valja se od Korenice šest sati uzpinjati. Prema jugoiztoku gube se silni kameni vrhovi Gole Plješivice u najtanjem modrilu. Vidiš tu prelaz od tamno-zelene boje do nebesko modre, jedan se vrh reda za drugim, jedan bljeđi od drugoga. Baš nad samom Korenicom diže se Mrzin grad. Taj je grad najviši od svih naših gradova: na visini je od 1097 metara, a poznaju se tragovi širokom trostrukom obodu i obkopu. Uz grad bio je veliki vrt, pa se još i danas na vrhu kadikad nađe grožđica. Šumski je put vodio sve od Mrzina do Plitvica.

Popneš li se do vrha Mrzina otvorit će ti se neobičan pogled pod nogama. Nasred polja prostrla se čista i uredna Korenica sa čitavim nizom liepih kuća, sa dvie crkve, sa dva stara grada, pak ono kordunaško gorje, sve to sačinjava sliku, kaku ćeš težko naći u dravskoj dolini.

— Divna li polja, izjavi kum gledajući durbinom u daljinu.

— Zgodno je to polje za bitku, uze trubadur, koga je san već odavna minuo. Eto vidite, ondje pod Prozorom, ondje su Turci godine 1520. potukli bana i biskupa Petra Berislavića, a ovdje, baš pod Korenicom, tu je godine 1655. potukao ban Petar Zrinski sa svojim Uskocima do nogu tursku vojsku.

— Čini se, da su sva ta polja po Krajini bila zgodna za bitke, primieti profesor.

— Da, to su bila razbojišta, ali ni Lika ni Krbava nisu zgodne za ratovanje. Dok su Turci ondje od polovine XV. stoljeća malo po malo osvajali Gornju Krajinu, nisu trebali nego malo godina da osvoje svu Posavinu i Podravinu. Ono su bili liepi putevi za velike vojske. U ove kotline nije gotovo nikad došla velika vojska, nego se tu vodio rat koga Španjolci zovu »guerilla«, to je mali rat.

U Korenici bijaše toga dana sajam. Zađosmo u glavnu gostionicu, ne sjećam se pravo, kako nas podvoriše, ali mi ostade u pameti lice zoologovo. Čini mi se, da smo i opet janjetine jeli. Stadoh na prozor: prema gostionici protegla se Plješivica (1649 m), a sve onamo do njezina podnožja prostirala se neka zeleno-žuta polja sa crnozelenim ljagama i bielim kućama. Bistar je dan. Na ogromnoj gori razpoznat ćeš svako brdo, svaku pećinu. Razsvietljeni su predmeti svietlo sivo-crvene boje, a oni što u sjeni leže, posve su tamno modri, pa prelaze već u zeleno.

Ovamo bliže, podno trga, postavile se dvie liepe kuće, a na trgu narod trguje. Nije to svjetski vašar

u Nižnjem Novgorodu ili u Kjahti, ali je ipak vriedno da se vidi. Nas ljudi iz zagrebačkih krajeva doima se taki lički sajam kao nešto orientalno, s onim silnim crvenilom, sa sjajnim tokama i laštenim ćemerima, a gdjekad ti se ukaže obrijana glava, a na njoj čalma. Ljudi su većim dielom crni, mrka lica, tek starci nekuda blaže izgledaju.

Mi bismo bili prosjedili u velikoj gostionici još dva tri sata čavrljajući, da nas gospodin profesor ne prekine.

— Hajdmo, gospodo, kratki danci, a dugi konaci.

Uzpesmo se i opet na kola. U prednjim smo kolima bili uz profesora Georgije, trubadur, kum i ja. Lagano se uzesmo podizati cestom. Ono sočno zelenilo od jutra prometnulo se sad u sivo zelenu boju. Zrak je miran, vruć, graničarska se kola valjaju uza silan lomot iz Korenice.

— Ne čeka taj, da mu pođem s puta, prigovori Joso, ako mi satre osovinu, onda ga i ne pitaj za račun, ako ti je glava draga.

U daljini prostrla se nešto nad cestom jaka obla čina prašine. Ona jasna brda od jutros samo se poput silhueta prikazuju na svietlom nebu. Zakleo bi se, da su se za kojih trideset kilometara udaljila. Upro sam svoje oči u trubadura. Danas je zle volje.

— Taka su djeca, kad ih prerano probudiš; čitav su dan mrzovoljasta, oglasi se kum.

— A da, gledam ono uz put, odvrati trubadur, pa se i ne okrenu.

Za minut ili dva eto nas ondje, kuda je trubadur svoje sokolovo oko upro bio.

Poštovana će čitateljica oprostiti, ako za čas zaustavim vozača. Treba da opišem sličicu uz put. Možda će se naći tkogod, kome su dosadile te slike. Taj neka preskoči ovo, pa neka čita daljnji dio, nešto niže. Mislim ipak, da su take sličice potrebite. To su pravi munjovodi u putopisima. Bože moj, o čem čovjek da piše, kad mu uz bok jedan drug spava,

kad mu susjed na po zatvorenih očiju zuri u prašnu daljinu. Pa napokon, ako se pravo uzme, što ćeš novo vidjeti: dolina za dolinom, jedna jednaka drugoj, a onda ona brda, jedno oblo kao pivska bačva, drugo izrezuckano sa stotinama raznovrsnih vrhova izgleda kao stari razderani kalendar, pa tako dalje. Sve se to opetuje.

Eto, što smo uz put vidjeli:

Starčić jedan dugih siedih brkova, sa malo kose na glavi, sjedi u grabi uz put, pa grize kamiš među zubima. Lice mu je spokojno, mirno, kao da je ustao od gospodskoga objeda. Očima žmirka, a čupave mu obrve prekrivaju čitavu vjeđu.

— Pomozi Bože, stara glavo, što si sjeo tu, ka' da je gospodnji dan. Ustaj, pa miči kola s puta, pozove ga Joso.

— Jok, brate moj, ovdje pljucne starac nešto podalje od svoje torbe, — jok, nemu tu micanja. Pokušao sam, al nećeš, kad ovo ne valja (tu udari o desnu nogu).

Pred starcem stajala kola upopreko ceste. Za kolima razvalilo se mršavo kljuse, a uz kljuse vreća kukuruza prepuknula posriedi, a kukuruz izcurio.

— A što ti je to? pita opet Joso.

— Eto što je! Došli Bunićani, pretrgli mi osovinu, prevalila se kola, srušilo se kljuse, razpukla se vreća — prosuo se kukuruz —

— Ček', pridignut ćemo kljuse.

— Bolestno je, brate moj. Onda se okrene kljusetu: Oj! Oj! Živinice moja, bi li malo da prošećeš — onamo do Korenice. Daj mi jednu da užgem, ugasila mi se lula, doda Josi.

Joso sađe, makne malena kolica s puta, pa pogleda kljuse:

— Crklo je, starče!

— Crklo pa crklo. Ako znaš, ti mu vrati, što je izgubilo, platit će ti.

— Što ćeš sada?

— Čekat ću. Sretno pošli.

Odosmo.

— Klasična značajka našega naroda, primjeti profesor. Eto kako je miran i mukotrpan.

— E, da se to našem seljaku u Bugarskoj dogodi.

— E, da se to vašem seljaku dogodi, on bi pobrao kukuruz u džepove, metnuo vreću na kola, zapregnuo bi se sam, ali taj čeka božje pomoći.

— Evo nas u Bilom polju, pokaza Joso bičem.

Među kamenim brdima pokaza se crkva sa malo kuća, dolje na jug prostrlo se »bilo«, kameno polje — bez drveta — bez vode. Tek na zapadnoj strani našlo se vrelo, koje često presuši. Čudna, gotovo ružna okolica. Na iztok lako ćeš opaziti pod brdom, koje se zove Prijesto, stare turske zidine. Uz cestu, na izderanom kamenu, pase mršava pastirica, upala lica, a velikih crnih očiju, stado ovaca; i ovce su ostrigli.

— Evo, to je posljedica velike tragedije, prozbori trubadur, gledajući tužno u ono kameno polje.

— A što vi zovete tragedijom? upita profesor, gledajući nekako čudnim okom trubadura.

Trubadur nije čuo pitanja, već uze čevrljati sa kočijašem, gledajući na kartu.

Minuli smo neko sedlo, što se stere na jugozapad od Bilopolja; okolica pusta.

— Vidi se, tko je tu gospodario, poče profesor. Sve je zapušteno, sve mirno. Pričinja mi se taj prelijepi kraj poput divote djevojke, što leži na liečničkom stolu bez duše.

— Evo Krbave, oglasi se trubadur, a oči mu se zasjaše. Mirno bi se ogledavao, pa bi nešto bilježio, a onda Josu razpitivao.

— Ono pod brdom je Bunić. Vidite li, gospodo, onu zelenu mrlju, ono je Laudonov gaj.

Začudih se videći, kako je taj »gaj« riedak.

— Ono ondje je Mekinjar, pak dolje ravno Udbina, baš se ne vidi pravo.

Pred nama se protegnulo sedamdeset kilometara dugo, pet kilometara široko Udbinsko polje ili Krbava, koja ima površinu od dvadeset četvornih kilometara. Posve je ravno, a riedkogdje zeleno. U prvi čas ćeš pomisliti, da je pred tobom široki grob napunjen debelim kamenjem. Kad zapadne kiša, onda se neke, duboko zarovane jaruge napune vodom. tako postaju potoci Krbava i Krbavica. Ne pitajte, kuda se ti potoci gube, kuda otiče njihova voda; najvjerojatnije jest, da otiču u Unu.

Spustismo se cestom do Pećana, što leže na iztočnoj strani polja, a čine među ličku. Sela su siromašna, ali uredno uz gorski proplanak sazidana. Cesta, kojom smo se vozili, bila je do zla boga rđava. Vele, da su je sada popravili. Onda osjetismo neobično čuvstvo: naši se želudci valjda začudiše, kad uzesmo poskakivati. Ne znam, kako je to, da je cestom sva sila šiljatoga kamena prosuta bila. Naša su graničarska kola poskakivala kao australski klokan. Kum bi svaki čas poviknuo:

— Oho! — a mi smo poskočili.

Zamislite samo, koliko nam je godila ta vožnja od kojih dvanaest kilometara. Minusmo Musulinovu pećinu, liepu špilju sa sigama, koliko znam, do sada slabo izpitanu. Iza Gornjih i Donjih Jošana cesta se primiče Udbini.

Kad se sa sjevera primakneš Udbini, pričinja ti se, da se zeleni otok podigao usred onoga kamenitoga mora. Grad i crkva udbinska digoše se kojih stotinu i sedamdeset metara nad poljem, absolutna visina nad morem iznosi 840 metara. Udbina nije najviše selo u Hrvatskoj, ali je najviša kotarska oblast. Mjesto je čisto, dobra zraka i dobra vidika. Ovo se posljednje može dobro vidjeti u mjesecu svibnju, kad su Velebitske glavice na jug od Udbine prekrivene sniegom. Ako primetneš sunce na zapadu, koje osvjetljuje one silne vrhove, onda ćeš pristati uz mnienje profesorovo.

— Ovdje vam je, gospodo, vrlo slično vidiku, što se pruža sa glasovite terase u Bernu.

Gradina, od koje se pruža taj pogled, posve je neznatno sačuvana, ni toliko koliko Susjedgrad. Još početkom XIX. stoljeća spominje se veliki okrugli toranj, pa trostruki zid, a danas tek nalaziš tragove grada.

— Evo, gospodo, progovori trubadur, kad smo sjeli za stol u lijepoj gostionici Omčikus, evo što se zna o Udbini. Nekada je bila Udbina sielo krbavske biskupije, imala je od XI. stoljeća krasnu gotsku katedralu, a uza to valjda biskupski dvor. Kad su Turci oko godine 1460. prodrli u Krbavu, zauzeše Udbinu, razvališe crkvu, pa od nje učiniše sebi neki stražar-grad, ili kako oni vele »karaulu«. Tako se nađoše starinski kapiteli i stupovi pod bedemima te stražare. Oko godine 1493. nađoše se hrvatski junaci na Krbavskom polju u boju s ljutim Jakub-pašom. Svatko zna, da je Udbinska bitka bila za Hrvatsku Sedan.

Tek godine 1689. oteše naše vojske Udbinu Turcima, ali kakva se vrati u ruke kršćanstva! Namjesto liepoga grada sa vitim tornjevima, nađoše crnu kulu s porušenim minaretom, bez ljudi, bez stada, zemlju su svu opustošili, a na mjesto zelenila poraste kamen. Sagradiše onda drvenu crkvu, a ljude naseliše iz Podlapače.

Godine 1714. dobiše neznatnu, ali pristojno zidanu crkvu od senjskoga biskupa Adama Ratkaja. Ceste se znatno poboljšaše, odkako je u prošlom stoljeću putovao Likom car Josip II., a godine 1818. car Franjo II.

Iza tih rieči napije se trubadur valjanog piva, što ga je gospodar Omčikus pred nas iznio.

Premda je Udbina od svieta daleko, ipak nađosmo ondje sve, što smo zaželjeli. Osim crnoga dalmatinca, ponudiše nas svježim pivom i obilnom večerom.

Malo smo se toga dana zabavljali, jer su naše kosti i naši živci sasvim izmoreni bili.

— A da! Nije to šala voziti se Krbavom, duše mi. Malo što mi nije duša izkočila, — promrmlja kum kroz zubè pa brzo zaspi.

»LE DEBACLE«

Noć je. Gusti se crni oblaci nadviše nad Udbinu. Rietko se kroz oblačno okno pokazuje krnji mjesec, — onda se na po šumovito, a na po kameno polje razsvietli. Zraka se mjesečeva utisnula kroz starinski gotski prozor u ruševinu udbinske katedrale. Nema trideset godina, što je crkva razvaljena, a drač i korov pa nizko drvlje već se po razvalinama širi. Do prozora se uzverao zeleni bršjan.

Oko male vatre zaredalo se čislo ljudi. Neki se izpružiše po zemlji, drugi su posjedali na oklesano kamenje ili stoje podbočivši se o mač ili naslonivši se na stiene.

Lica su im razsvietljena odozdo od crvene vatre. Čudni se ljudi tuj sakupiše.

Bližu same vatre sjedi malić neki, kratkih nogu; gvozdeni je oklop odbacio, a bielu je košulju razgalio. Oči su mu žive, nikad mirne, čelo nizko, široko. Nos mu je nešto utisnut, a riedki brci ne mogu da pokriju debele gornje usne. Kad govori, maše desnicom, pa se od časa do časa lupi desnim dlanom po stegnu. On govori težko hrvatski, mieša nešto slovački, a najviše latinski., To je ban Derenčin.

Uza nj sjedi mrka glava, duge crne brade; duga mu se kosa spustila niz jako pleće. Na koljenu drži mač, a sav je u gvožđu. Lubanja nad očima nešto je izkočila, pa se oči tek slabo vide. Te su oči dobro poznavali Bunićani i Krbavci. Njihov je to gospodar: knez Karlo Krbavski od roda Gušića. Na svaki bi mig njegovi podanici znali, što želi.

— Nismo mi ni kukavice ni vuci, da se po gorama klatimo. Neka iziđe rđa Jakub na polje, pa da vidiš, oglasi se Karlo, gledajući izpod oka svoga trećeg susjeda.

— Mlad si, pobratime moj, progovori starac neki, koji je podvio poda se noge na tursku. Crna ga haljina pokriva, a kad plamen na vatri lizne, onda se osvietli njegova okrugla ostrižena glava, sa dva brka poput metle. Kad koja ljuća rieč padne onda mu oči kao u mačke za čas sinu, ali se opet brzo umire.

— Mlad si, pobratime moj, poče i opet starac, ali mu ban Derenčin sprieči rieč.

— Zdravo misliš, Karlo.

— Čekaj sinko, poče i opet starac, a svaka žilica zadrhta na njegovu licu, čekaj još koju godinu, govorit ćeš, kako ja govorim.

Ivan Cetinski dotle je gladio brk, a sada stupi bliže.

— Ljudi božji, kuda ćete? Recite mi, što ćete, kako ćete? Meni je sve jednako, ili u goru ili u polje, samo dovršiti. Spava mi se.

Ivan otvori svoja velika usta, pa zievne u sav glas. On je u neku ruku smiešan svat, spava rado, pa bilo i u oklopu, smije se i pije, a kad uztreba, tuče se kao najniži haramija.

— Ajde, Jure braco, lezimo onamo u kut, da prospavamo još ovo dvije tri ure. Ad vocem, je li tvoj Vidaković pouzdan svat? A? Spava li on kada na straži?

— Ne spava, vjeran je kao pseto, odvrati mladi Jure Vladković, ban jajački i zaručnik Ivanove kćeri Kate.

— Znaš, braco, ne bi rado, da se sjutra, kad se probudim, nađem pred Svetim Petrom na drugom svietu, mjesto pod Udbinom.

Ivan se Cetinski po malo izgubi u tami. Mladi se Vladković na čas odkrene od vatre, pa uze razgovarati s Petrom Zrinskim, a kad se i Petar umieša u

pravdu, sjede Vladković na kamen, pa uze gledati kroz visoki prozor mjesec i tamne oblačine, kako se na sjever tjeraju.

Tu ga zgrabi nešto neugodno u vratu, udušit će ga. Sjeti se onih gore na sjeveru, sjeti se starice majke, a sjeti se i Kate vjerenice svoje, kako mu je rekla:

— Čuvaj se, Jure moj, ne daj, da ostanem udovom djevojkom.

Ono četvrt suze što se proli pod njegovim vjeđama, progutaše oči. Oh, da mu je jedna nekrštena glava pod rukama! Sva se krv u njem uzbudi.

Oni se oko vatre razvikaše.

Iza grma, nedaleko vatre izkoči malena prikaza. Tako je tih i miran taj čovuljak, da ga ni duša nije spazila, dok nije položio ruke na rame bana Derenčina. To je Feranat, vođa slavonski.

— Evo ti pismo, poče tihim glasom.

— Pismo, zapitaše svi u jedan glas. Niko Trsatski za dvije glave viši od vođe slavonskoga, prikuči se Derenčinu.

Ban uze čitati.

— Pozdrav ti od mene — (ovdje promrmlja nešto, a onda se okrene prema onome starcu), — Izmail-aga Komić . . . .

— Kuja poturica, mirno reče Nikola Trsatski.

Izmajil-aga nuđa nam, da se nagodimo. Jakub-paša traži slobodan prolaz preko Krbave, a zaklet će se, da ne će ni roblja voditi, ni dalje robiti.

— Pristajemo, odgovori onaj zgureni starac.

— Ne, oglasi se Derenčin.

Starac podiže glavu.

— Ni na koji način, opet će Derenčin oštrim glasom.

— Ja mislim . . . , poče starac dižući se i naglasujući svaku riječ, ja mislim, da svi pristajemo.

— Ne — ne — ne —, razljuti se Derenčin. Ja sam tu kraljev namjestnik, ja sam vaš vođa, ja sam ban.

LUDOVAČKI: NOVI VINODOL

— A ja sam Frankopan, zagrmi starac, a glas njegov zazveči triput među kamenim stijenama. Naglo se podiže, te lupi rukom po sjajnom oklopu. Vatra jače zaplamsa, kad je stari Bernardin sa sebe zbacio crni plašt, čitava se prikaza starčeva razsvietli, a na suprotnoj se stieni podiže orijaška sjena.

— Ja želim da pustimo Jakub-pašu preko Krbave, pa da mu na Kuku stavimo zasjedu, poče starac mirno, dižući desnicu gore; naših je konjanika malo, slabo su oružani, lakše će nam biti u brdima.

— Jesi li ti Frankopan? Dat ćeš paši slobodan prolaz, a onda ćeš ga iz zasjede uloviti.

— Riečju ću svojom zajamčiti Turčinu prolaz preko polja, ali nigda ne ću obećati, ni samom vragu, da ću nekrštenu glavu štedjeti.

— Ti si Mlečanin i lukavac.

— Šuti, tuđinče, u našoj si kući, oglasi se Ivan Cetinski; snažnu je desnicu spustio na banovo rame.

— Malo nas je, veliš, Bernardine, nasmiehnu se Derenčin porugljivo, — nije nas malo, nego ste vi Hrvati vazda bili strašivice.

Svi skočiše na noge.

U to izađe mjesec na nebesku čistinu, obasja svojim svietlom biesna lica nesložnih velikaša, negdje na brdu probudi se pietao pa zakukuriknu. Težka se lomljava odazva odnekle sa Plješivice.

Ivan Cetinski udari težkim mačem o kamen i reče:

— Danas ćemo vidjeti, tko je kukavica; ti ćeš danas biti početak razsula hrvatske zemlje!

Karlo Krbavski, koji se bijaše mača latio, baci mač preda se, pa se gorko nasmieši:

— Bane moj, nije ti to onako na ugarsku, od grada do grada jahati, pa se kartati; vidjet ćeš danas, kako Turci boj biju.

Ban ustade, metnu na se oklop i šljem.

— Pusti, oče, neka bude njihova volja, zamoli bana njegov plavokosi sin, — ne zadjevaj bitke na polju.

— Probabo, pokušat ću, odvrati ban prividno mirno, pa pođe. Na jednu je nogu malo hramao.

U kutu, u mraku sjedi Jure Vladković. Tu mu se modrome oku ote i opet suza, ne radi daleke ljube, već zato, što je pred sobom vidio golemi grob Hrvatskoj.

Vlastiti joj ga sinovi izkopaše, pa metnuše spomenik s natpisom »Nesloga«.

Jednako duha topla jugovina. Zrak je sumoran. Jutarnje sunce još ne probi težkih oblačina, a vrućina je ipak velika. Kamen kao da je još od jučer zažaren. Žućkasto-sivo nebo zna se gdjegdje raztrnuti, pa baca sjajne krpe na polje i na okolišna brda. Nigdje ni ptice, ni kukca. Priroda je mrtva, obamrla, kao od straha, jer čeka nešto osobito. U maloj visini nad poljem razastro se sitan oblačak prašine i posve prekrilio neke dielove dugoga polja.

Pred Udbinom redaju se ljudi. Valja ih smjestiti u red. Čudne su te sanene prikaze. Prema Visuću pod brdom postaviše se Slavonci. To su hrvatski konjici. Na malim svojim konjima lukavo gledaju, spomene koji taj riječ, dvie, a onda se opet ravnaju. Vođa njihov, mali Feranat oblieta vojsku; mali ne govori ustima, ali zato njegovi vojnici čitaju zapovied na malim mu očima. Tamno modra odora, crni oklopi njegove vojske izgledaju izdaleka kao ugorjela šuma. Konjika je malo.

— Strah me je, u rano jutro prišapnu Bernardin Zrinskome, malo ih je; istina je čvrsti su, ali ih je malo.

Pod samom Udbinom utaboriše se dvije vojske. Jednu vodi Ivan Cetinski i Jure Vladković; to su Banovci i Bošnjaci. Zelenkaste dolame na sjajnim oklopima, visoke šljemove i duga koplja nose Vladkovićevi konjanici, to je čvrsta četa, liepo uređena, a vična ratu. Vladković i Cetinski sjede pod visokom jelom. Pješadija prostrla se do njihovih nogu. Ima

kojekakih ljudi u toj razbacanoj rulji. Ima talijanskih plaćenika, koji dođoše u službu Ivanovu. Ti su odjeveni po novom načinu. Samo na prsima nose oklope, a na glavama široke šešire. Dobri su kopljanici. Bosanski pješaci naoružani su težkim mačevima, a ban je Vladković priskrbio nekoliko arkebuzira. To je ponos vojsci . .

— Začudit će se Jakub paša, kad ja stanem striele na nj bacati, pomisli Vladković, a lice mu se razvedri.

Niko Trsatski i Bernardin Frankopan posadiše svoju brojnu vojsku na zapad. Ima tu Ličana u bielom odielu bez oklopa, bez šljema sa crvenim kapama. Naoružani su kojekako. Senjani donesoše liepoga oružja, ljudi iz gornjega Primorja oboružani su drvenim batovima i kožnim praćkama. Modrušani imaju kosiere na kolcima i jake sjekire.

Oko desete probi sunce oblak, pa razsvietli Udbinski grad. Odozgo se valja četa pješaka.

Ivan Cetinski stade, da vidi, koji su to novi gosti. Pred četom jašu dvojica, s lieva na težkom konju Karlo Krbavski, sav u gvožđu od pete do glave. Težki mu se mlat i široki mač spustiše niz lievo bedro. Biela perjanica treperi u vjetru. Uza nj kaše na muli starac fratar. Težki je mač opasao, a u ruci nosi visoki, gvožđem okovani krst. Četa je tamno odjevena, većim dielom u iztrošenom seljačkom odielu. Oružani su slabo; neki ima samo dug nož, drugi je privezao na drenov kolac težak kamen, a opet neki, a tih je mnogo, imaju težke buzdovane. Posabraše ih sa Vidov-grada kod Baga, sa Zvonigrada, sa Rakovnika i od kojekuda; to su velebitski sinci. Ima među njima i frankopanskih otočana; ti nemaju nikakoga oružja, nego na jako uže pričvršćen težak kamen.

Poljem se prosu mukao šapat poput pčelinja zuja.

— Evo, Ivane, to ti šalje Ivan Torkvat Karlović. Sve je to, što je mogao posabrati ljudi i oružja. Ne-

koji su mletački podanici, ali prebjegoše barkama do nas.

Još je Karlo govorio, kad se najednom diže prašina sa sjevera. Slavonci skočiše na konje, brzo se primaknuše uzanom putu, što vodi na iztok. Tu je polje obrastlo šumom. Sjajno su odjeveni, a težko je znati koliko ih ima, jer je Feranat sa svojim konjima podignuo prašinu. Zelena četa Ivana Cetinskoga zaleti se u polje, oklopi se bliešte, perjanice na šljemovima poigravaju. Vladkovićev plemić Ogrizović vodi pješadiju Ivanovu. Taj je Ogrizović najkrupniji u svoj vojsci.

Feranat se zaleti na tursku konjicu: to su Arbanasi, vodi ih Izmail-aga Komić.

Jato se strjelica prosu na Slavonce. Dva konja padoše. Feranat viče iz svega grla, a četa se okrene na desno, da s boka ulovi Turke. Lome se koplja crni Slavonci potežu mačeve. Turci uzmiču, a Feranat tjera svoju četu naprijed. Naglo se okreće Izmajil-aga, kao divlji mačak udara Arbanas na Slavonce, vješa se svome konju oko vrata, pa kolje protivnika dugim jataganom.

Turska se pješadija primiče. Jato se strielica i opet prosu među Ivanovu pješadiju. Mnogo ih pada. Nasta silna vika. Slavonci mnogo izgiboše. Čuje se samo zveket turskih mačeva po tvrdim oklopima.

Iznenada navaljuje nova turska konjica.

To su crni Azijati strielci, obkoliše Ogrizovića. Težkim mačem harao junačina oko sebe. Jednom turskom vojniku razsieče šljem, rani ga u glavu. Njegov susjed ubija mačem konja.

Još čas. Svom se silom ljudeskara zalieta na Ogrizovića.

— Brani se, Pavle, pocikuje mu susjed.

Težko tursko koplje udara ga pod vrat. Brzo se ukloni Ogrizović, a koplje se na dvoje prelomi.

Konj se propinje pod Turčinom. Biele oči i bieli zubi, kao da će od jeda prožderati Ogrizovića. Težki

se buzdovan sruši na crnu glavu, a konjik pade. Slavonci uzmiču. Talijanski plaćenici Ivana Cetinskoga dosada su kosili svojim partisanama (velike sjekire) turske glave. Pod njima padaju konji kao da ih tuče tuča. Čitavi mlazovi krvi prosuše se, kad su počeli Talijani konje klati... Eto sada i oni uzmiču. Tesalska se vojska spusti na njih. Iza šume reda se vojnik za vojnikom, konj za konjem. Sva je sila Turaka — ima ih čitava mravlja vojska.

— Udri, Jure, udri, poviknu Ivan Juri Vladkoviću.

Kano vjetar udare bosanski konjanici na Izmajila. Jure i Izmail se nađu. Juri se prelomi koplje na Izmajilovu štitu. Sabljom udara Jure na Izmajila. Gibki se konjanik prignu, ali težka Jurjeva sablja zadere mu se u stegno. Za čas nesta Izmajila, — Jure se ogleda.

Ban Derenčin vodi drugo krilo Slavonaca. Iz šume prospu se striele na nj. Slavonci i opet padaju, striele zvižde zrakom kao bura. Uzdasi zaklinjanja miešaju se s kletvama i psovkama. Arbanaski se vođa namjeri na Ogrizovića. Jednim mahom zatjera Ogrizovićevu konju jatagan u prsa, konj se propne, sbaci konjanika i pade na nj. Turski vojnik skoči, pa mu mlatom razlupa lubanju. Čvrstom je rukom mrtvac obuhvatio nogu jednoga vojnika.

Evo i opet Izmajil age; noga mu krvari, ali on ipak navaljuje. Feranat se nađe pred njim. Udari konjik na konjika, kao morski val, što navaljuje na pećinu. Feranat se miče kao striela, oblieta neprijatelja, udara kopljem, udara sabljom. Izmajil se spušta na jednom stremenu sa konja, onda se naglo diže, mačevi se ljeskaju na suncu kao munje; — eto Feranat pada. Arbanaski vođa ga ubija dugim mačem. Još se jednom podiže mali vojvoda na noge, zarinu koplje Izmajilovu konju u trbuh, a onda se sruši mrtav. Ruke razširio, a licem udario o zemlju. Teška mu se rana otvorila na šiji.

— Napried, napried, grmi Ivan Cetinski.

Divlja rika i grozno urlanje čuje se sa strane hrvatske vojske. Kamen razbije čelo arbanaskome vojvodi, krvave ga suze oblievaju.

— Napried, viče biesan Derenčin, ali ga vojska ne sluša. U taj se čas prosula brzo konjica rumelijska, među Ivana i među Derenčina. Vidi je Jakub paša. Sve je do sada stajao u zasjedi, a kad je opazio, da Jure i Ivan tjeraju Izmajila, prodre s novom vojskom iz šume. Ivan i Jure ostaju sami sa nešto ljudi.

— Udri, zaurla Karlo Krbavski, pa poput lastavice poleti poljem, a za njim Petar Zrinski. Prate ih Podgorci sa Velebita.

Kako šilj brze lađe dieli more u dva velika diela, tako se i Karlovi vojnici zaderaše u tursku vojsku. Stade teći krv sa svih strana. Karlovi i Petrovi vojnici udaraju turske glave svojim kamenjem. Udaraju starim topuzima, kolju noževima, a kad se još bliže primaknu, hvataju ih rukama. Okretni otočani udaraju Turke nogama u trbuh, dave ih snažnim pestima, zadiru im nokte u živo mesa. Nasta jauk i vika bez konca i kraja. Tu pade najviše obrijanih glava.

Tesalska je vojska obkolila Ivana Cetinskoga i Jurja. Diže se silna prašina, Jurjev je vranac posrnuo. Ubiše ga. Mladi Jure skače na drugoga konja, Ivan stoji na mjestu. Naslanja se na hrast pa kosi oko sebe. Nešto konjika skupi se oko njega, ali turske glave rastu kao iz zemlje. Utisnuše mu oklop na prsima. Boli ga, kao da će mu grudi slomiti. Bacaju se kamenjem na nj. Još tren, on će pasti, ne ranjen, već od umora. Jure udara svojim konjem na šest ljudi. Pod svaku ruku želi pomoći Ivanu, ali poput hidre množe se turske glave. Sad i njega obkoliše. Rumelijska vojska okrenula na zapad. Težkom se mukom, smičući turske glave, dokopa Jure onoga hrasta, pod kojim se Ivan bori.

— Kasno je, sinko, kasno, progovori Ivan tužnim glasom, pa se nasloni na hrast. Velika osmanlijska

striela zabola mu se u jabučicu na vratu. Mlaz krvi navali mu na usta, koljena pokleknuše. Krvavi mač pritisnu Ivan na grudi, njegove se oči podigoše prema nebu, nešto čudno, nerazgovietno promumlja i opet ga oblije krv.

— Ivane, ote se Jurju, a onda se baci kao divlja zvier na rulju tursku.

— Napried, tu je Ivan, zaori glas maloga Derenčina, napried, treba mu pomoći.

— Udri, zaori glas mladoga sina banova.

Kao zmajevi navališe cetinski banovci pod hrast, kao grom zagrme Jurjevi arkebuziri, a turske se vojske proriede. Sve se skupi oko hrasta. Jure se tuče kao lav. Sa svih ga strana oblietaju Turci kao gladni gavranovi, kad arkebuziri, izprazniše svoje puške, pogodi ga tane u čelo. Sablja mu ispadne iz desnice i on pade.

Mladi ga banov sin spazi.

— Amo oče, udri, spasi Vladkovića!

To poviknu, pa se zaleti u rulju pod hrast. Arkezubiri i opet izprazniše puške. Mladi Derenčin se baci konju oko vrata. Čitavo se brdo trupla ondje naslagalo. Eto mu neki Azijat razbi šljem. Na jakom se vjetru prosu duga plava kosa preko čela, pa mu zakri oči. Zaludu kuša, da je s čela makne.

Turska ga ošarica shvati u bielo lice, a oči mu obavije crna tama, bez sviesti sruši se na tle. Izmajil-aga natjera svoga konja na mladića, pa mu zgazi prsi.

— Bane, tvoj sin, — zajaukne Niko Trsatski, a ban poput striele doleti do mrtvoga sina.

— Udri, ozove se kroz svu onu buku glas banov. Ni čas mu ne preosta, da oplakuje mrtvoga sina. Petar Zrinski udara na rumelijske konjanike. Najžešća se borba razvija oko onoga hrasta, pod kojim leže trupla Ivana i Jure.

Težkim svojim mačem kosi Derenčin na sve strane.

Stade nova vika na južnoj strani. Bernardinovi Ličani i Modrušani navaljuju; i opet poteče rieka turske krvi.

Bernardin bijaše pokušao, ne bi li kako Turcima za leđa zašao. Ono konjanika, što je uza nj bilo, sjaše. Sienom povezaše kopita konjima, da im se topot ne čuje. Posve tiho zađoše u šumu, pa će lako zaći Jakub-paši za leđa. Već su neviđeni prošli na po šume, kad ih preseneti divlji rik. U šumi se sakrio karavilski vođa s anatolskim vojnicima. Nešto Bernardinovih vojnika pade, a sve drugo uzmače.

— Prevarismo se, šanu Bernardin svome rođaku Niki Frankopanu, prevarismo se, kuga ih izjela.

Bernardin navali na Turčina u samom polju. Arkebuziri su raztepeni; na njihovo mjesto stupaju Bernardinovi vojnici.

Silnom se rikom zaleti rulja bielih vojnika u turske redove. Senjani udaraju svojim širokim mačevima, Primorci sipaju iz daleka težko kamenje na rumenlijsku vojsku. Jakub pašu shvati kamen u desnicu baš u onaj čas, kad je Derenčinu htio da zatjera koplje u vrat. Starac Bernardin oblieta svoje junake, kao što lastavica oblieta svoje gniezdo.

— Djeco, udrite vraga, nijesu vam braća.

Biesna četa urla, zrak se napuni strašnom prašinom. Na pet koračaja ne vidi se ništa, nego tek žućkaste sjene.

Nebo je tamno. Crni se oblaci dovaljaše od Udbine i od Plješivice; eto sad će se nad Krbavom sastati.

Bernardin se protuče do Derenčina. Ban je sav izmoren. Krv ga obli, razporiše mu lice. Jedan se konj sruši pod njime, a on skoči na nekoga turskog zelenka, kome su gospodara ubili. Sa svih strana navaljuju na bana. Izmajil-aga prepozna ga.

— Ulovite ga živa, to je vođa kaurski, ulovite ga živa!

Već skočiše trojica Arbanasa na Derenčina, da ga s konja svale, ali ostadoše praznih ruku i praznih

glava. Od jednoga se obrani Derenčin sam, a drugu dvojicu odbije Bernardin: glave se njihove razpukoše pod Bernardinovim težkim buzdovanom.

— Hej, junače, gledaj da hrabrošću svojom pobiediš, doviknu biesni Derenčin Bernardinu.

Starac zamahnu svojim buzdovanom, a tri se glave sruše i opet na crnu zemlju.

— Alah, Alah, ori se sa sjevera. Turci upališe šumu. Spusti se silna kiša izmiešana s ledom. Anatolski vojnici, što su do sada u šumi zaklonjeni bili, zađoše u boj.

Hrvati su izmoreni, krvavi, prašina im napunja usta i nosove.

— Napried, ori se glas Izmajil-age Komića. Karavilski je vođa uza nj.

Redovi se lički ruše pod bridkim sabljama Anatolaca.

— Stani, vražji sine! Moli se Bogu i Majci božjoj, da ti oproste griehe.

— Jezik za zube, staro diete, naruga mu se Izmajil, pa podbodė konja.

Srazište se. Muče udara Bernardin Izmajila, muče odbija lagani konjik svaki udarac težkoga mača.

Bernardin se ostavi mača. Poteže težki bat, koji je u svim bitkama od svoje mladosti nosio. Za čas razbije šljem Izmajilov. Ogadi mu se Izmajilova obrijana glava. Srdce mu se napuni biesom. Stotina mu slika prođe za tren pred očima.

Davno je tome, što je Bernardin znao doći u lički Komić-grad, gdje je stari knez komićki odgajao svoga sina Ivana. Bernardin je dobro poznavao starca, a i diete ga je zavoljelo. Prođe vrieme, stari knez umrije, Turci zauzeše Komić i još četiri grada s onu stranu Une, a poturči se Izmajilo. Vele, da ga je zavela neka Turkinjica.

Sve se to stvori za čas pred očima Bernardinovim.

Poput kovača počne udarati. Nije te sile na svietu, koja će biesnoga starca zaustaviti. Izmajil poviknu

i probliedi, kad ga težki bat shvati u ranjeno bedro. Aga je iznemogao, dok se je starac nekud pomladio. Rado bi bio Izmajil nešto uzmaknuo, da se oporavi, ali prekasno. Samo za čas okrene glavu, gledajući kuda se Jakub-paša miče, — baš u taj par udari starac svom silom težkim batom o rub agina štita. Težka kov propukne, a Izmajil pusti štit od velike boli, što je bijaše osjetio.

— Udri, zaurla za Bernardinom Karlo Krbavski.

Starac još jednom zamahnu:

— Izdajice, evo, — moli se Bogu!

Na Izmajilovoj se glavi pokaza grozna rana. Debeli je bat razbio agi zatiljak, a kost razdrobio u sitne koštice. Poput vreće pade aga s konja.

— Napried djeco!, poviknu starac. Mrtav je Izmajil — naprijed!

Glas mu je slab, Ne čuje se više ništa. Turci viču silno. Od šume, što je upališe, prostire se poljem tamni zagušljivi dim. Kiša jednako udara, Bernardinova je vojska prorieđena. Jadnici mokri, zablaćeni, krvavi, izranjeni, a u očima im se sakupiše suze od silnog dima, — ipak se bore junački.

Ban je Derenčin na drugoj strani ostavljen. Pomažu ga doduše knez Nikola Frankopan i Karlo Krbavski, — ali sveđer nova sila navaljuje na nj. Anatolci odieliše bana od Nikole i Karla. Niko je ranjen pa ostavlja bojište. Karlo vodi sada Senjane i Podgorce, koji se na novo sabraše.

Svi Turci nisu još ni u boju bili, prišapnu Karlu zvonigradski kaštelan Mihajlo.

Njegove se rieči za malo obistiniše. Sa iztoka od Kuka spusti se nagla konjica na ličke redove. Karlo se prestravi.

Ban Derenčin tuče se u taj par s nekim anatolskim vođom. Napokon prepuknu banu mač, ostade mu u ruci samo balčak. Dva se crna vojnika baciše

poput risova na banovo sedlo, pa mu bacaju neku krpu oko glave. Jednoga shvati brzo modruški bat, ali drugi potegnu bana sa sedla, — poput mačke skače sad desno, sad lievo, i za tren oka ban je svezan.

— Smiluj se, Kriste, oziva se mirni glas starca fratra, koji obilazi tješeći one, koji umiru, a bodreći zdrave na boj.

Karlo se Krbavski namjerio na crnoga karavilskoga vođu. Težko koplje namjeri Karlo na Turčina i za čas se nađe crna junačina na zemlji; jedan mu Podgorac, po zanatu kovač iz Baga, razbije težkim kladivom šiju.

S brda prosu se nova konjica turska. Biesno viču: to su vojnici od Zvornika.

Ličani okrenu lica svoja prema tim vojnicima. Na jednom kao da je zloduh među njih došao, okrenu leđa, lete kao biesni, glavom bez obzira.

— Jao, ovo nam je konac, poviknu Bernardin Karlu.

— Udri napried, viče Karlo, ali ga ne čuju.

— Alah, oziva se sve bliže i bliže.

— Spasi se druže, trči fratre, poviče Bernardin, pa okrene svoga konja; a na desno jaši starac fratar s visokim krstom, a na njem barjak. Bernardin upre pogled u dalj, gdje se biele Ličani, Karlo se zamotao u plašt pa sliedi Bernardina. Primakoše se Krbavi. Voda od skore kiše nabujala, u njenim se valovima pokazaše trupla bielih Ličana i tamnih Podgoraca.

Iste one večeri skupiše se opet oblaci nad poljem. Nekoliko kobaca i gavrana leti visoko u zraku, dogovaraju se, kako će se najesti. Na daleko i široko opazit ćeš dvie tri glave, to su lupeži s gora. Pretražuju mrtve i svlače ih. I to je bio onda običaj.

Ovo sve skupa nije nikaki san, kako je možda tko pomislio, već živa živcata tužna istina.

ČETVRTI DAN

Dne 5. lipnja osvanuo divan dan. Možda su se dobri Zagrebčani na toplom suncu prvi put oznojili; — u Udbini bijaše tako ugodno proljetno vrieme, da ne treba ljepšega. Sva je priroda veselije izgledala, sve je odisalo nekim svježim zadahom. — pa i naši konji, — zagrabiše premda uz brdo, nekako lakše, kao da znadu, da će se riešiti ovoga kamenoga polja.

Sve je naokolo zeleno; brda se zaredaše kao staro pusto groblje. Onamo na polju prostrla se tanana, prozirna magla. Još je rano. Na desnoj smo strani doskora ostavili malo raztreseno selo, Visuć, a onda eto pred nama duboke doline. Čini ti se kao da je tu sva priroda oniemila.

Zraka ima, da je divota.

— Divna li zraka! progovori profesor.

— Divno, progunđa kroz nos trubadur, odbijajući debele dimove u zrak. Nisam pravo razumio, govori li on o zraku ili o dimu.

— Veli se, podiže sada svoj glas mirni kum, veli se negdje, da ovakovo mirno jutro poziva čovjeka na počinak. Ne sjećam se, gdje sam to čitao.

— Oho! Čekaj kume, nasmija se trubadur, ovo je iz jedne operete, sad ću ti je pokazati. Eto i trubadur poče poput kosa fićukati i digne triumfalno svoj nos.

Mi se svi od srca nasmijasmo njihovim fizijonomijama.

Trubadur i kum bili su onoga dana posve skladni.

Dok smo mi razgovarali, eto se na drugim kolima naša dva Bugarina nešto uzvrpoljila. Kola stadoše.

— Eto neprilike, poče trubadur, valjda je Georgije svoj ogrtač posijao.

Kum ga promjeri od glave do pete.

— Orhideje, ozva se iz prvih kola, a svi siđosmo da naberemo nešto tih orhideja. Bratac Georgije uze

ih odmah klasificirati, pa im nađe mjesta u svojoj omašnoj torbi.

Oko jedanaest eto nas na vrhu Kuka. To je sedlo 1135 metara visoko, a vodi od Krbavskoga polja u Lapačko polje.

— Baš smo za stotinu metara više od Sljemena, reče profesor, držeći kartu u ruci.

— Ne bi čovjek ni vjerovao, dometnu kum gledajući u dolinu.

— Valja da pripazite u tom pogledu na dvoje. Treba da znate, da smo se iz Udbine, dakle sa 800 metara počeli dizati. Drugo: što vam se ovdje ne čini visoko, jest to, što nema osobite strmine. Čovječje se oko nigda toliko u visini ne prevari, koliko kad ima pred sobom strmu goru. Reći ću vam, da su gore na sjever od Požege kud i kamo impozantnije od jedne i druge Kapele, premda je, kako znate, Velika Kapela za 400 metara viša od onih slavonskih gora. I opet treba znati, da se naše oko u strminu neobično vara. Vi biste cienili ovaj obronak, što se do ceste spušta kud i kamo strmijim, nego što je u istinu.

Bili smo sišli s kola, pa smo koracali uz cestu. Bližali smo se samom vrhu Kuka.

— Kušajte ravno uz brdo koracati, pozove profesor kuma, a taj se odpravi, pa uze čvrsto koracati uz jaku strminu.

Profesor se primaknu, pa izmjeri metrom korak kumov.

— Eto vidite, vi ste baš čvrsto zakoračili bili, pa ipak vaš korak nema više od pedeset centimetara poprečno. Čekajte.

Profesor izvadi iz džepa neku malu, debelu knjižicu, koja je sva bila napunjena brojevima i kojekakim drugim bilježkama.

— Evo vidite: čovjek ne može da učini veći korak od pedeset centimetara, ako se strmina, po kojoj hoda, diže samo 20^0.

Na Kuku prostrla se prema jugu nizka šuma s osobitim alpinskim cvjetićima, a na sjever pruža se ravna livada puna sočne trave. Tu nasred polja stoji priprosto izklesan krst od tamnoga kamena.

— Čemu je to ovdje, upita netko.

I drugi se nagnu izvjedljivo, da vide što taj krst znači.

— Bit će kaki hajduk?

— Ili sirota putnik.

I tako je svaki nešto naslućivao, a Joso, koji je svemu računa znao, ovaj se put okrene:

— Bog bi znao.

Nešto podalje sklapa se do same ceste šuma. Put se ruši niz brdo. Tu stoji uz cestu nizka, duguljasta kućica.

Još smo jednom kroz granje mogli spaziti jedan dio Udbinskoga polja, što se duboko pod nama prostrlo.

— Hej! Je li tko božji u kući? povikne Joso u onu kućicu.

Izvuče se crno pseto, na po biele glave, pa se uze lizati oko Josinih čizama. Čini mi se, da je veoma gladno bilo. Pogleda nas onim svojim jednim okom (drugo se ne vidi, jer je na crnoj poli glave), pa kao da kaže:

— Izvolite ući, ali se baš ne nadajte ni čemu, mi smo bogci.

Na prag se protura starica, zamotana do po brade, sa širokom kapom na glavi. Ruke zataknula za rubac na prsima. Nije domaća žena, vidi se po nošnji, ali je već naučila hrvatski. Pseto joj se privije do haljine.

— Što je dobra, braćo?

— Dobro vam jutro, majko. Je li u vas što onoga bihaćkoga vina?

— Dragi moj, vi govorite veoma tiho, a ja sam gluha, veoma gluha. Bog tako hoće. Starca mi nema kod kuće, otišao u Udbinu, pa će se ondje oko treće

vratiti. Vi zakrenite kola u hlad, komisija može poći za poslom.

— Trista mu mamuza, babice draga, bies neka nosi komisiju i starca vašega. Ova su gospoda žedna. Ove je zadnje rieči Joso onako na trubljačku progovorio starici.

— A gle, žedni su. Nemam ni kapi vode, a baš nema daleko do nje. Pomozi Bože. Ajte sami, ondje vam je pod cestom vrelo.

Ostavismo staricu i ono bielo-crno pseto. Cesta poče jače zavijati, pod nogama nam se pokaza nekoliko okuči, a šuma sve gušća i gušća. Kroz tamno je granje duhao s onu stranu brda lagodan vjetrić.

— Čudno je, ali meni se čini, da je na iztočnom dielu brda sve življe, opazi kum slušajući, kako ptić na grani fićuka početak nekoga bečkoga valčika.

Josini konji pružiše se koliko su mogli. Poletjesmo kroz šumu kao ptice.

— Evo, tu ima vrelo, ondje i opet jedno, pa pod cestom i opet. Eto, zato vam je ovdje i življe i zelenije, nego na udbinskoj strani Kuka.

U nekom prosjeku pokaza nam se izpod nogu Lapačko polje. Riedko sam takovih šumskih slika vidio. Stare se bukve raztvorile, pa su pod svojim krošnjama ostavile prostor za sliku.. Tu se položio Donji Lapac, razsvietljen podnevnim suncem. Daleko je od svieta taj kraj, a ipak je liep.

Prenesi se, poštovana čitateljice, duhom na serpentine, što vode od Kuka u Donji Lapac. Otresi se svega gradskoga praha i svih predrasuda i okova gradskoga života, pa zaviri u liepi, ali zapušteni kutić naše domovine.

Srce će ti poskočiti u grudima, usta će ti uzkliknuti sama od sebe nekoliko rieči, koje napisane ne vriede ni šuplja boba, koje čovjek sam od zanosa mora izgovoriti, a da zna što znače i koliko vriede.

Vele učenjaci, da biljke izlučuju kisik. Istina je. Kad se uputismo u onu šumu, što vodi od Lapačke kotline, svima se nekako jezici razvezaše.

Profesor se opet sjeti svojih francuzkih prijatelja, kum »izpuknu« odnekle neke čudne tragične uspomene sa otoka Krka. Georgije spomenu neke osobite događaje na Balkanu, kad je još realku polazio, Lazar »ginajkolog« doda nekoliko podataka k poznavanju ženskoga naroda u okolici Pribrama i Štajerskoga Ljubna (tako je on zvao Leoben).

Svaki je svoju kozu derao. A francuzki profesori i ruski žandari, pa stasite Štajerke i bodulsko vino — sve se to izmiešalo. Spopala nas neka oksigenska elokvencija.

Naši konji »dadoše oduška svojim nogama«. Liepa, duguljasta dolina otvori se pred nama. U sriedi podigao se kojih sto metara visoki Oblaj, a nešto sjevernije prostro se uz cestu Donji Lapac. Sve je zeleno, samo na iztok pružile se svietlo-modre planine bosanske.

Iza dvanaestoga zavoja od vrha eto nas na zelenom polju. Za nama se digla lagana prašina, pa se protegnu k sjeveru.

Kako je lijep pogled na obližnje zelene vrhove. Šest stotina metara visoke gore obrubljuju polje lapačko, pa se u nj dokončaju svom silom strmih dolina. Osobito se to pokazuje na sjevero-iztočnoj i jugo-zapadnoj strani.

Napokon eto i samo mjesto.

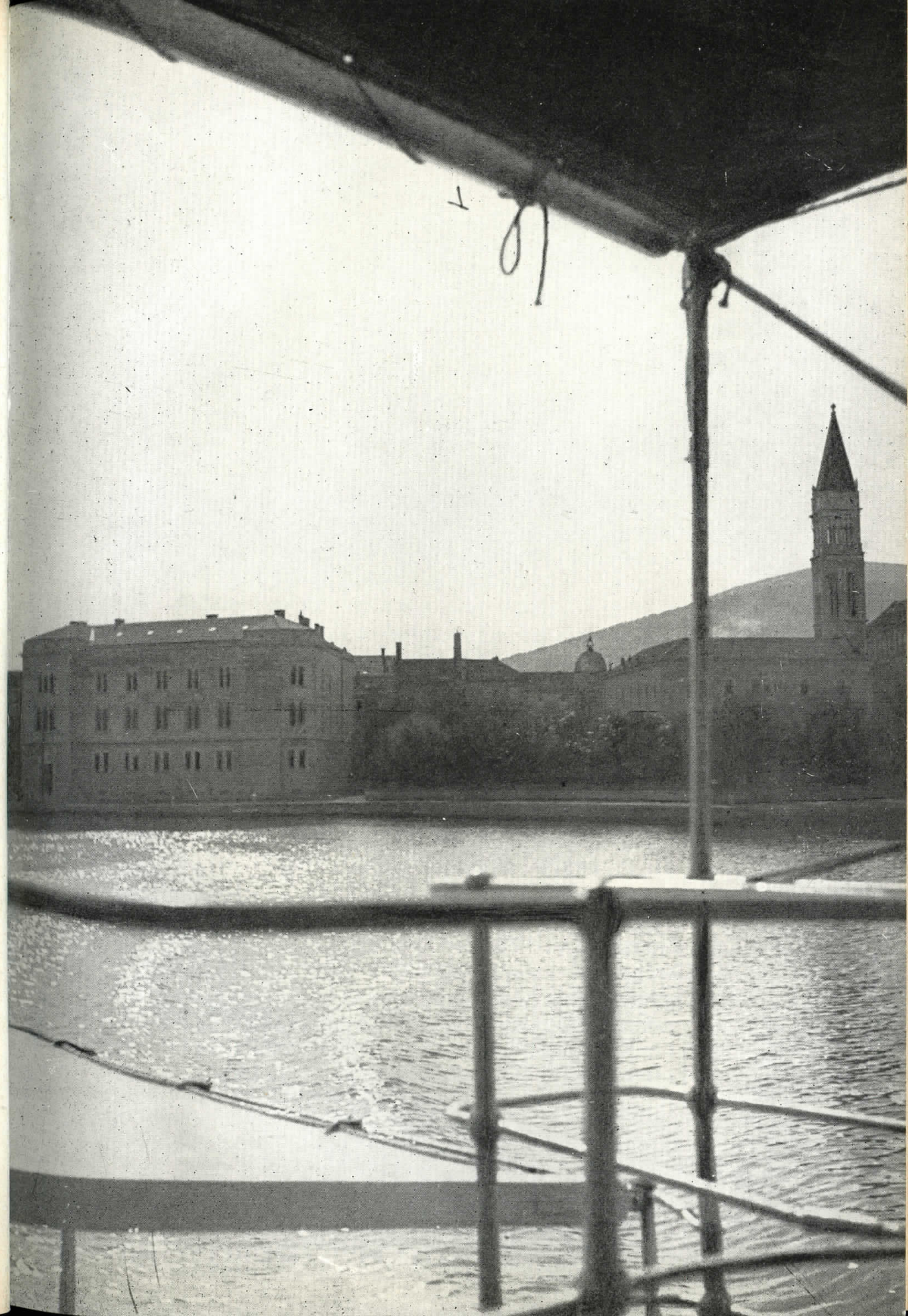
Dugo je. Pružilo se uz cestu, a nasred sela stala bijela crkva.

Potražismo gostionicu.

— Sluga pokoran, gospodo, sretno došli, pozdravi nas neki mladi svećenik nasred puta.

Bijaše g. Rašeta, nekad đak našega profesora, koji onda pođe u svećenike, pa dobi mjesto u grčko-iztočnoj župi u Donjem Lapcu.

LUDOVAČKI: KAŠTELA

Stadosmo u malenoj gostionici, a za čas eto svega, što ti srdce zaželi. Gospodin Rašeta i naš profesor baš se ljudski razgovoriše.

Nama se najednom pridruži poštovani gospodin N. rodom Čeh, a mjernik iz nekoga mjesta u ličko-krbavskoj županiji. Ne pamtim više, odakle je bio taj gospodin, ali zapamtit ću, dok budem živ, njegovu veselu i živahnu ćud. Vjerujte mi, nije trebalo ni pet časaka, a mi se upoznasmo, izmienismo svoja mnienja o ljepoti samoga kraja, o književnosti, o glumištu, zagrabismo smjelo u poviest češku, razgovorasmo o teodolitu, sekstantu, o trigonometrijskom mjerenju; masnim smo prstima pregledavali specijalnu kartu, bacili smo se u analizu ekonomske snage našega naroda, a napokon zapjevasmo.

Prije objeda izađosmo, da pogledamo mjesto. Nema tu ništa osobito da se spomene; jedino čemu se zadivih, je nošnja domaćih ljudi.

Kršne čelične stature, kao panjevi, na koje se stavljaju nakovnji, mišičavi, crne kose i tamne puti, koracaju čvrsto, na glavu namjestiše široku ličku kapu, koje im drûge izvezoše finom crnom svilom. Na njima je crveni prsluk, sav urešen divnim redom srebrenih toka. Jedan je gospodar sa kraja sela na svom prsluku imao do sto i dvadeset debelih toka od finoga cizeliranog srebra. Tamni haljinac vješaju na leđa ili na jedno rame; hlače nose crne, a zelenim su gajtanima izvezene: opanci pa ćemer i biele čarape, što ih preko hlača navlače, dopunjuju čitavu sliku ličkoga junaka.

— Odanle, sa onih serpentina, kojima ste vi jutros prošli, gledao je Josip II., a poslije njega Franjo II. međe svoga carstva, upozorio nas gospodin Rašeta.

— A kad je sazidana cesta preko Kuka? zapita kum, dubući, čačkalicom po zubima, premda još nismo ni objedovali.

— Čini se negdje oko 1780., odvrati trubadur.

— Sada su sazidali novu cestu uz Kordun, je li? upita profesor.

— Jest. Liepa je cesta. Vodi preko Nebljusa.

— Nije me još ondje bilo. Ovaj kraj oko Lapca poznam, uze opet profesor, tu baš nema ništa osobito. Sama kreda i trias, — tek na Kuku ima nešto jurskih naslaga.

— Koje je ono mjesto? upita zoolog, pokazujući prstom na jug.

— Ono je Gornji Lapac.

— Gdje je Podlapača?

— Na zapad od Udbine. A zašto pitate?

— Čuo sam, da je to mjesto okuženo.

— Jest, okuženo je, kao što je i u Primorju Škrljevo, ali mislim, da će svaki trag tim bolestima nestati.

Kad je kršni gospodar (siedih brčina i ćelave glave) donio na stol pečeno janje, prestade taj razgovor, a započe za nas svakako zanimljiviji. Poštovani će mi čitatelj oprostiti, što ću i opet prikrpati mrvicu, koja ne spada na stvar. Koga je volja neka proštije taj mali »docentni simpozion«.

Kako se uvijek kod objeda čavrlja, tako se i mi začavrljasmo. Brade nam se zamastiše, a nosovi nekud zarumeniše. Govorilo se o Ponciju Pilatu, ma o svem mogućem, kad se nenadano diže zoolog, koji je dva tri dana marljivo šutio, podiže se, a podiže i čašu rujnoga vina:

— Živjela znanost, izlanu, a oči mu se zakriesiše.

Svi prihvatiše čaše.

I tako se razgovor razprede: govorasmo o znanosti.

— Mislite li? upita Rašeta.

— Za cielo. Kad znanost ne bi živjela nekim organskim životom, kad se ne bi neprestano razvijala, što bi onda bilo, odvrati profesor. Možete li pomisliti, dragi prijatelju, kako bi bilo, kad bi se sve znanosti ustavile. Možete li zamisliti vrieme, kad su znanosti

nastale? Pogledajte rezultate najstarije tehničke znanosti, pa mi recite, koliko su stari orjentalni narodi zaostali za nama. Pomislite na skele, koje su trebali Egipćani kod gradnje piramida. Ne čini li vam se smiešno, kad vidite one kolose, — a u historiji broj 3599 godina prije Krista. Znanosti se danas razvijaju u dvostrukom smjeru. U jednu ruku ima ljudi, koji se bave strogom teorijom. To su vam oni, koji su odredili duljinu meridijana, koji su odredili odpor u električnim žicama. U prvi mah vam se pričinja, da su to ljudi, koji svim svojim životom i svom svojom znanošću nisu koristili ni mrvu čovječanstvu. Prevarit će se svaki, tko tako misli. Svu teoriju, do koje su veleumi kroz decenija, a i kroz stoljeća došli, grabi današnji praktični čovjek otvorenih ruku. Pa napokon! Koliko ima tome, što smo za korak u znanosti napredovali. Pomislite Cezara, da se sada nenadano podigne sa svim idejama, sa svim znanjem svoga vieka. Postavite ga pred današnju vojsku, pokažite mu topove, torpeda i oklopnjače. Ne bi li taj velikan poludio pred današnjim ratnim strašilima.

— Molim vas, nastavi profesor, da se sada digne Papin, pa da vidi lokomotivu i orijaške parne strojeve, kako bi se začudio dobri obretnik glasovitoga lonca. Nema ni stotina godina, što je Francuz Leverier izračunao, da postoji planet Neptun, a već danas ljudi analizuju kemički sastav sunca i drugih zviezda. Sve je to novo. Mendelejev je proračunao, da mora postojati neki elemenat stanovite težine, i određenih svojstava. To je napredak znanosti u posljednjim decenijima, a koliko vremena ima pred sobom ljudski rod? Pomislite dalje, da ljudi svu tu teoriju u znanosti apliciraju na praktički život. Željezna mreža opasuje zemlju, paučina telegrafskih žica preplela je sviet. Pomislite, koliko ima toga na svietu, što se još nije upotriebilo. Teža zemaljska, koja tjera naše satove, nosi na stotine kilometara rieke, a koliko je tome vremena, što su ljudi počeli upotrebljavati tu silu?

Koliko se svaku sekundu potroši te sile, a ničemu. Koliki se silni slapovi ruše, a da ne vrše ni mrvice posla. Mjesec svom silom privlači neizmjerno more, a do danas nema sva njegova sila gotovo nikakove praktičke vriednosti. Znam, da negdje u Sjevernoj Americi plima i odsjeka tjera mlinove, — to je sve. Pa ipak, ta sila diže svaki dan silnu masu mora, koja obuhvaća 370 milijuna četvornih kilometara. Pomislite, koliko se ugljena kroz godinu dana na zemlji potroši. Svaki se dan gradi sve više tvornica, a sve te tvornice, sve rudarske visoke peći proždiru strašnu množinu ugljena.

Profesor ode do svoga kaputa, i izvadi onu malu knjižicu; pomnjivo poče po njoj listati.

— Istina je, reče Georgije, kad čovjek pomisli koliko vremena treba, da se kameni ugljen stvori, stane mu pamet. Deblo jedno treba tisuće godina dok se stvori kameni ugljen, — a danas tek minuta, pa se taj dugogodišnji starac pretvori u pepeo.

— A što će biti onda, kad nestane ugljena? upita gospodin Rašeta.

— Ima ga hvala Bogu još dosta u Englezkoj, pa u Njemačkoj. Sigurno ima i u Sjevernoj Americi sva sila ugljena, što ga ljudska ruka još ni dirnula nije. Pa napokon, nismo računali ni Sibiriju, ni Kitaj.

Ove je rieči izgovorio kum upravo onda, kad je trubadur navalio na vrata. Bio je izišao, da malko prospava na kolima. Još je zadnje rieči čuo.

— Ma baš u Sibiriju i u Kitaj u tako veselom društvu . . . . .

— Čekaj, ne brate, mi ne govorimo o putovanju, nego o ugljenu.

Trubadur zirne očima, sjede uz gospodina N. pa uze s njime razpredati neke čudnovate stvari. Za čas su na kraju stola tiho pjevucali.

Profesor i opet sjede za stol.

— Nema straha, gospodo, mjesta u kojima se nalazi ugljen ima još dosta. Koliko četvornih kilo-

metara obrete nedavno Stanley, a koliko je toga u području Konga. Evo nekoliko brojeva. Po statističkim podatcima Englezka je potrošila godine 1862. 82,000.000 tona ugljena, godine 1864. već 92,000.000 tona, a dvie godine iza toga čitavih 100,000.000 tona, Poznati Englez Armstrong proračunao je, da svake godine raste potrošak za 2,300.000 tona. Prema tome Englezka bi potrošila ove godine 200,000.000 tona. Je li, to su liepi brojevi? Armstrong je dalje proračunao, da će Englezka ostati posve bez ugljena godine 2100. On preporučuje, da se dotle zauzme Kitaj, pa će ona imati i za daljnje milenije ugljena.

— A što ćemo mi onda? upita trubadur, razvalivši oči.

Sirote se neugodno dojmila tužna sudbina kulturne Europe.

— Do godine 2100. narast će i opet dovoljno šume.

— Ali potrošak drveta danas daleko nadmašuje rastenje. Treba uza to još pomišljati i na to, da se šuma ne smije u svim krajevima posve uništiti. To bi veoma štetno djelovalo i na klimske prilike.

— Ja nikako ne vjerujem, da je Grčka u staro doba imala takovo lice, kakovo danas nosi.

Trubadur je te riječi izrekao tako, da smo ga svi pogledali.

— Ona je danas pusta i gola, bezobzirno gola, bez zelenja, bez polja. To znam. Ali znam, da je oni stari literati prikazuju poput kakoga zelenoga, plodnoga kraja. Dakle ili su literati lažitorbe, ili se je Grčka zbilja i promienila.

— Ja mislim, da je ovo posljednje, reče profesor, a trubadur zadovoljno sjedne.

— Bene.

— Vi ste pitali prije, čim ćemo se grijati i odkle ćemo dobivati topline u industrijalne svrhe, ako nestane ugljena.

— Jesam, odvrti trubadur.

— Lovit ćemo sunčanu toplinu.

— Kako ćete loviti toplinu?

— Ne samo toplinu nego i svietlo.

— Čemu vam svietlo?

— Pretvorit ćemo ga u elektricitetu, odvrati profesor.

— A elektriciteta će vršiti poslove?

— Jest. Treba, da se učini velika selenova baterija, u kojoj će svietlo buditi elektricitet.

— A kako ćete toplinu loviti, upita kum mirno, kao da pita: Jelte, gospodo, vama je vruće?

— Toplinu ćemo uloviti na razne načine. Čitavu ćemo Saharu (to je i onako nepotreban prostor) zapremiti sa stotinama Noeonovih termoelektričnih baterija. Dnevna vrućina i noćna zima proizvest će u tim baterijama svu silu elektriciteta, — a ona dalje vrši posao.

— E, dobro, to je tek pretvaranje topline u elektricitet, ali čitao sam, prozbori Lazar, da je Sausure lanjske godine pokazao na pariskoj akademiji predlanjsku sunčanu toplinu iz Alžira.

— Jest vraga, osmjehnu se trubadur.

— Da, a Dewar je u Londonu usred sjednice zapitao učenjake, kakvoga zraka vole, da li alpinskoga iz Chamonixa, ili morskoga iz Mentona. Pri tom je otvorio neki mali rezervoar, a vruća se je dvorana za čudo ohladila.

— Vidite gospodo, tako ide znanost silnim koracima napried, poče opet profesor, pa mi dopustite, da se poslije toga maloga razgovora vratim na samu zdravicu, pa da rečem: Živjela znanost!

— Živio progres, poviče zoolog, a trubadur doda:

— A da ne bude sama, da je Bog poživi sa milostivom gospodjom Dewarovom.

— Oho!

— A koga, upita kum.

— Što ti ja znam . . . .

— Ako tako dalje pođe, onda ćemo nazdraviti i Sausura i Noea . . . .

— . . . . i Armstronga!

— Živio, ozove se opet zoolog.

— Sa gospođicom progresijom . . .

Zoolog poče govoriti dugu nazdravicu, trubadur primi među dlanove bocu, pa počne čitati analizu kisele vode. Naočale su mu spale na nos, pa preko njih čita, vlasi mu se razkuštraše. Dok zoolog govori, prekida ga trubadur:

— Joj, čega sve ima u toj kiseloj vodi!

Zoolog govori dalje, a kum se smije onim tihim, tihim smjehom, koji kadikad postaje priljepčiv. Kum se smije, a za njim se smije i profesor. Zoolog čudno gleda, misli, da se njemu smiju, a napokon se i sam nasmije. Trubadur gleda u bocu ozbiljno, sada čita popis bolesti, koje kiselica lieči. I on opaža, da se svi smiju, pa se i on uze smijati. Najednom profesor zapita:

— Čemu se mi zapravo smijemo? Jaki smijeh poprati njegovo pitanje, ali on nastavi:

— Gospodo doba je.

Oprostismo se. Dok smo se malo izvan Lapca, izvezli, ustane kum, pa će patetičkim glasom:

— Lapče, nikada se nije u tebi tako pametno govorilo, kao danas!

Za kratak smo čas svi driemali.

Kratak je čas trajalo driemanje. Kratak smo čas razgovarali, onda i opet zašutjesmo. Dobri se Marko svinuo na sjedalu poput puža, kum gleda preda se, kadšto se sjeti, reče rieč, a zatim ušuti.

U trubadura nastala silna reakcija. Sjede uza me, pa zuri u kartu, onda se karta izvine iz njegovih ruku, naočale se okliznuše na vršak nosa, a on se raztegnu, pa počne po svom blaženom običaju da hrče.

Primicali smo se korakom selu Boričevcu, što se na iztok od ceste razasulo. Lagano, posve lagano poče mi slika pred očima bliedjeti. Debeli sjajni oblaci dođoše s juga. Prozračne magle obaviše vrhove; ono malo vedroga neba, što se među oblacima vidi, je tamno modro. Sve više i više gubi se liepa slika

pred mojim očima. Nebesko bjelilo i podnevna vrućina vriedaju mi oči; valja da žmirim. Prva se kola zamotaše u oblak prašine. Naša kola idu lagano; jedna os cvili, a starac kočijaš klima glavom. Bič je stisnuo među noge, — na uzdama sjedi. Osim drndanja kotača i anapestičkoga hrkanja trubadurova ne čuje se ništa. Oči mi se sklopiše. Uzeh na nešto misliti, ali za čas zaboravih, na što sam mislio, pred očima mi se pokaza samo neko narančasto svietlo. Driemao sam. Ne znam, kako je dugo to trajalo. Prenem se.

Eto čuda neviđena!

Svi spavaju. Kočijaš se naslonio na Marka, a Marko na kočijaša. Njegov je veliki slamni šešir pao u kola. Kum se zgurio. Trubadur leži nauznak, pa drži otvorena usta. Na naočale, na kaput i na šešir sjela mu debela prašina.

Konji stoje već bogzna od kada uz cestu, pa grizu travu. Oni su na prvim kolima otišli, nisu se na nas ni obazreli.

Sad se budi kum. Pritajih se. Izpravi se kum, pa kad je valjano protro oči, ogleda se na sve strane. Jednom je nogom stajao u Markovu šeširu.

— Liepa kumpanija, promrmlja, pa se poput mačka prebaci preko ograde na kolima; primi zatim Markov šešir, a trubaduru skine naočale, pa ih spremi u džep. Moju kartu, što je u kolima ležala, sklopi, pa je turi Marku u džep. Mirno pođe do konja, (gledao sam ga), pa ih odrieši od rude. Svaki vagir skinu pomno, pa ga objesi konju o pas. Uzde razrieši tako, da je starac kočijaš držao samo remen u rukama.

— Što će biesa s konjima, pomislim.

On uze konje, pa ih tiho odvede do neke podrtine, što stoji uz put. Mladi grabič raste u toj podrtini, pa je valjda za taj grabič privezao konje. Mi ih s naših kola nismo mogli vidjeti.

— A sada? rekoh sam sebi, gledajući na po oka, što će kum.

On se vinu lagano u kola, sjede na svoje mjesto i zaklopi oči.

Već sam htio, da ga malo potresem, kad se on pruži, koliko je dug, svojim koljenima udari u trubadura. Zievnu u sav glas, pa se upre u Markova leđa. . . Trubadur se prenu, jer je bio udario glavom o šaraglje.

— Hej vraže, što udaraš, okosi se na kuma.

— Ti udaraš svojim nogama, kao da su krila vjetrenjače.

— Do vraga, ti si pravi suhi mlin, ne daš čovjeku da spava. No! Gdje su moje naočale?

Trubadur uze žmirkati i pipati, a kum se lopovski nasmieši.

— Oho! — Hu, trista mu, ljudi, ja sam izgubio šešir, ozove se Marko, i odmah gurnu starca.

— Starče, Boga ti, gdje su konji?!

— Ajd, ajd, promumlja starac, pa po svojoj staroj navadi potegnu sa ono malo remena, kao da pritjeruje konje.

— Kuga te božja, gdje su konji? Mi stojimo.

— A? Stojimo? Gle!

Tu se starac malo razdrami.

Trubadur se malo ispravi, ne bi li (i bez naočala) vidio, gde su konji.

— O nevolje, nevolje, uze starac jadikovati, ali za čas se jadikovke prometnule u psovke.

— Hajduci, lupeži, evo mi pozaspali, a Boričevčani, dobre duše, našli konje, pa odoše. Evo što su mi ostavili Antikristi (i tu baci remen u grabu). Pomiluj Bože, platit ćemo vražji muštuluk za dva konja i nove uzde.

Starac upotriebio nekoliko prosto narodnih fraza, da pokaže podpunu karakteristiku lopova, koji mu konje ukradoše. Nema u njegovu rječniku zle rieči, koje nije u onaj mah sasuo na njihove jadne glave.

— Po vragu i Plješivica, — i Una, i Velebit i Split i more, kad nemaš naočala. Ćorav po svietu da ideš?

— Bogme znaš, da u Srbu i Zrmanji nema optike, ha? To znaš, pa zašto ne čuvaš naočala, progovori mirno kum, a onda se najednom njegovo lice promieni; sav presenećen izjavi:

— Gospodo, ja imam samo jedan cipeliš, desni su mi odnieli.

Svi smo bili sišli s kola, samo kum ostade balansirajući poput rode na jednoj nozi. Uze tralalikati onu iz Graničara:

»Ah to strašno putovanje in der Grenz'vergess' ich nie . . . . . «

— Što pjevaš? Lako tebi zvrndati, kad ne trebaš naočala, razjedi se trubadur.

— Lako tebi bez naočala, ali što ću ja bez cipeliša?

Uzeše se pravdati, kome je lakše, da li kratkovidnom bez naočala ili turistu bez cipeliša.

Napokon se trubadur silno razjedi, kad mu kum predloži, neka ga trubadur nosi na leđima, a on će mjesto trubadura gledati.

Starac je dotle po prašini tražio konjski trag. Gleda u zemlju pa se češe iza uha.

— Eto. Ne rekoh li, da su to bili lupeži iz Borićevca. Tu je trag.

Sada se skupiše svi oko traga. Trubadur se laktima podupro o koljeno, pa i on gleda marljivo na prašnu cestu.

Kum bijaše ostao na kolima, dlanove pod bradom složio, pa gleda u sviet, kao danguba na crkvenim vratima.

— Tu su bili, poče trubadur.

— Da, tu su bili svakako, ozove se kum s kola.

Trubadur podiže glavu, ošinu ljutim okom kuma, pa dignu ruku do nosa, da naravna naočale.

Onoga lica ne ću nikad zaboraviti.

Svi prasnuše u smieh. I starac se nasmieši.

— Čuješ, amice, gdje je moja karta, upitam trubadura.

— Vrag zna, bit će u kolima.

— Nema je.

— Ma valjda ti jadni Borićevčani ne trebaju tvoje karte i mojih naočala.

— Ti si je zadnji imao.

— Da sad se sjećam, ja sam dapače sanjao . . . .

— No . . . .

— Čuj . . . .

Svi okrenuše svoja lica k podrtini.

— Nije li konj zarzao? upita starac.

— I meni se pričinilo, opazi kum nedužna lica, kao da se tek rodio.

Za čas dovedoše Marko, kum i starac konje na uzdama. Markov se šešir najednom nađe pod gunjcem na sjedalu, a moja karta u Markovu džepu. Kumova cipela bijaše obješena zelenku pod vrat.

Sve se to našlo, samo trubadurovih naočala nema.

— To su oni. To je zoolog, razjari se kum.

Krenusmo dalje. Zelenko i Lisac zagrabiše kao munje, bili su se do sita najeli i odmorili.

Za malo vremena minusmo Dobro Selo. Tu se pokazala i opet kotlina, premda kud i kamo manja od lapačke, ali ipak veoma značajna.

Na jugoiztok se podigli neki vrhovi preko tisuću metara, a za njima nad Mazinskim poljem Urlaj (1297 m). Brda su sva obrastla šumom. U Doljanima ulovismo naša prva kola. Doljani su liepo selo uz cestu, dok mu crkva stoji kojih šestdeset metara više, na jednom brdu.

Razprede se krasan tirolski dijalog između zoologa i trubadura:

Trubadur: A! Jesi li tu?

Zoolog: Tko?

Trubadur: Ti. Ne pretvaraj se.

Zoolog: Što? Čemu da se pretvaram?

Trubadur: E . . gle. A gdje su konji?

Zoolog: Ne razumijem te.

Trubadur: A gdje su moje naočale? (Digne ruku do nosa).

Zoolog: Ne znam, amice.

Trubadur: Ajde ne šali se, svake je šale za čas dosta. Daj mi naočale. Oči me peku.

Zoolog: Okani me se. Bijesa ti ja znam za tvoje naočale. Odlazi na svoja kola.

Trubadur se ogledava kao gromom ošinut, pa nastavlja zdvojno: Vraga to je čudnovato. Onda sam ih ipak izgubio.

Pretražuje sve džepove, napokon nađe očale na običnom mjestu, u običnoj spremici.

Sveobća senzacija.

— Gospodo, obrati se profesor k nama, ajte vi napried, a mi ćemo za vama. Mogli biste se i opet izgubiti.

Zakrenusmo sada oko zelene Ivanjovače gore u dva zavoja.

Tu nam se pokaza prvi put dolina Unina. Blizu sela Brotnja valja da se na sjever okreneš. Duboka se dolina Unina otvorila, pa vidiš tamo modru Unu (jednake je boje kao Korana kod Plitvica); među visokim stienama ljeska se voda izdaleka poput srebra. Stiene su tamne i žute, a iznad njih pruža se debela zelena šuma. Tu je međa Bosne i Hrvatske. Ondje na kraju Unine doline voda se raztače, ima tamo šest mlinova, a nešto podalje diže se starinski samostan Rmanj. Tu utječe Unac u Unu. Bosanske se planine protegnuše poput ravne zelene kulise.

— Eno, ono je Črvljivica, i Osječenica, doviknu nam profesor.

Putovao je naš profesor godine 1879. po onim planinama.

— Ovo je prapor, Niemci vele Löss, doviknu Georgije, kad su druga kola stala, a Georgije ode da donese komad toga pješčanoga kamena.

— Ovakav vam je sav sjeverni dio Kitaja. To nije tvorina vode ili naplavina, nego sam pijesak. U Kitaju se nalaze čitave stiene, koje su kadkad visoke preko stotinu metara, od prapora. Stanovnici znadu sebi izkopati u onom kamenju čitava obitavališta, tako da je čitava stiena puna prozorčića i ulaza.

Još smo se malo povezli, a onda se trubadur podiže, pa dovikne onima u drugim kolima:

— Suvaja, tu je vrelo Une.

U zapadnu stranu Unske doline, što se k jugu nastavlja u dolinu Srebrenice, uvalila se duga kotlina. Strme se stiene dižu do sto metara visoko, tamni se kamen reda u neprekinutim naslagama sve do vrha; malo je zelenila porastlo po tom kamenju. Dolje u dubini vije se bistra, na dubljim mjestima tamno modra Una. Zakreni od Suvaje uz Unu. Strme se stiene gotovo okomito dižu pred tvojim očima, jedan se gorski bok reda za drugim. Dolje u dubini šumi Una. Vidiš je posve lako, jer osim trave nema nikakoga većega drveta.

Dva se mlina postavila na lievoj obali. Čitav je prizor veličajan. Kad sađeš u kotlinu, divotan se vidik otvara na pitomi zeleni iztok, koji se na zapadnom suncu prelieva u svim mogućim nijansama prekrasnoga zelenila, pa u daljini prelazi u nebesko modrilo. Ono malo bielih kuća, što u ubavoj dolini vidiš, pričinja ti se poput bielih galeba na burnome moru.

Još nekoliko minuta, i eto nas nad samim vrelom.

Znam, da će mnogi čitatelj sebi u mašti stvoriti sliku toga izvora, a opet mogu uztvrditi, da će sve te slike biti premale, preuzke. Dimenzije unskoga vrela ogromne su. Gotovo s jednoga briega ne ćeš doviknuti drugu na drugom briegu.

Pri samom je izvoru jezero kojih petnaest metara široko, a isto toliko dugačko. Tamna voda svjedoči, da iz velike dubine dolazi.

— Čudnovato je, poče profesor, skidajući svoj englezki šljem, čudnovato je, kakova su naša vrela u kršu. Valja poći tisuću kilometara daleko od ovih naših strana, pa ne ćete nigdje naći takove riedkosti. Mi smo imali prilike vidjeti već nekoliko takih vrela.

Profesor sjede na kamen, a mi oko njega.

On poče pripoviedati jasnim glasom, mirno, razgovjetno. Tko je čuo taj njegov glas, pa tko je poznavao način njegova tumačenja, taj bi ga i gladan i žedan slušao. Njegove su rieči bile živa knjiga.

Razloži nam u glavnom značaj kršnih vrela.

— Nema vam kod takih vrela strmih litica, sa kojih se voda u dubinu ruši, nema derućih bujica. Eto, pogledajte mirno, tamno jezero, pa onih pet nizkih, a širokih slapova, to je glavni značaj toga, a i svih krških vrela.

Pričini mi se, kao da stojim pred zdjelom punom vode. S nevidljiva mjesta pritiče toj zdjeli voda, dok napokon ne prevrši pa se ne razlije. Pet redova velikih slapova, jedan nad drugim, stisnulo se među strme stijene. Slapovi su neobično jaki; biela se vodena magla oko njih razasula.

— Ovakva su izvor-jezera, nastavi profesor, očit znak, da je voda prorovala goru, to jest, da je već bila u spodobi ponornice na površini zemaljskoj.

— Vjera, jest gospodine: Ima gore na gračačkom polju potok. Taj ti ondje najednom propada u zemlju, u široko zjalo. Pade jednom ovan u zjalo, pa izađe, smiluj se Bože, baš tu, sav izderan i izprebijan. Crklo jadno blago.

Starac neki, koji bijaše uz nas stao počeo na svoj način pripoviedati i tumačiti podzemnu cirkulaciju krških vrela. On spomenu neke bare kod Gračaca. Kad zapadne preobilna kiša, onda se te bare uzmute, a na izvoru Une izlazi blatna voda.

Iz čitavoga pripoviedanja starčeva, mogao sam razabrati, da je Una ponornica.

Sunce je zapadalo, kod izvora prostirao se debeli hlad, lagane se magle digoše u dnu kotline. Crvene sunčane zrake osvjetljivahu iz daleka samo još najviši dio stiena.

Krenusmo.

— Imam ovdje znanca, reče pofesor, pa nas preko neke tratine dovede do stare, trošne drvenjare.

— Ovdje ti je pop Dane, prišapnu mi trubadur.

Uđosmo u kuću. Svuda se vidi sirotinja, nema ni cigle stvarce u njoj, o kojoj bi se moglo reći: gle, ovo je na svom mjestu. Tako na primjer dimnjak: dosta je velik i obsežan, pače nov, ali što ćete, — u kući nema peći, pa dimnjak ne rabi.

— Dobar dan, pozdravismo se, a razgovor se razprede.

Čudne li stvari, tako samotovati. Pop Dane stoji od pamtivieka na Suvaji, pa ne izlazi nikuda, nego u crkvu. Kad ga profesor upita, sjeća li se još njega i onih Francuza, odvrati pop mirno:

— Kako da se ne sjećam. To je za mene svetac, kad se ovđe kaka god krštena duša nađe. Vjerujete li, da od onoga vremena, a ima tome dvadeset godina, nisam prešao ni po ure iz moga sela. Sve mislim, trebalo bi poći u Knin ili Gospić, ili u opće nekuda, da se ide — jer, znate, ovo vam je strašno. Kud se okreneš, sve isto te isto.

— A vaša Mara, upita profesor.

Pripoviedao nam je profesor, da je Dane imao kod sebe divotu djevojku, da joj daleko ne bijaše para.

Kad je profesor pitao, smrkne se Dane.

— Umrla . . . . Nema je . . .

Tu se njegove oči orosiše. Težko mi je bilo gledati kuštrava, ogorjela starca gdje plače.

Ponudi nas čašom vina. Za malen se čas oprostismo. Naši su kočijaši na cesti čekali, pa se stariji nekako lopovski nasmieši, dok se drugi izpružio uz put.

— He, gospod'ne, da se nijeste možda pritajili?

— Kako, odvrati trubadur na koga je pitanje bilo upravljeno, ne razumijem vas.

— E kako, da nieste vi lako one konje poodprezali, pa one stvarčice posakrivali.

Trubadur zine očima.

— A Bog s tobom, starče, ta nisam luda.

— E, e, — niste luda, al onako trebalo bi vas s kraja prišvrknuti, da ste lukavac.

Tu starac pucne prstima, nasmieši se i opet, pa skoči na kola.

— Što će taj od mene?

— Misli, da si učinio onu komediju, poče kum.

— Vara se.

S juga dolaze u Unu potoci Srebrnica i Sredica. Oba potoka teku naporedo do same Suvaje, a onda se tek sjedinjuju. Ima među njima neka Mesopotamija, gotovo kilometar široka. Tu se podiže kosa od nekih pô stotine metara, koja prema jugu sve više i više raste, dok se ne završi u divljoj raztrganoj vršini Urlaju. Na sjevernom dielu kose posadilo se u duljinu mjesto Srb.

Noć se već bila spustila, nebo se naoblačilo, sa Velebita čula se mukla tutnjava, kad smo došli na noćište.

Gospodin T., domaći čovjek, smjesti nas u neku novosagrađenu kućicu. Kod njega naručismo večeru, a za kratak je čas profesor uz janjeću čorbu prozborio:

— Ecce restauratio in capite et in membris!

— Aj, aj, pa vi i šokački znate, začudi se jedan.

Tokom razgovora uvjerismo se, da je taj dobričina držao profesora za pravoslavnoga popa, jer je profesor imao dugu crnu bradu.

Kod večere razprede se razgovor o koječem. Najednom se profesor sjeti:

— Znate, gospodo, čega ima u tom kršu dosta: prehistorijskih ostataka od bakra. Sam se dobro sjećam, kako sam zadnji put kupio ovdje spiralno savijenu narukvicu.

TOŠO DABAC: HVAR

— Imam ja još, umiješa se gospodarev sin.

— Bismo li mi to mogli vidjeti?

Donese nam mladić dva koplja i jednu fibulu, kopču, kojom se odielo prikapčalo.

Ja se prvi pogodih, pa za četrdeset novčića kupim fibulu i jedno koplje, a profesor uze drugo koplje. Danas su svi ti predmeti u našem muzeju.

Po svoj poziciji mjesto je osobito zanimljivo. Ja mislim, da je to bio poluotok, a doline Sredice i Srebrnice da su bili zatoni. Baš na poluotocima najvoljeli su se nastanjivati ljudi, pa ćete baš na tim mjestima naći bakrenih i kamenih ostataka. Eto u Udbini imate sličan slučaj.

— I na Zvonigradu, doda onaj mladić.

— To ćemo sutra vidjeti, ako Bog da, uze trubadur ruke trti, a kum ga pecnu:

— Dao je Bog očale . . .

— Šuti, ne luduj.

Bili bi se opet porječkali, da se ne oglasi glas gusala. Gospodarov sin poče pjevati neku dugu pjesmu o Kraljeviću Marku.

Kad se zavukosmo u našu kućicu, ostaviše nam pred vrata jednoga patrolca sa starom kremenjačom.

— Čemu to, upitam onoga mladića.

— Eto gospodine, ono je bosanska međa, pa nije sigurno.

Trubadur je te noći oponašao veliku lokomotivu pacifičke željeznice. Naočale je svezao užetom, pa ih objesio oko vrata.

ŠESTI DAN

— Treba da rano uranimo, upozori nas profesor, kad smo legli.

Drugi dan osvanuo Velebit zamotane glave poput starca, koji je do kasno u noć proveo u veselu družtvu, pa ga drugi dan spopao mamurluk.

Spustimo se u dolinu Srebrnice; profesor nam pokaza »vapnenoga mačka«, kaki se sada na Plitvicama stvara.

— Nepobitan dokaz, da su u toj dolini bila negda jezera. Prehistorijska su nalazišta obično na poluotocima uz jezera. Mogli smo po tom suditi, a sada evo i geologijskoga dokaza.

Pogledasmo na brzu ruku neke paleozojske lapore i vapnene škriljce, pa permsku sadru, što se onkraj potoka nalazi.

Požurismo se u selo. Magle se počeše povlačiti, spuštajući se poput zastora. Čas bi zakrile sve obližnje vrhove, a onda bi se opet pokazale kroz njih visoke glavice velebitske.

Lagana se kišica spusti niz krajinu.

— Eto nevolje, izlanu Marko, gledajući svoj široki slamnjak.

Svi bijasmo zlovoljni. Neko predloži, da pričekamo u Srbu, dok kiša ne mine.

— Rano je do dana, još će se razvedriti.

Domaći su nekako čudno glavama mahali, a na svako pitanje o vremenu odgovarali bi sa dvije tri nejasne rieči, pa bi glavu među ramena stisnuli.

— Hajdemo, pozove profesor, a mi se ukrcasmo. Vlažni gorski zrak nemilo nas ohladi; zakopčasmo ogrtače do vrata. Konjske smo gunjeve pometali na koljena, da nam ne bude hladno, dok dođemo na vrh sedla. Za malo vremena minusmo onaj raztrgani uglati Urlaj. Cesta se slabo diže, kod Kupireva dolina se suzuje. Na zapad proteglo se nekoliko šumovitih bočina, dok se na iztočnoj strani gora strmo u dolinu ruši. U toj Velikoj drazi završuje se čitavo čislo dolinica, koje su velebitske bujice izrovale, dolazeći sa Zelenih tavana.

Rietke se kuće posijaše uz cestu. Potok buči, a vjetar, što se bio podigao, trese krošnjama, gunjevi se napuniše vodom. Čudnovati kozji miris okruži nas. Svi šute. I trubadura i kuma ostavi jezik na cjedilu.

Samo bi Marko znao od časa do časa izkaliti svoju zlu volju, ružeći nemilo ružno vrieme.

Eto nas na prvoj serpentini. Dolina se gotovo zatvara obrastla gustom šumom. Digosmo se do visine od 605 metara. Kiša udara silno, svaki smo čas morali prelaziti preko bujice, što preko ceste teče: cesta je razrovana, puna žljebova i vododerina.

— Teško je, gospod'ne. Strmina je velika, cesta izprana, a konji se znoje.

Tako nam se starac kočijaš potuži dva tri puta. Napokon siđosmo, kad je kiša jenjala, jedan smo za drugim pošli mirno, šuteći. Kiša presta padati, a mi zađosmo u guste magle.

— Bože moj, kako mora da je tu divan pogled, kad je liepo vrieme, ote se kumu.

— Da, prekrasan.

Minusmo drugu serpentinu. Koracanje malo nas je ugrijalo. Napokon zavija cesta, dolazi do vrha. Tu prestaje pomalo šuma, reda se grmlje, stelja i sočna gorska trava.

— Sada smo na vrhu, progovori starac.

— Da, 796 metara.

Svi posjedasmo u kola, kad na jednom bljesne i zatutnji u isti čas. Lomljava nasta tolika, da je mnogi od nas zaželio, da bude bilo gdje pod krovom.

Od časa do časa razsvietlilo bi se čitavo sivo nebo, striele su padale poput tuče na susjednu goru, a uviek poslije bljeska udarila bi silna kiša.

— Potjerajte, opomenu Marko vozača.

— Ne treba da sada tjeram, sada smo dolje.

— A gdje?

I opet tresnu nedaleko u polje, u isti se čas razlieže silna tutnjava. Oni na drugim kolima bili su poduprli nekaku hasuru svojim čekićima, da ih kiša ne smoči. Kad udariše jači gromovi, onda se netko sjeti:

— Skidajte ta kladiva. Udarit će grom u željezo.

— Dakako, pa ćemo onda tvome strahu za volju pokisnuti . . . .

I opet zagrmi, i opet udari jaka ploha. Cesta se pomalo spušta; strašna bujica dere sredinom ceste. Dolje na jug vidi se široko polje Popina (644 m), a po njem se poput sablasti protežu mrki prnjci od magle. Nebo je tako otvorilo svoje bačve, da smo pokisnuli od šije do nožnoga palca. Pod konac drugoga zavoja, kojih stotinu metara izpod Popinskoga sedla leži »Utočište«, nekad Mollinaryeva kuća. Uz divotnu muziku i tuš, odvede nas starac do velike (rekao bih hermetično) zatvorene zidanice. Sama stoji kao pustinjak na tom prostranom polju. Odtrgla se od svieta, pa tu boravi čudne dane. Donja vrata zinuše, a naši kočijaši, potjeraj obojica pod strehu.

— Hu, ovdje smrdi po dimu, počne trubadur poslie duge šutnje.

Nebeski mlazovi i električni eksperimenti na Velebitu kao da nisu djelovali povoljno na razvoj govorničke snage našega prijana.

Lice mu se nekako razvedri, kad se naočale osušiše, pa kad se uzesmo popinjati »vitopero« savinutim stubama u »gornje tavane«. Tu je u sriedi čardak s ognjištem, sav crn od dima, a ovaj čas i pun dima. Neki nam delija p okaza na južnoj strani čardaka pristojnu sobicu, u kojoj se svi smjestismo. Liepo je obieljena, čista bez dima.

— Samo nekud hladno biva življenje u ovim nebotičnim gorama, izrazi se trubadur, pa rubcem obrisa suze.

— Gospodo, valja da se osušimo kod ognjišta, predloži profesor, držeći u ruci svoj englezki šljem. Taj je šljem onaj čas izgledao nabubren i naboran kao zrela šiška.

— Gospodine profesore, s dozvolom, ja se u dimu ne sušim, odvrati trubadur.

— Kako vas volja.

Vrata se otvoriše, a planinka stupi u sobu praćena čitavim valom modrikastoga dima.

— Eto, u slast vama bilo, reče pa položi na stol sira, kruha i vina.

U onom je dimu bila liepa.

Kum šanu: Venus Anadyomene u velebitskom kostimu.

— Ja od Brente vidjeh obale zelene . .

I čitav sviet talijanskih ljepota . . . , poče deklamovati zoolog, ali ga trubadur prekinu sa dvije tri kratke jezgrovite:

— Idem i ja, da se ondje sušim . . .

Baš smo se od srca nasmijali, koliko je bio jadni trubadur požrtvovan. Uđosmo i opet u onaj veliki čardak. Nad ognjištem visio velik kotao; voda u njem vrije. Nekoliko ogorjelih velebitskih gorštaka skupilo se oko ognjišta. Lica su im vatrom, što odozdo plamsa, razsvietljena. Razgovaraju dugo i obširno o nečem. Planinka stoji uz vatru, velikim modrim očima kruži naokolo.

Trubadur razprede s njom razgovor, zabadajući kojekakim dosjetkama; planinka bi mu odvraćala milo za drago. Svake bi minute dobri trubadur zaplakao kao ljuta godina.

Naš se Marko spravio, da skuha paprikaš od janjetine, — i eto, za četvrt sata mi bijasmo suhi, a paprikaš gotov. I opet se skupismo u onoj sobici, nahranismo se. Trubadur, kum i zoolog pjevahu neki tercet iz Trovatora, pa nešto iz Cavallerije.

Dotle se primaknu jedanaesta ura. Nad Popinom uzeše se oblaci trgati. Ukrcasmo se. Za čas su naši konji letjeli kamenim Popinskim poljem. Sve je bilo tako bistro, tako prozirno, da se i profesoru lice razvedri. On se okrene trubaduru pa ga zapita:

— Je li vam žao, da smo u »Utočište« bili zakrenuli?

— Nije, vjere mi.

— Pazite, gospodo, sada prelazimo iz centralnoeuropskoga u mediteranski klimatski pojas.

Minuli smo crkvicu sv. Trojice, a profesor počne pripoviedati:

— Valja vam znati, da se Hrvatska u klimatskom pogledu razpada u glavnome u dva pojasa. Prvi od tih pojasa zovemo centralno-europskim. Vi svi znate, gospodo, koje su značajke toga pojasa; ta mi smo svi naučeni na klimu centralno-europsku, pa i ne treba da vam to natanko razlažem. Sada baš prelazimo u drugi, južniji pojas, koji se po Sredozemnom moru zove mediteranskim pojasom.

Kola naša zaokrenuše pod brdom Vijojlom na dvostruku okuku. Pod nogama nam se pružila dolina Zrmanje. Poslije one kiše u mrkoj jelovoj šumi velebitskoj nekako lakše disasmo, na tom liepom čistom zraku.

Pričinja ti se, kad se od Popine spustiš do Zrmanje, da te je neka nevidljiva ruka preniela sa hladnoga sjevera tisuću kilometara na jug.

Poput kolievke pružila se Zrmanja sa sjevera na jug. Zadnji je ogranci kamenoga Velebita i mrke Plješivice stisnuše među se. Raztrgani se vrhovi dižu u najčudnijim oblicima, pa zaokružuju svu dolinu. A dolina, rekao bih, komadićak raja zemaljskoga, koji je dobrota božja postavila u tu kamenu pustoš.

Dan je divan, zrak prozračan (ako je tako slobodno reći), Dinara se ondje na jugo-iztoku iztiče u finim crtama. Njezina modrina prelazi u onim mjestima, gdje se doline uvališe, u neku žućkasto crvenu boju; lagodno modro nebo kao da se povećalo. Dolje u dolini ljeska se o suncu brza Zrmanja. Među sočnim zelenim obalama vijuga se ona u sto zavoja, raztače se ona pa tvori male zelene otočiće, onda je nestaje u bujnom zelenilu grmlja i drveća, da izađe i opet na drugom mjestu. Čudno je, kolika je već na svome izvoru. S desne i s lieve strane postavila se mjesta Vrelo, Kom i Zrmanja. Sva su ta mjesta ugrezla u debelu zelen. Pod njima se proširila polja, ovdje liepo izorana, ondje zelena od guste trave i sitnoga grmlja.

Tu se redaju viti jablani nad mlinom, što klopoće uz vodu, a nešto podalje eto kamene kuće (gradi se ondje već po primorski), pred kućom se razrastao oleander, koji kroz čitavu zimu raste ondje divlji. Na brdu ponad sela Vrela digla se starinska crna kula Rakovnik grad.

Moji su suputnici na trećoj okuci bili sišli. Uzeše svojim kladivima razbijati neki verfenski škrilj. Dali su mi dapače jedan liepi primjerak okamenjene morske zviezde, čini mi se iz trijade, da ga sačuvam, a ja zaboravih i zviezdu i trijadu i čitavu geologiju, pa se zagledah u taj Eden.

Prigovorit će mi možda tkogod, da sam entuzijasta, pa da volim upotrebljavati superlative. Eto, što ću reći: neka svatko, tko dvoumi o ljepoti ove doline, pođe onamo, — ili ne, neka čeka dok se sagradi željeznica od Ogulina do Knina, — jer nikome ne želim, da provede pet dana na kolima, kao što ih ja provedoh.

Nađosmo na Vrelu poznanca gospodina Šulentića, koji nas u svoju kuću primi i pogosti, da ne može bolje.

U onaj sam čas mislio, da sjedim pod kakim »starim krovom« u našem Zagorju, a zaboravih posve, da sam u najjužnijem dielu banske Hrvatske.

— Hajdemo, gospodo, dok je dana, jer za dana treba da dođemo u Knin, pozove napokon profesor.

Naši se konji odtisnuše u Zrmanju.

— Napokon ne žalim ni najmanje, što je jutros onako lievalo, poče trubadur. Lice mu se razširilo, poče ravnati naočale, pa udari dlanom po stegnu. To je bio kod njega nepobitan dokaz dobre volje.

— E, samo kad ti svoje naočale u džepu imaš, pecne kum.

— Vidiš, kako je ono čudo bilo, i opet se takne naočala, a na očima mu čitaš:

— Jest, ovdje su.

Iza kojih sedam kilometara Zrmanjski se klanac sasvim zatvara. Čudio sam se, kako je rijeka brzo narastla. Njezin je izvor udaljen od Vrela dva kilometra, pod okomitom stienom, na kojoj se zaredalo kojih trideset žljebova; tim se žljebovima samo za kiše ruši voda u Zrmanju.. Prvo je vrelo slično vrelu Une.

U jedanaestom se kilometru dolina sasvim zatvara. Cesta se vijuga upravo nad Zrmanjom, a nad cestom se podigao razvaljeni Zvonigrad. Koliko li je vremena prohujalo preko njegove glave, koliki se gospodari sunčahu na zelenom proplanku pred njegovim vratima! I Turčin i Mlečić i Francuz pod njime se zaustaviše, a ipak nestade paše, providura i maršala, — a on stoji tvrd, kao da prkosi mraznoj buri, što dolazi s ledenih glavica velebitskih, kao da joj dovikuje: Nećeš dalje.

— Eto nas na dalmatinskoj granici, uze profesor.

Bili smo se podigli kojih osamdeset metara nad dolinu Zrmanje, a ona nam se prikaza u prekrasnom svietlu. Ima slika po kolodvorima i na stubištima velikih svratišta, koje prikazuju kupališta, lječilišta i koješta drugo, onim jasnim, svietlim bojama. Ja bih se uviek narugao takoj slici, kad bih uz nju prolazio, ali sada mi se one boje na Zrmanji pokazaše jednako onako šarovite.

— Kome se to ne bi sviđalo, morao bi biti ili sliepac ili zavidnik, promumlja profesor, a onda uze dalje:

— Gospodo, eno nam bure za leđima.

— Ja nosim uspomenu sa Zvonigrada, rekoh.

— Kako?

— Eto fibule sa Zvonigrada, dobih je na poklon od gospodina Šulentića.

— Vi ste bili sretniji od mene. Rekoše mi, da ima u Palanci (to je mjesto pod Zvonigradom) lugar, u koga da ima sva sila prehistorijskih starina.

— Pripoviedao mi je, da su na Zvonigradu našli rimskih novaca, a što je još zanimljivije, nađoše i numidskih novaca od Hiempsala.

Vozili smo se jednako uzkim klancem Zrmanjskim, podigli se nad samu rieku, pa kod neke stanice, koja se zove Motika, zađosmo u Dalmaciju. To je prvi put, što sam došao u Dalmaciju. Tu se cesta nešto udaljuje od rieke, sva se okolina naglo mienja. U predjelima, što se pružiše na zapad Zrmanji, još ima nešto šume, ali većina brda na iztok je gola.

Hladna nas bura dočeka na dalmatinskoj međi, upravo kako je profesor rekao. Kod mlina, koji se zove Ilica, pređosmo preko Zrmanje, pa je ostavismo. Ona zakreće na zapad, pa utiče u Novigradsko more.

Izpod mjesta Pađena ostavismo zadnje ogranke Velebita, pred nama se prostre ono (za Dalmaciju) tipično humlje, što ide od Nina do Krke.

Tu ima na putu mala trgovina. Gospodar Bucalo podvori nas sirom, lukom i kruhom, pak čašicom rakije. Bili smo sasvim promrzli.

— Hvala Bogu, gospodo, pa ćemo skoro na kraju svoga puta biti.

Profesor je već prije, nego što odosmo iz Zagreba, nešto poboljevao, pa mu je dugotrajno putovanje naškodilo. To je bilo razlogom našoj žurbi. Izprva smo nakanili da pohodimo slapove Krkića kod Knina, i Krke kod Skradina.

— Drugi put, gospodo, ili do godine, odvrati profesor, kad spomenusmo te slapove.

Bližali smo se Kninu. Još dvie zadnje okuke, i onda nas eto uz Krku. Kad se čovjek sa Velebita u Knin doveze, ne vidi ma ni cigle kuće. Iznad grada podigla se tvrđa kninska, pa ta brani pogled na grad. Vrh, na kom stoji tvrđa, obtječe Krka i još neki potoci, pa se grad pričinja kao na poluotoku. Smjestio se grad veoma liepo, jer se u polumjesecu smjestio između obloga brda i Krke.

— Ovo je čudnovato, prozbori Lazar, Knin ima posve okoliš i poziciju kao Trnovo u Bugarskoj. Ono se jednako svinulo oko brda, tako da kad iztočnu stranu gledaš, zapadne ne vidiš.

— Hvala Bogu, Europa, uzdahne trubadur, kad je začuo zviždulk željeznički.

Obiđosmo Knin. Ne znam, što da kažem o njem; mislim da ima stotina gradića u Italiji u Dalmaciji, koji su slični Kninu. Osobita je nošnja kninska s onom malom kapicom i sa neobično uređenom kosom.

Požalismo, što nismo u Kninu pregledali starina hrvatskih, ali niti je bilo vremena, ni gospodina Maruna da ih pokaže.

ŠEST KILOMETARA POD ZEMLJOM

Na dan 7. lipnja osvanulo divno jutro nad Kninom. Stari grad svietli se na mladom proljetnom suncu. Dinara se zamotala u zažareni plašt od sunčeve paučine. Kninskim se poljem prostrla liepa ugodna zelen. Pređosmo dva mosta, što vode preko Krke, jablani se redaju uza samu prugu, pristranci, većim dielom kameni, a po njima se razastrla tamna zelena mreža, vinova loza. Bura se stane javljati, kad smo došli do postaje Kaldrme.

— Jedan čas, un minuto, ajne minut, zaori pred vagonom. Trojezični visoki Šibenčanin izgovorio te rieči, pa se zarumeni kao »vlaška mlada«, kad opazi, da smo ga gledali. Stid ga spopada, što mora ono dvoje posljednje izgovarati.

Trubadur se nekako snuždio.

— Što je vama te šutite kao krap, upita ga profesor.

— Ništa gospodine, snen sam jošte.

— Jest, da, zagunđa kum, žao mu je naših kočijaša. Da ste ga vidjeli, kako se je težko od njih oprostio! Oh!

— E, pa vi ste se mogli s njima vratiti, primieti profesor, kroz smijeh.

— Neka ih bies nosi. Ostavio sam na njihovim kolima jutros ogrtač, jučer sam na putu iz Zrmanje izgubio kišobran, a danas eto, kaki sam.

Jadnik se okrenu, a mi opazismo, kako su uz njegov lievi bok hlače zinule, a pod koljenom se protegla velika masna mrlja od kolomaza.

— Hoću li taki u Split, da mi se rugaju?

— Briga tebe za to, samo da su ti naočale na nosu.

Kosovim smo poljem letjeli na krilima »zagorske željeznice«. Ne valja misliti, da su makinaste te željeznice kaki vjetrenjakovići, što stavljaju na kocku život od stotine ljudi. Ne — svatko će u prvi čas opaziti, da je na solidnom tlu stare majčice Europe.

Nema tu onakih nepojmljivih brzina novoga svieta, a nema ni bariera na cestama.

— Ma baš sve kao na našoj zagorskoj željeznici, izlanu zoolog gledajući kroz prozor.

Kosovo je polje žitom obrastlo, lagana burica titra na po žutim vlatima. Sav kraj izgleda kao staro posavsko selo o Velikoj Gospi.

Pred nama se diglo impozantno sljeme Promina. Sam kamen od vrha do podine, bez ikake kulture, kućice nizke, pokrivene nekim sjajnim škriljem, hrgava smokva i nešto vinske loze podaju čudan značaj svem okolišu.

— Siverić, ozove se opet onaj Šibenčanin, a mi izpadosmo iz vagona.

Ovo se mjesto zove i Sjeverić, od sjevera što ovdje nemilo kosi, pouči nas neki gospodin.

Omen et nomen. Sjever uze zviždati, da je divota. Brzo se uzpesmo do rudarske kancelarije. Valja znati, da je u Promini najznatniji ugljenik dalmatinski.

Rudarski mjernik, rodom Poljak, dočekao nas, pa se začudio kad pred njim osvanu osam čudnih egzemplara. Zađosmo u neku malu gostionicu.

Bijaše tu svega, a što nam je osobito prijalo, nađosmo valjanog piva. Pridruži nam se »oberštajger«, veseljak, pa se za čas bolje upoznasmo. Gospodin nas mjernik u ime ravnateljevo, (koji je nešto poboljevao) pozove da posjetimo rudnik, onda da budemo njegovi gosti.

Spremismo se. Svaki od nas dobije po jednu kožnu pregaču na krsta, pa čvrst zobunac, čudnu kapu i svjetiljku. Sjedosmo na vagonete, što voze ugljen. Bože moj, kad se sjetim onoga svega, žalim što nisam slikar. Ima neka starinska padovanska slika u jakom chiaro-oscuru, a zove se »compagnia della morte«. »Capo di banda« te kumpanije, bijaše za cijelo trubadur sa svojim naočalima.

Vozili smo se rudarskim tramvajem kojih trinaest stotina metara uz brdo.

Prominski ugljenik ima deset horizonata, to jest deset spratova jedan iznad drugoga; od izlaza rova do željezničke postaje ima uzpinjača, kojom se ugljen spušta.

— Čudo Božje. Ja gledam, kako je to paripče, što tri »tetke« vozi, a ono puna kuća gosti, oglasi se pred nama, kad smo bili ušli u rov, ljudeskara, koja je još kolosalnije izgledala u polutami. To je rudarski »štajger«. Silna gora od čovjeka, nosi domaću liepu nošnju, izgleda zdravo, puna mu se lica lašte na slabom svietlu rudarskih svieća.

Uze nas voditi. Bijasmo u osmom horizontu.

— Tu se na jednom mjestu zapalio ugljen, poče naš provodič pripoviedati, pa da se klica ne razširi, evo kako je trebalo sve kamenom podgraditi.

— Molim vas, što je to tetka; rekoste da paripče tri tetke vozi, upita trubadur.

— To su ona ograđena kola.

— Ima tu čitava hrvatska terminologija, oglasi se gospodin mjernik. Kola bez ograde zovu se »cicak«, kola s ogradom su »tetke«, a mala kolica zovu se »magarac«. Pozdravljaju se govoreći: Sretno! Bili su

u prvo vrieme uzeli njemački: »Glückauf!« Od te rieči učiniše domaći radnici, kojih nekoliko stotina ima, najprije »Glikac« a onda »Glikaus«. Ovo posljednje je neka rudarska kletva.

— Ja već živim deset godina ovdje pod zemljom, pa me vidite kaki sam. Spavam ovdje, jedem ovdje, tek svaki osmi dan izlazim.

— Tako se pohvalio »štajger« ali mi se presenetismo, kad nam dođoše u susret kola s ugljenom. Turahu ta kola dvojica, što su bila naprilićnija živim kosturima.

— Take se modele imali Corregio i Marx za svoje krucifikse, primjeti profesor.

Dotle se trubadur okrene k nizkom stropu.

— Ho, ho! Što je to? Zoolog, gle tu su kukci.

Zoolog poskoči, a za čas konstatovaše svi sjedinjenim silama, da u rudniku baš na tom mjestu ima na tisuće t. zv. »švaba«.

Uzeše si glave razbijati, čime se ti silni kukci hrane ali ne dođoše ni do kakoga rezultata.

Dođosmo do mjesta, gdje izvire karbonov dioksid, to jest težki pogubni plin, koji sili rudara, da bude uviek na oprezu.

Silna se vrućina bila raztegla po rovu. Mjernik proštije na toplomjeru 40 C. Bili smo odmakli od ulaza šest kilometara. Voda se ciedi sa nizkih svodova, ali se ciedila i sa naših lica.

Izađosmo. Zima nam prođe kroz kosti, kad se pojavismo pred izlazom.

Mlade se dvije djevojke nasmijaše od srca, kad nas opaziše.

— Samo se vi smijte, smijat ćemo se i mi, nasmija se zlobno mjernik.

Trubadur učini svoj duboki komplimenat, prozbori nekoliko rieči, ali morade pred njihovom dosjetljivošću da položi oružje.

Kod objeda proveselismo se do sita, a poslije objeda odvede nas gospodin V. do gospodina ravna-

telja. Taj nas ponudi crnom kavom i (na zagrebačkoj izložbi diplomiranim) vinom.

U diplomiranoj dispoziciji spustismo se do postaje. Trubadur stupao je junački niz onaj krš, premda je bura ljuto udarala. Dođosmo dosta rano do postaje.

— Što je ovo? upita kum.

— Dođite, da vam pokažem.

Gospodin V. nas odvede u neku visoku crnu zgradu. Tu stajahu čudne prikaze crnih lica, velikih okruglih naočala; na glavama im vrlo široki šeširi, a rubce svezaše čvrsto oko glave. Uzki haljetak dosiže jedva do pasa, velike rukavice svezane su na laktovima. Kratke hlače, posve pocrnjele, dopiru do koljena, noge su im bose. Marljivo bacaju malenim lopaticama krhotine kamenoga ugljena u široka rešeta, pa prosijavaju silnu prašinu u omašne vreće.

— Čemu ta prašina, upita profesor.

— Od toga prave brikete i koks.

— Dođite amo, reče mjernik, pa povede trubadura do dviju takih prikaza.

— Ej vi dvie, ded se sada nasmijte, poviknu mjernik, — Anice, recider koju mladome gospodinu.

One dvie, bijahu to djevojke od jutra, navukoše svoje velike šešire na crne obraze, uzeše rešetima tako udarati, da ni mi među sobom nismo mogli razgovarati. Kadkad samo ošinule bi nas okom, ali kad opazište lice trubadurovo, i opet se zvonko nasmijaše.

Oprostismo se, i za čas eto nas u postaji Perković.

Već se bilo smrklo. Svi su drijemali u vagonu, samo trubadur gleda u noć. Najednom nas zovnu.

— Čuješ, to ti je vražji život ondje pod zemljom, a i u onoj crnoj kući. One dvije izgledaju — škandal! Tako liepa lišca, pa se tako nagrđuju.

I on nastavi mrmljati, sve dok ne ču:

— Split.

Tamna je noć, samo svietlo sa svjetionika odsieva se jasno u nemirnom moru.

Osvanulo liepo jutro. Nađosmo se na okupu pred Dioklecijanovom palačom. Burica striže po prostranoj splitskoj luci, barke zahvatile vjetra sa kraja pa oru po moru, da je divota.

Crni Mrljan (Marjan) i žuti Mosor obkolili Split sa dvie strane, a sva tri razsvjetljuje jutarnje sunce.

— Hvala Bogu, eto nas u Europi, nasmjehnu se trubadur, pa zamahnu rukama, kao da stresa sa sebe svu onu krajišku prašinu. Profesori B. i P. pobraše nas na obali, pa hajde s nama u stolnu crkvu.

Nije mi ni na kraj pameti, da strpljivome čitatelju prikažem sve one impozantne splitske starine, što ih ima na pretek. Zavirismo u stolnu crkvu, pregledasmo krstionicu, letimice prođosmo kroz tri muzeja. Pred očima nam se razkrije sva poviest Zvonimirove priestolnice, sve od najstarijih vremena, pa do dana današnjega.

Popesmo se i na toranj stolne crkve. Same skele uz toranj složene, umjetnina su svoje vrsti. Kad se nađeš navrh tih skela, onda tek opažaš što je Split.

Na širokoj prevlaci, što spaja Mrljan sa ograncima Mosora brda, sklonio se Split u prigodni, široki zaton. Na južnu se stranu otvara pogled na Brač, na Hvar i Šoltu. Sunce ih obasjava. Milijun se valova goni prema njima, na Braču ćeš svako mjesto opaziti. Splitskim kanalom plovi parobrod, dugi trag od dima okrenuo se nekud na jug.

Brač se gubi u daljini; tu se uzpinje Biokovo gotovo 1700 metara nad more. Čudna li brdašca od suhoga kamena sa onom šiljatom glavom. Bliže amo položio se strmi Mosor.

— Gle, ovo ovdje, uzkliknu od zanosa Georgije.

— Ovo je Vranjica . . . .

— Piccola Venezia? upita kum.

— Jes, jes, odgovaraju Splićani.

I mi se zagledasmo u tu malu Veneciju, što su je na onom otočiću sagradili. Tu se nešto na jug pruža uljikom bogati Solin, dalje se raztegoše Kaštela, a da

nema mrkoga Mrljana, vidio bi se starinski Trogir. Nad Solinom usjekla se duboka provala, nad njom se visi čvrsti Klis, trepet i strah turskom zubu.

* * *

Mi za stolom, a eto među nas fra Joso Malić i fra Petar Milošević. Znali su, da ćemo doći u Split, pa nas posjetiše. Bili bismo sat dva probrbljali, da nas profesor B. ne potraži.

— Ne gubite vremena, Solin je daleko.

Ukrcasmo se i opet u kola.

— Ehe, dragi moj, tu ti je bolje nego na onim »grencerskim taljigama«, ozove se trubadur, pa se protegne na svom mekanom sjedalu.

— Evo naši Sinjani, upozori nas fra Joso.

Tu se putem vuče nešto čudno. Odozdo nešto tanano, a odozgo široko. Jadno magare nosi dvije pune vreće, nešto maloga drvlja, veliku košaru zelenja, i kolosalnoga Sinjanina. Taj si je goso omotao glavu rubcem, zapušio dugu lulu, kadkad zafrkne rukom po brcima, pljucne, pa šibicom tjera mukotrpno magare.. Eto nas i u Solinu.

— Bi li gospodine babica?

— Oćete l' o' mene?

— Ajd s puta djeco, ima u gospode koliko im drago.

— E al nema takije, gosparu.

— De, da vidim.

— Profesor B. uze gledati stare novce, što djeca nuđaju. Zovu ih babicama rad glave što su na novcima utisnute.

— A što ti nosiš?

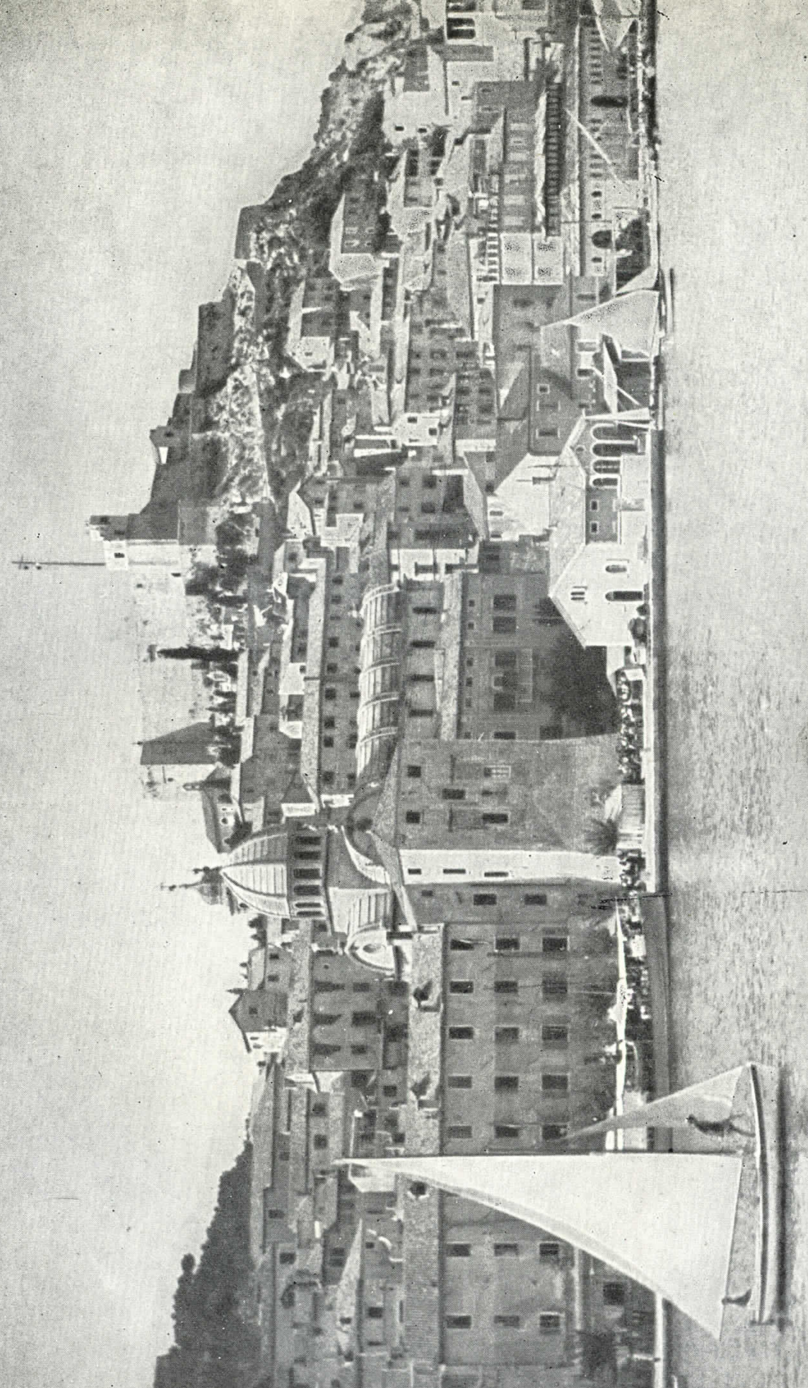
— Staro staklo, gosparu.

— E — e staro, veliš.

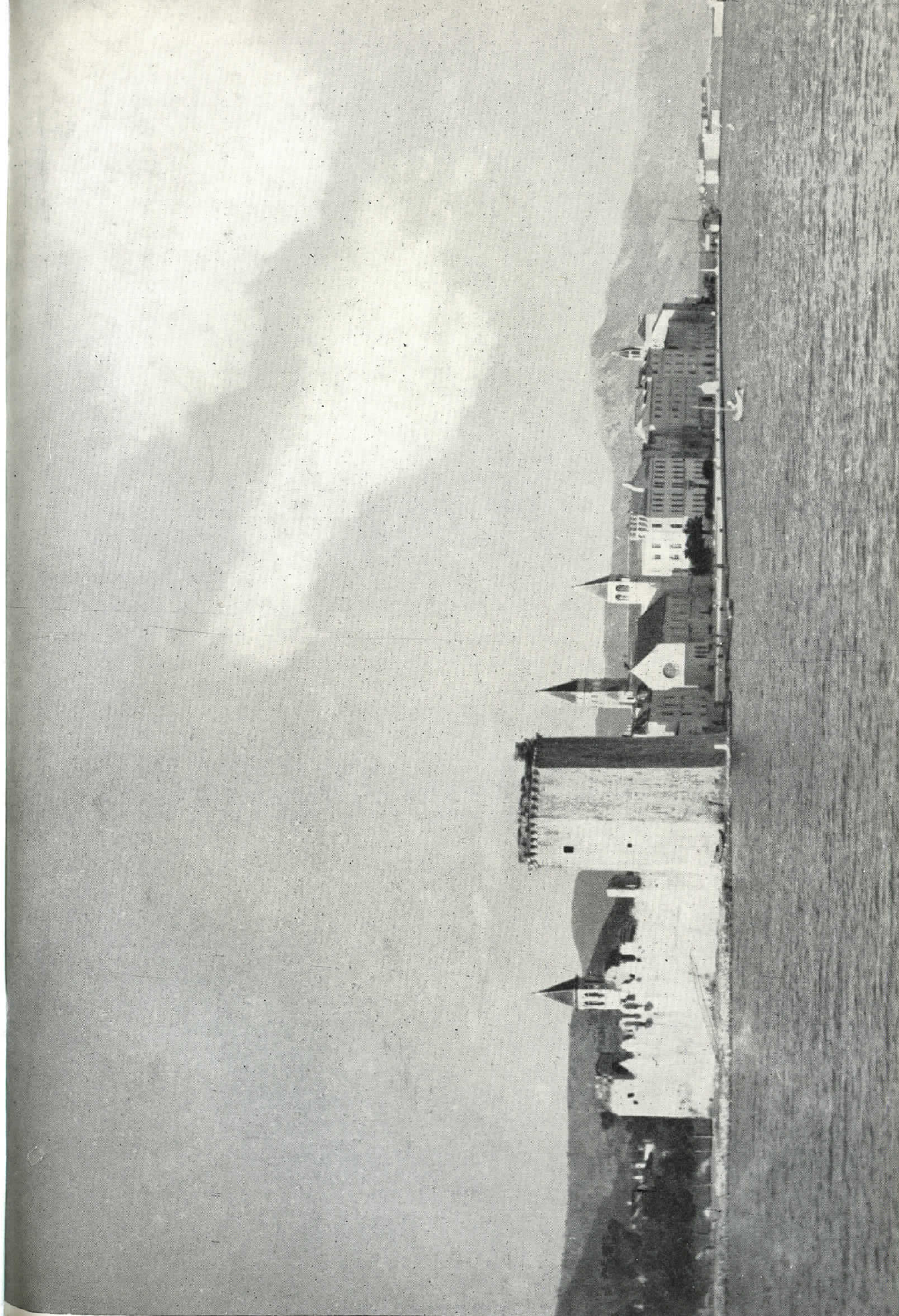
— Jes, — nađeno je — — — eno —

— Eto s tim ću ja u more, kad ti novo pod staro daješ.

TOŠO DABAC: ŠIBENIK

TOŠO DABAC: TROGIR

Malići u okolini Solinskoj već tjeraju zanat sa svojim starim novcem, starim staklenim bočicama, kamenjem i koječim. Ima među njima lukavaca, koji znadu novo pod staro prodati. Obiđosmo Solin.

Ja niti znam, niti želim na tanko opisati ostatke amfiteatra, metropole i bazilike. One me se starine dojmiše, tek opazih na njima mladi hrvatski sviet.

Sunce je zapalo nekud iza Čiova, skupina djevojaka prislonila se uz jedan stari sarkofag, sjene se dulje, a sada je još samo glava Mosorova razsvietljena.

— Zbogom braćo, pozdraviše nas Franjevci, koji su preko Klisa kretali prema Sinju.

— Stoj mi zdrav, pozdravi me fra Petar, pružih mu ruku. Nisam mislio, da ga više nikad ne ću vidjeti.

*
* *

Vratismo se u Split. To srce dalmatinsko jače kuca. Mlada krv kola jače u žilama. Sve se bijaše podiglo na noge. Obala vrvi mladim svietom, čuješ po koju talijansku, malo njemački, a najviše »arvaski«. I mi se umiešamo među ljude, i za čas eto trubadura u nekom družtvancu. Gledao sam ga iz prikrajka. Razvila se sva snaga njegova jezika, a dvie male gospođice, među kojima je stupao, mora da su se vraški začudile savršenoj gimnastici njegova jezika.

Drugi dan bijaše se nebo nešto natmurilo.

— Ajde da obiđemo Mrljan, odredi profesor.

Spremismo se onamo iza crkvice, što je na zapad Splitu, tu vodi uzani put izpod Mrljana. Za to brdo rekoše i napisaše, da je vulkan, ali u prvi mah uvjerit će se svatko po kamenju — samom vapnencu, — da je Mrljan pitomi stvor božji. Odputismo se dalje mimo vile Capogrosso, što leži med agavama i granatim smokvama. Nismo bili ni na po puta, a lijepa topla kišica odpravi nas u grad.

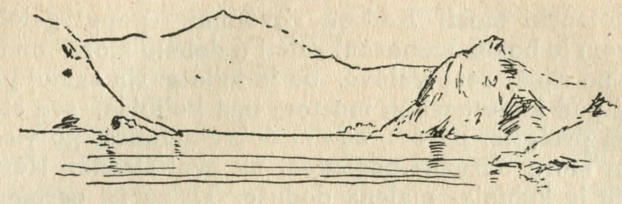
Dok smo ručali, razvedri se nešto, a mi pođosmo do samostana Poljuda na sjever od Splita. Ondje potok Jadar donosi mulja i pieska, pa nastadoše močvare, latinski »paludes« otuda ime samostanu. U crkvi ima epitafija, ondje su zakopani fra Nigris, obitelj Marulo, a Cutheis, a najvrednije, što ima samostan su dvie knjige psalama, koje je svojom rukom napisao i krasne inicijale naslikao fra Bonaventura Razmilović godine 1670. Ostavismo Poljude, kiša nam za leđima, a pred nama ulazi parobrod »Croatia«. Još smo sat proveli u Splitu i onda se oprostismo.

Kad je »Croatia« minula svjetionik splitski, onda se trubadur sjeti:

— Vidiš vraga, ja nosim sa sobom ključ iz splitskog hotela!

Oko tri sata poslije podne izkrcasmo se na Rijeci, a sutradan u Zagrebu.

II. DIO.

1. MALTEMPO I PLANINSKI KANAL.

— Sluga pokoran!

— Živili!

Ovo bijahu posljednje rieči. Oni na obali još su čas mahali rubcima, — na krmi i na prvom jarbolu spustiše zastave do polovice, kormilar sa kapetanskoga mosta pusti paru kroz zviždaljku — sve to bijaše posljednji pozdrav Novljanima, koji nas tako liepo dočekaše.

Bilo je to 25. ožujka 1893., dakle nekoliko dana iza ekvinocija. Plašili su nas u Zagrebu i na Rieci, da ne ćemo imati preliepo vrieme, — a sada, tek što smo iz Novljanske luke izašli, — eto se naš parobrodić nagnu na desni bok, zastave zalepršaše, a stara nevolja kanala Maltempa, bura, — prikaza nam se u svoj svojoj krasoti.

Prije nego što dođemo do Senja, dopustit će mi strpljivi čitatelj, da mu prikažem našega prvaka, strpljivoga podnositelja naših hira. Zove se »Zvonimir«, dug je odprilike kojih trideset metara, vitak je, gotovo elegantan. Dva vita jarbola digla se u vis, na prvome leprša zastavica s imenom »Zvonimir«, a na drugom hrvatski barjak s hrvatskim grbom: neka se zna, kako mu je ime i odakle je. Među jarbolima nalazio se širok, dosta nizak dimnjak, a pred njime

kapetanski most. Kad se »Zvonimir« poput galeba (sivom je bojom namazan) zaleti u debelo more, onda, što no riječ, reže valove, da je milota. Na samoj palubi pod kapetanskim mostom ima kolibica, sva staklom prekrita, pa ćeš, ako si dobra želudca, po visokom moru okružiti pogledom na sve strane. Nešto dalje je kuhinja, malena doduše, ali za tri ogromna lonca dovoljna.

Mnogi bi se prevario, kad bi »Zvonimira držao domaćim djetetom. Sagradiše ga na zelenim obalama Lionskoga zaliva, a za veliku gospodu. Krsno mu je ime »Feu follet«, t. j. »lutajući oganj«. Dva su ga valjana Marsiljca sazidala za svoju zabavu; — nesreća htjede, njihove se gospode nešto zakvačiše, pa tako dođe »lutajući oganj« na bubanj, a tu se prekrsti u »Zvonimira«.

»Zvonimirom« zapovieda vrli kapetan Marušić-Ičanin.

Dok smo se mi ostali grčevito primili sartija ili pomičnih konopa, on se mirno postavi na mostu, pa gleda, kuda će brodom.

— Čvrsta je bura, — potvrdi netko na palubi.

— Da, bura — potvrdi kapetan, pa i opet ušuti.

Blaženog li vremena! Niz one dolinice i drage, što leže na jugu od Novoga, kotrlja se silan zrak od mora, pa ga brije. Nema tu visokih valova, ni oblačna neba. Sve je prejasno, prebistro, nebo azurno. Ondje prema Senju i Prviću pružila se sitna i biela magla, od samoga je mora, koje bura kao prašinu šiba u zrak. Što smo se više bližili senjskoj dragi, to je jače vjetar udaro na »refule«; tako zovu naši primorci one udare vjetra, koji će ti natjerati zimu do kosti. Od desetorice putnika nema nas nego dvojica na palubi. Gospodin B. rođen Zagorac, ne da se, što se veli, »iz koncepta spraviti«, nego sjedi na rešetki, koja čuva prozore, pa se divi čudu neviđenom.

Baš na širini Senja, kad je bura najjače udarala, eto ti nas zove kuhač Andro, koji je ujedno »noštrom« na brodu, da zagrizemo. Kad smo se onako do mile volje namučili, kako ćemo tanjure ravno držati, da se juha ne prolije, eto iz sobe glas, kao glas što vapije u pustinji:

— Grozno!

Ne treba da razčinjam sve delikatne izljeve čuvstva, koja obletiše u ovaj čas moje suputnike. Mi smo još čas, kao okamenjeni slušali djelovanje morske bolesti, kad li jedan od gospode uhvati zgodu, da iztakne, kako sve životinje, — pače kanarinci, boluju od te bolesti, jedino se je pokazalo, da se plemenite turopoljske životinjice ta bolest ni najmanje ne prima, makar je baš do Australije voze.

Dok smo mi razgovarali, preleti nam uz lievi bok Senj. Sada će netko:

— Ne ćemo li Senjskim tijesnom, između Prvića i Krka?

Generalna karta pokaza nam, da se Zvonimir drži obale, pa da ne skreće u tijesno.

Izađoh da upitam kapetana, kuda ćemo.

— Mogli bismo tiesnom, ali je jača bura, baš dolje pod Baškom. Upitajte gospodu, bi li Montanjom.

Sva gospoda pristadoše, a mi zaplovismo Planinskim kanalom.

Eto nas u Podgorju. S lieva goli Prvić, a s desna kamen te kamen. Svirka bure na sartijama i taj divlji kraj baš su u skladu. Kad se primaknusmo Svetom Jurju, naš je lazaret već imao dva člana.

Ima tome dvije godine, što sam oko ponoći kasao od Svetoga Jurja do Senja, a sad eto prilike da pogledam ono, što mi je crna noć zastrla bila. Oko čitave legije draga i dražica zavija cesta, obilazi ih, pa se u dnu svake drage brani visokom stienom, a kad se ponoru primakne, onda je ograda brani. Zahvalih Bogu, što se one noći nisam našao u kojoj od onih crnih draga, a dva dana poslije možda u želudcu koga »pešekana«. Nešto izpod Svetoga Jurja pokaza nam se tričetvrt kilometra široka draga otvorena

prema moru. U dnu ima mlin sa dvie tri kućice; zove se to mjestance Žrnovica, a draga mlinskom dragom. Ja toga ne bih spominjao, da upravo u tom zatoniću ne izlazi u ravnine mora jaka voda, koja odmah i mlin tjera. Koliko se zna, tu ulazi u more rieka Gacka, koja ponire na sjevernoj strani Velebita kod Švice.

Dok smo prolazili uz Lukovo, Stari grad i Stinicu, bura se pomalo slegla. S lieva nam ostadoše otoci Goli i Sveti Grgur: u njima prvi put ugledasmo Dalmaciju, primaknusmo se Jablancu, i eto otoka Raba pred nama.

Vazda zelene šume bujne česvine, prekrasna južna vegetacija, ugodno podneblje, sve se to spominjalo, kad smo sastavljali putnu osnovu i kad odlučismo posjetiti Rab.

A sada, kolikog li razočaranja! Gospodin Zagorac sjedi još uviek na onoj rešetki, pa se ljudski plaštem zavija, a ja tarem oči i gledam, ne bih li bar mrvičak zelenila opazio: ali nigdje ništa do žutoga kamenja i nešto zemlje crljenice.

U velikom luku okrene se Zvonimir prema zapadu, pa zađe u kanal Barbatski. Taj je kanal do osam kilometara dug, a tek pet stotina metara širok; zatvara ga sa sjevero-iztoka Rab, a sa jugo-zapada uzani dugi otok Dolin.

Božje se sunašce taj put smilovalo, da je jače uprlo svoje zrake u nas. Od bure ni traga, a južna obala rabska pokaže nam se u svoj idiličnoj ljepoti. Kuća do kuće reda se obalom, a oko svake na čudan način obdjelani vinogradi. Ti su vinogradi uza more, gotovo u ravnini. Na njima prostrle se po obroncima one sivo zelenkaste šumice od uljike. Eto uz more Kaštel, pak Barbat s bielom kapelicom, a nešto dalje iznad Knežića crne stare razrušene crkve Svetoga Damjana.

Još čas dva, a Zvonimir se zaleti oko rta Svetoga Petra u rabsku luku. Dotle su i svi drugi izašli na palubu (poput guštera na podnevno sunce). Bolestnici ozdraviše, a parobrodom zaori: »Živila Dalmacija«!

Bilo je to baš u onaj trenutak, kad je »stari gospodin« opazio na rabskom zidu mletačkog lava. Čeka lav i broji dane, dok mu se tkogod ne smiluje pa ga skine. Metnuše kamenoga lava u stubište hrvatske škole, pa su mu rabska dječica izbrisala svojim petama svaki spomen. Danas se zna samo, da je nekad ondje bio lav.

Koliko li razlike! Tamo u Maltempu huji i zviždi, a ovdje blago i mirno nebo, u obće u svem velika razlika, koju će dobri čitatelj tek u drugom poglavlju opaziti.

2. ŠETNJA PO RABU.

Grad su Rab sazidali na jeziku, koji se daleko u more pruža. Utvrdiše ga Mlečani, jer je čuvao prolaz iz Planinskoga kanala u Kvarnerić, baš kao i grad Krk. Čudno ti je mjesto onako stisnuto na uzkom komadu zemlje, a opasano tvrdim zidinama; tri se ulice povlače usporedo s lukom, a jedna ponad druge: »Gornja«, »Srednja« i »Donja« spojene su svom silom malih uličica i prolaza, koji su kadkad i suviše slični zagrebačkom Klancu. Kuće rabske su visoke na dva, tri ili četiri sprata, a široke za četiri, tri, pače dva prozora, te su sve zidane od tesanog kamena. Tuj i tamo vije se po starim stupovima bršljan ili loza.

Kad je Zvonimir pristao, bilo se skupilo kojih tridesetak ljudi na obali, da vide, koja sreća nosi sivoga nepoznanca u njihov grad.

— Inglezi, promrmlja neki namršteni starac uza me, a kad mu rekoh:

— »Dobar dan«, razvedri mu se lice, pa će:

— Da Bog da, i uze me izpitivati bolje od pograničnog policajnog činovnika.

Obalom, kojom smo prolazili, prostire se debeli hlad od omašnoga stabalja, a u samom je gradu hlad od visokih kuća. Krenusmo gradom. Četa djece otisnula se za nama, pa nas gleda šapćući među sobom onim čudnim narječjem. Kakogod je podne već dobrano odmaklo bilo, ipak naša leđa kadikad osjetiše lagodnu silu božjega sunašca.

— Hvala Bogu, bit će sjutra liepo vrieme, tako smo svaki dan govorili, a Bog je dobar, pa je i bilo liepo.

Negdje u »donjoj« ulici (ako se ne varam) ima na uglu starinska kuća sa liepim gotskim prozorima u pročelju. Jedan od gospode, koja nam se pridružiše, pouči me, da je to kuća glasovitoga Rabljanina, Markantuna de Dominisa. Mislim, da neće biti potrebno spominjati, kako se rđavom slavom taj čovjek proslavio. Svatko zna, da se je kao biskup senjski znao očuvati »senjske ruke«, da je ugnjetavao jadne Uskoke do nemila, te da je kasnije bio pristaša englezkih protestanata, a napokon umrije kao katolik. Poslije smrti sažegoše mu tielo kao heretiku, a uskocima postaviše u senjskoj crkvi spomenike.

Dok sam prolazio gradom, opazih na raznim kućama zastavice od crvenoga i zelenoga papira, a na njima brojeve 10 ili 12, rietko 14 ili 16. Propitah se, pa mi rekoše, da je to ciena vinu. Začudih se, ali nije nikako čudo, kad pomisliš, da je sva Dalmacija rodna vinom. To se vino ne da prodati, a Dalmatinac ne izpija »sa svojom družinom vino«, kako ga je naš Zagorac izpijao, dok ga je ondje bilo.

Rabljani su mirni ljudi, visoka stasa, crnomanjasti, odievaju se u crno, a odielo zarubiše crvenim vrvcama. Glave pokrivaju crvenim kapama. Takove su i Rabljanke. Ima među njima baš liepih južnih tipova, crnih vragoljastih očiju.

Crkve su na Rabu starinske, sazidane za mletačkog gospodstva, a valjda još i prije. Nije mi bilo moguće, da pomnije promotrim sam grad, jer su moji

suputnici htjeli na svaku ruku izaći iz grada u »prostu prirodu«.

Izađosmo liepim drvoredom od jablana u polje, na sjever od grada. Nema ljepšega pogleda, nego kad spaziš pitomi kraj, koji se do mora spušta. Ja sam do onda bio vičan uz morsku obalu gledati sam izderani i izlizani kamen ali na Rabu je posve drugačije. Posve položita obala obrastla lozom i maslinom spušta se do mora, pa tako u isti čas gledaš humke i brežuljke zagorske i divote primorskoga neba. Dolina, u koju zađosmo, zove se Kampora, a raztegla se odprilike dva i po kilometra sjeverozapadno od grada. Na najnižim mjestima te doline posijaše žito, uz obronke steru se vinogradi, a nad njima zavili se u čudno sivo zelenilo gajevi maslinovi.

Naš družtveni Akteon g. Zagorac, tek što je stupio u »prostu naturu«, nađe plijen: njegovo bistro oko i sigurna ruka pretrgnuše nit života nekom jadnom golubu, koji je imao neko osobito latinsko ime. Oni, kojima bijaše stalo da nakupe biljki i životinja, odoše u šumu, koja se zove Dundo; pripoviedali su mi, da ima ondje zimzeleni hrast, čemerika (Quercus illex). Lako bih mogao spomenuti i divlju suljiku i vriesak (Erica arborea) te pojedine rodove i vrste svega toga zelenila, što ukrašuju božji sviet. Ali neću. Mogao bih se kome od poštovanih čitatelja zamjeriti, pa ću zato radije krenuti u zeleni, kamenom obrasli vrtić, koji se uz put pruža. To je samostan Svete Eufemije. Digao se dosta visoko baš nad istoimenim zatonom. Kad ga sa sjevera gledaš, obuzima te neko zadovoljstvo. Evo slike, nešto impresionistički prikazane. Gore nebo, dolje more mirno kao ulje, što primorci vele »calma bonazza«. Onamo daleko na jug prostro se neki školj: i on je modar, baš kao i more i nebo. Nešto bliže na visokom jeziku eto grada Raba. Kako je sunce uprlo svoje zrake u grad, biele se na tamnome nebu još bjelije zvonici i zidine gradske, a amo zavila se u sto niansa zelene boje Sveta Eufemija.

»On revient toujours a ses premiers amours«! To je reći hrvatski: »Krsti vuka, a vuk u goru«. Tako bijaše i sa mnom. Tek sam strpljivoga čitatelja doveo u samostan, eto i opet zelenja i botanike. Ipak! U vrtu samostanskom dva rietka ptića naše flore (ako se smije tako reći), valja da spomenem: pinija (Pinus pinea) tamno zelena, prostrla svoju zelenu krošnju tako vodoravno, kao da joj je ravnina teodolitom određena, a onoj datulji baš su najzgodnije mjesto izabrali. Sve što sam spominjao, i pinija i datulja u takom su prekrasnom skladu, da ni Sorrento ni Teracina ljepšega ne pokazuju. Ja doduše ne poznam ni jednoga ni drugoga, ali koliko je god mogla moja mašta pomišljati, učinila je to na račun Sorrenta — a našla na Rabu.

U samostanu nađosmo dva fratra, onaj treći bijaše otišao u grad. S njime se čitav samostan sastoji od trojice, da se ispuni riječ: »Tres faciunt collegium«. Jedan od one dvojice pokaza nam sve, što smo mogli vidjeti u Svetoj Eufemiji, t. j. visoku piniju, široku paomu, pa novu crkvu, stare nadpise,staru cisternu i drugo. U crkvi vidjeh deset slika Bartolomea Vivarinija, koje spojiše u jednu. Među misalima te crkve nalaze se dvie knjige psalama, antifone. Omašni su to folijanti sa trista koliko li listova. Jedan ih je samostanac (barbarska mu je ruka zatrla spomen) sam napisao i izradio neke minijature i inicijale. Samo je djelo veoma liepo izrađeno, ali ni izdaleka ne doseže ljepote poznatoga Razmilovićevoga psaltira u samostanu na Poljudima kod Splita. Pod arkadama, koje ograđuju samostansko dvorište i cisternu, nalaze se dva nadpisa, primitivni kapitel nekoga stupa i vršak šiljatoga portala. Taj je potonji svojom ornamentikom vrlo sličan takim komadima kninskih hrvatskih izkopina.

Već je sunce svoje zlatno lice među zelene rabske vrhove ukopalo bilo, kad se preko slaništa (saline)

vratih u grad. Osobito nam je drago bilo, kad nas na večer neka gospoda iz grada na našem parobrodu posjetiše.

3. OD RABA DO ZADRA.

Kad se drugi dan t. j. 27. ožujka probudih, sjeti me daktilsko udaranje makine, da smo Rab ostavili za krmom.

Uzpeh se na palubu. Rab se polagano spuštao u more; na zapadu rasijali se neki otočići, a dalje na Trsteniku izskočio kao zub 26 metara nad morem bieli svjetionik. Iza njega eto južni rt otoka Cresa, pak Televrina ili Osorsko brdo na Lošinju.

Oplovismo Lun, najsjeverniji rt otoka Paga, a sa sjeveroiztoka udari i opet bura.

U jednu nam je ruku drago bilo, što nas bura prati, jer je sva okolina veoma jasna bila. Na kamenom Velebitu mogao si spaziti svaku jaružicu. Pod ovim golim vrhovima, na kojima se bieli suncem razsvietljeni snieg, protegnuo se tanan, vodoravan oblak. To je »brvina«, u sjevernom Primorju siguran znak bure; kad toga nema, nema ni bure. S lieva nam se protegnuo onaj plosni Pag, suh, neugodan sa mora, a na jug razsijalo se čitavo stado malih otoka i otočića, a med njima je puklo otvoreno more.

Dok sam ja to gledao, moji su drugovi bili zabavljeni svaki svojim poslom. Arcibotanik i Vicebotanik uzeše slagati na Rabu sabrano bilje. Razgovarahu o nekim grmićima, koje koze brste, a grm uviek na novo tjera tako, da čovjek na vrh grma stajati može. Gospodin Kebrolog nabadao je neke kukčiće, pa im tražio krstne listove u svojoj debeloj matici »kebrorum«. Od časa je do časa spominjao tihim glasom sad Amara onda Harpalus Feronia, Hipera Opatrum viennense i Sabulosum. Malo poslije okrstio je neke životinjice sa Dorcadion pedestre cinerarium. Hero-

phila tristis, Drosterius bimaculatus i Cremastogasta sordidula završiše tu osobitu legiju. Poštovani Zoolog stajao je postojano uz mikroskop, i proučavao neke kolosalno malene životinjice, što žive u morskim dubinama, a spominjao se i prekrasne meduze iz rabske luke.

Drugo se družtvance sakupilo u onoj staklenoj kolibici, pa si krati čas koječim. Baš smo svi izgledali zajutrak, kad se razlieže glas:

— Magarac!

Bijaše to glas »staroga gospodina«, koji je biesan hodao amo tamo. Naš maršal, vođa ekspedicije stajaše slučajno u kuhinji, i pripravljaše »ham and eggs«, butinu s jajima, dok je noštrom Andre pripravljao gulaš.

Maršal izleti, pa upita »staroga gospodina«, koji su mu jadi.

— Tone je magarac.

— Kako to?

— Vi ste mu dali onoga goluba od jučer? upita »stari gospodin« odbijajući dimove od cigare.

— Ja sam rekao sâm, da goluba razreže, pa da ga vama donese.

— Onda?

— On je valjda to učinio?

Poštovani čitatelj valja da zna, da je »stari gospodin« bio određen za sabiranje ptica za muzej.

— Da, on je odnio goluba u kuhinju, pa se sada u gulašu kuha.

Taj se je mali događaj svršio tako, da je »stari gospodin« dobio na tanjuru pola goluba, a golubovo perje i glava plovili su negdje po Jadranskom moru.

Prolazili smo uz dosta puste otoke Skrada i Maun. Nešto niže primaknusmo se otoku Viru (Puntadura), onda nam se prikaza na južnom obzorju Zadar. Prema zapadu stoje nam otoci Olib, Ist i Silba; ti su otoci posve različni od gornjih otoka, obrastli vinovom lozom i šumom. Tek tu i tamo pokazuju se mali, posve goli školjići.

Bura jednako traje, — a na izstok eto Velebita u svoj svojoj krasoti. Mogli smo vidjeti svaku dragu i svaki od onih malih vrhova, koji se od glavne kose Velebitske odciepiše prema moru. Još se uviek za nama povlači žuti Pag, pa se u tom žutilu pokazuje kao zgodan kontrast prema modrom Velebitu.

Već je sunce svoje zrake upiralo ravno u naš »bumpreš«, tako mornari zovu koso jedrilo, kad se mi posve prikučismo Zadru. Na iztok nam osta uzani prolaz Ljubacki, a onda kraj, koji je na karti označen imenom Brevi l' acqua, što u talijanskom ništa ne znači, a domači ljudi poučiše me poslije, da to znači Privlaka. To je slično učinjeno kao što od Capitolio učiniše Campi d oglio.

Eto i Zadra pred nama: na jeziku je sazidan, okrenut na sjever, a nema prave luke, jer je dugi zaton na iztočnoj strani dosta plitak. Prikučismo se obali. Bilo se skupilo svieta. Čudno, mišljahu Zadrani, koji je to bies objesio na prvi jarbol »arvašku banderu«.

Jedva jedvice prođosmo kroz rulju do ulaza, koji se zove »Porta marina«. Ja sam već odprije poznavao Zadar, ali mi je opet bilo težko, da se snađem: bar dvjesta ulica križa se unutar stiena. Minusmo staru crkvu Svetoga Krševana, tako zovu Hrvati Grisogona, a onda na lievo, na desno, na sjever, na jug, sve do nekoga ugla na kome je napisano »Grand Hotel«.

Kad stranac prvi put dođe u Zadar, pomislit će, da je u gradu od kojih 50.000 stanovnika, a kad tamo, ni sedmina od toga. Valja riešiti zagonetku. Ulice su uzke, pa ti se pričinjaju punima. Sva sila malenih osterija, braserija i dućančića zaredala s desna i s lieva. Sve je puno ljudi, a ti ljudi mnogo govore,

glasno govore, dašto talijanski. Zadar kao da se odkinuo od ostale Dalmacije, a baš je čudno vidjeti dvojicu sa Ravnih Kotara ili Šibenika, kako zapremiše čitavu ulicu sa svojim leđima, dok se mali Zadranin uza zid šulja.

U »Grand Hotelu« vidjesmo, kako je naš noštrom Andre dorastao da bude prvim kuhačem dobroga hotela. Mrvičak zle volje tumarasmo gradom, kad nas nenadano pozdravi g. N. Odvede nas u svoju kuću, pa nam pokaza čitav naravoslovni muzej. Ima tu kamenja iz svih krajeva Dalmacije, ima ptica, kukaca, a kao osobitost pokaza nam morsku stjenicu, koja se prisiše na morskoga psa, pa mu krv pije: to je Bellostoma Niloticum.

Poslije te znanstvene ekskurzije — u četvrti kat, — jer su zadarske kuće visoke, odvede nas, da nam pokaže što ima u Zadru liepo.

Začudih se, ali opet priznajem, da ima mnogo liepo. Popesmo se na zidine: sunce sa zapada uprlo svoje zrake u sniežni Velebit. Oni tanani oblaci povrh Velebita raztepli se, a buri ni traga. Najljepši nam se pogled pruži, kad se popesmo na onaj petokutni toranj Buovo d' Antona, nad kopnenim vratima. Velebit se rumeni, a onamo od Obrovca raztegli se Ravni Kotari, zeleni, mirni; more nešto nemirno od prošle bure, posuto stotinama janjića. To je biela pjena navrh vala. Ti se janjići tjeraju, a što dalje u more, to ih više ima. Na sjeveru sljubio se Velebit s nebom; na kraju, negdje nad Jablancem, više ga nema, da oboružaš oko, pokazao bi ti slab potez, kako još ondje uvijek bura bjesni.

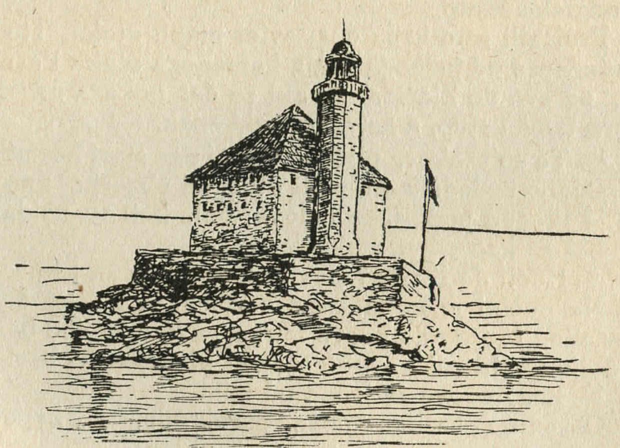
Prođosmo do zapadne obale. Tu se redaju kuće liepe, a silne, gotovo pola njih pripada braći Borelli.

Zadarski se kanal palio od sunca, koje će sad na sakriti svoju zlatnu glavu za otok Ugljan. Sutomišćica, to je sveta Eufemija, seoce ugljansko, već je u sjeni, do po kanala zlati se more, a onamo dalje modri se kao oko djevojačko.

Razvaljena tvrđa Svetoga Mihovila na Ugljanu sva je pocrnjela na onom žarkom nebu.

Želio bih da poštovanom čitatelju prikažem katedralu sa liepim drvenim korom, pa crkvu Svetoga Šimuna sa izvajanim sarkofagom, ili liepo šetalište prema Arbanasima, pak »plokatu« sa pet zdenaca, ali noć se spustila nad Zadar, ljudstvo se razmahalo po onim uzanim ulicama, a mi zakrenusmo »al vapore«, gdje dva Sinjanina podvoriše naše gladne želudce, pruživši nam prekrasne pržolice i ribe.

4. TROGIR I SPLIT

Divota od jutra. Tamni zadarski kanal obasut stotinom barčica, bijela se jedra nadula. Iztočno sunce miluje Ugljan svojim proljetnim zrakama. Zvonimir se zaletio poput lastavice; u ranom je jutru ostavio Zadar, a već smo izgubili s očiju one čudne Arbanase, kad se Vicebotanik dovukao na provu.

— Evo Biograd na moru!

— Tu je i Vransko jezero? zapita gospodin Zoolog ravnajući naočale.

— Jest.

— Hoćemo li do jezera?

— Možda kasnije, ali sada nema kada, valja nam još sto šezdeset kilometara prevaliti prije sunčanoga zapada, odvrati Maršal.

Gospodin Zoolog toliko si je želio sladkovodnih životinjica iz Vranskoga jezera.

— Ima tome vremena: Prokljansko jezero, pa Skadarsko blato.

Prolazili smo kroz onaj sviet malih otoka, što se protegnuše od južnoga kraja kamenoga otoka Pašmana, pa sve do Zlarina. Svaki se čas pokaza na sred mora taman stup, a na njem neki znak.

— To su »seke«, pličine, pouči nas stari kormilar.

Čudno izgledaju oni mali otoci na obzorju, kao da im je tkogod podgrizao uglove; oni, koji su najdalje, čine ti se kao da u zraku lebde.

— Hooj! Je li ribe? poviknu noštrom sa krme.

Na pučini njiše se mala barčica, a u njoj četiri čovjeka. More nije posve mirno, a kad bi god barka u dolinu vala zašla, — izčeznuli bi i ribari i barka.

— Ima, ozove se jedan od njih.

Okrenuše barku prema parobrodu, a kapetan vikne kroz onu mjedenu ciev u makinu:

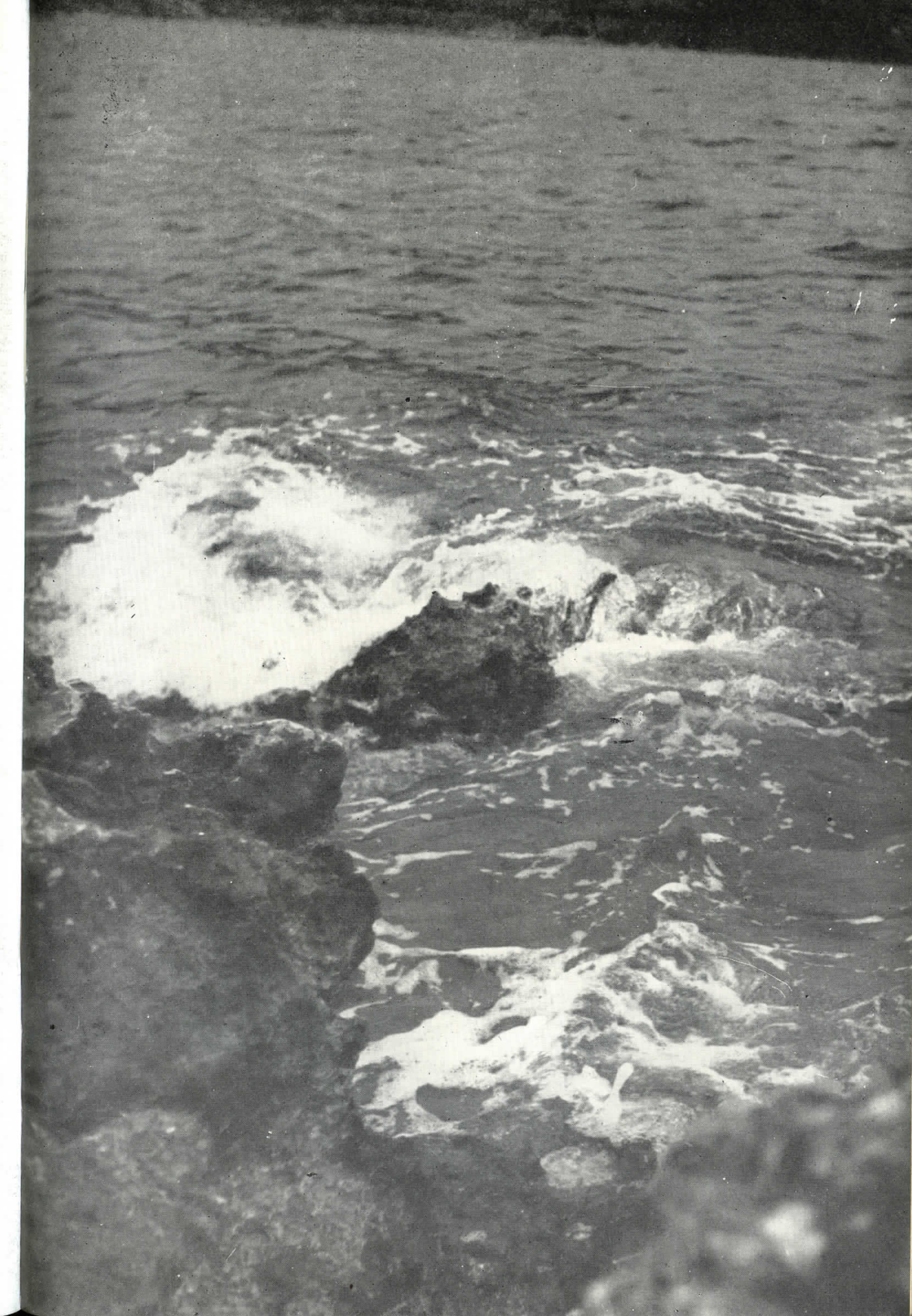
— Ferma!

Ribari zaveslaše ljudski, i za čas se prikučiše Zvonimiru. Dvojica sjedoše, pa uzeše premetati svoj

TOŠO DABAC: SPLIT

lov. Padron njihov primi se za »barkariz«, za rub broda.

— Bog vama.

— Ima li ribe?

— Bog dao!

— Kakova je?

— Lipa. Koje kaka, ima oslića, bukave, evo zubatac! Lip je. Želite srdelja?

Uzeše se pogađati. Padron pogladi brk pa naravna malu izlizanu crvenkapu, koju je uzicom za zatiljak pričvrstio.

— Za 'vo tri »banice«, reče i stade miran.

Banica se u Dalmaciji zove deset novčića. Gospodin Maršal kupi ribu, naš je noštrom uze pod nož.

— Zdravo pošli, rekoše sva četvorica, pa se odbiše. Još čas smo ih vidjeli jasno, a onda sve manje i manje, dok se ne izgubiše.

— Na provu, upozori kapetan.

Ostavismo Zlarin na iztoku, a pred nama otvoreno more, Na iztok se protegla raztrgana suha obala, a na sjever oni mali otoci. Sve drugo je prosto, otvoreno, da zineš očima, koliko vide. Na jug se digla dva modra brda nasred mora, a amo pred njima usred mora malen tornjić.

— Ono je Vis.

— A ono Svetac, ili kako na karti stoji Sant Andrea, protumači gospodin Petrograf.

— Što je ono sprijeda? upita netko od družine.

— Ono je lanterna Rogoznička, odvrati kapetan.

Sve smo se više bližali tom svjetioniku. Na otočić malen kao zagrebački Markov trg digla se dvokatnica, a pred njome visok toranj. Ni travčice nema na tom »školjiću«, a onaj pazitelj dobiva zairu i vodu svaki treći dan. Kolike li večeri udara silno valovlje na tu tvrđicu, a bura trese čvrstom zgradom; onda valja stražaru stajati na tornju i gledati, nema li gdjegod koji brod u nevolji. A taj je čovjek zadovoljan. Rekoše mi u Trogiru, da je bio kroz šest godina mornar, da

je nešto novaca posabrao; dođe u Trogir, uze mladu ženu, koja je na nj tri godine čekala, pa ode na Rogoznicu.

— Tome ne treba Argusa, da mu ženu čuva, — primieti netko iz družine.

Ne prođe ni pola sata, a Rogoznička je lanterna u moru, a na iztoku pokazaše se dva otoka: Veliki i Mali Drivenik. Kad se malom Driveniku primakosmo, ostavi nas ćelavi starac Velebit, a na njegovo mjesto stupi sijeda, suha baka Dinara. Zakrila je svojim sniežnim čelom sav iztočni obzor. Dolje na jugoiztok digao ponosito svoju glavu Mosor, kao da dovikuje:

— Evo me ovdje, branim Zvonimirov grad!

A dolje pod njim zaredali se liepim redom zelena od masline Šolta, pak liepi Brač, ponositi Hvar — i mnogo otoka i otočića kao stado, a nad njima kao dobar pastir naherilo svoju liepu kapu vrletno Biokovo.

Jedno mi je čudno bilo: mi smo se od Zagreba pomaknuli za cijeli stupanj i trideset minuta, mi smo kod Liča prešli iz srednje-europskog kontinentalnog pojasa u mnogo blaži sredozemni pojas, a ipak, što smo više na jug išli, to nam je hladnije bilo.

Jedan se od gospode suputnika u bundi već spremio bio da udari svom svojom rječitošću na tu pustu teoriju, kad se netko javi:

— Trogirsko tiesno!

Ostavismo Drivenike na desno, a pred nama se javi Čiovo, koje se na desetak metara primaknulo dalmatinskoj obali. Bilo je baš oko podne. Božje sunce razsvietlilo onaj suri kamen i zelenu Šoltu.

Po tamnom Trogirskom tiesnu razasula se sva sila barčica i brodića; biela im se jedra napunila vjetra, pa se nagnuše na jednu stranu.

Sve jasnije pokazuje nam se bieli Trogir, taj hrvatski Kizik.

Sagradiše ga na obje strane tiesna, što spaja kopno s Čiovom.

Poput Betlehema zavalio se u dnu širokoga zaliva, a uza nj se poredala seoca, jedno bjelije od drugoga, a okružena zelenim mandulama i uljikama.

Napokon pristadosmo.

Široku rivu sunce razgrijalo, tek nešto stabalja baca debeli hlad tako, da se prekrasno iztiču ona sjena i ono tamno zelenilo na bielom kamenu. Nekoliko se žena sakupilo pod onim drvećem, a Vice botanik pripravi svoj aparat, pa udari (što no rieč) one žene na staklo.

Gospodin Zoolog, koji se spremio bio da izgrdi zimu, sada briše znoj,a oči mu se ne mogoše odtrgnuti od male djevojčice, koja je tjerala natovareno magare obalom. Sve su to slike, koje treba vidjeti, jer opis ne pomaže. Stotinu je ljudi opisalo kolosalni Eifelov toranj, a ipak, kako su to jadni opisi prema sbiljskoj slici toga galskoga kolosa. Ne ću se dalje truditi. Povest ću strpljivoga čitatelja oko grada, na sjeverna trogirska vrata. Tu na kamenu pred vratima izrastlo čitavo drvce, pa diglo svojim jakim korjenom cieli kamen. Na suprotnoj strani, uz gradski vrt, proširio svoje debele grane krošnjati alepski bor (pinus halepensis).Ja se ne zanimam osobito za zelenje, ali take crnogorice ne vidjeh još za svoga vieka; to je čitava lipa, a nitko sebi ne može stvoriti slike, kako su moji suputnici uzeli svoje bilježnice, da upišu tu rietku pticu u našem zraku.

Ulice su trogirske onake, kakove su i zadarske, a splitske (odmah da rečem) onake, kakove i trogirske. Ima u Trogiru jedan ili dva veća trga Na jednom stoji mletačka »loggia«, u kojoj su plemeniti trogirski građani viećali, hoće li i one godine dati pomade za brkove mletačkom lavu. Tu je posabrao slavni Ivan Lucić svoje »Memorie di Trau«; danas pod onim lukovima leži na leđima kršni Trogiranin, pa gunđa neku tihu, veselu pjesmicu.

— Eto stolne crkve, upozori nas jedan od gospode, koji nas sliеđahu.

— Portal originalan.

— Jest, onaj će gospodin, ovo je Adam, a ono lievo Eva.

U istinu začudih se, kako su ti stari griešnici došli na portal trogirske katedrale. Stara romanska vrata, izkićena dosta bujnom ornamentikom, drže s jedne strane Adam, a s druge Eva sa lavovima. Dašto, nije me volja, da na tanko opisujem ili razpredam njihove kostime, ali svakome, koga bi sreća pred ovu crkvu doniela, preporučam, neka pogleda, što se ondje može vidjeti.

— Baš je liep ovaj portal.

— Jest, donesen je amo iz stare Bihaćke crkve, odgovori onaj isti gospodin. Kad je Bihać već razoren bio, sjeti se neki od naših biskupa, pa ga donese amo.

Još smo se časak čudili, a onda netko opazi, da je Eva postavljena kao Medicejska Venera. Uđosmo u tamnu, starinsku basiliku. Kamen od starine sav pocrnio, neko te čudno čuvstvo obuzima, kad se sjetiš, kolike su oči u taj kamen zurile, koliko se ruku pod ovim svodovima sklapalo, a tuga ti se nadvija nad čelo, kad pomisliš, da od svih onih krvavih glava, od svih silnih banova, koji su kroz ove starinske dveri ulazili, ne osta nego pusti, magloviti spomen. Oni kameni kipovi na vratima tješe te, oni ti pokazuju, da ima ideja, koje ni vrieme ne može izčupati iz srdca.

— Biste li, da to pogledate? Pokazat ću vam sve, ponudi se neki starčić siede glave, a razgovorna jezika. Povede nas u sakristiju, pokaza nam grobove svih trogirskih biskupa, sve do godine 1828., kad biskupiju ukinuše, iznese pred nas čitavu garderobu starih i novih crkvenih odiela, kazula, dalmatika, pa kaleže i koješta drugo. Trogirska je katedrala bogata zlatom i umjetninama. Ima u sakristiji prekrasan kor, do stropa obložen finim rezanim drvetom. Rekoše nam, da su to neki Francuzi htjeli kupiti:

— Ali mi toga ne damo, ah, kuda bi, valja to čuvati, dokazivao starčić, pa nas izprati do vrata.

— Vidiš vraga, oglasi se Mefisto.

Valja mi spomenuti, da je naš suputnik Mefisto priroslovac, mekanik i valjan crtač. Stari je gospodin uvijek imao neke zadjevice s tim Mefistom, pa ga je okrstio tim imenom. Kad je Mefisto ono izgovorio, okrenusmo se svi, da vidimo čemu se čudi, a onda se i mi začudismo.

Na uglu jedne ulice visi crvena zastavica, a na njoj upisan kredom broj 6 i pismenima »šest«. Skrenusmo u nizki podrum, i zatražismo litru vina. Starica neka se požuri, izpere »bocunčić«, pa nam ga pruži. Nazdravismo onu gospodu Trogirane, koja su nas pratila, a kad je gospodin Zagorac za litru vina ostavio dvadeset mjesto šest novčića, mislim, bila bi ga poljubila, da nije brzo pobjegao.

— Živjeli Hrvati! Živjeli Trogirani!

Oprosti smo se, a most, koji spaja Čiovo i Trogir raztvori se. Zvonimir se zaleti svom svojom silom u prekrasno Kaštelansko more.

Valja mi opisati zaton, okružen sa svih strana položitim gorjem; zarubiše ga zeleni vrtovi, po kojima se bani ponosita breskva, pak hladovita mendula. Bujna je loza tu našla najbolje mjesto, kameni se vrhovi postaviše ondje samo zato, da ti pokažu, kako su liepa Kaštela. Sedam njih poput bisera na vratu djevojačkom zaredalo, jedan bjeliji od drugoga, nižu se sve tamo do ponosnoga Klisa i do drevnoga Solina. U tamnome moru (a mirno je kao da se smrznulo) vidiš čitav taj niz, vidiš i vrhove, a i tamnomodro nebo, po kome se igraju srebrni galebovi, smijući se onim svojim groznim glasom.

Ne želim više, nego da mi je i opet gledati ona sedmera nebesa kaštelanska sa glavice Čiovske, kad u njih upre jutarnje sunce s mrkoga Mosora. Šajlok bi ondje »mecenom« postao, a Falstaf lirskim pjesnikom.

Evo Stafilića, pa za njima Novoga, onda Staroga, a dalje Lučić, Kambelovac, Gomilica i napokon drevni Sućurac. Nad njima popinje do onoga ubavoga Dalmatinskog Zagorja i do vrletnoga Knina željeznica: prolazi prekrasnim krajem, ali je »zagorska«.

Baš kad smo zakrenuli oko Mrljanskoga rta, prikaza nam se, makar izdaleka, polje Solinsko, a pred njim »piccola Venezia«, umiljata Vranjica, sazidana na okruglom otočiću, koji spaja samo uzan nasip s kopnom. Pa uza sve to zamisli onaj vrletni Klis, kako se na modrom nebu iztiče, goli Mosor, mrki Mrljan, kome se podnožje ovjenčalo vijencem velikih agava i mirisnih trava, onda ti duša poskoči, a srce ti se u grudima nasmije od milja.

— Hola, maeštral, ozove se stari kormilar sa mosta.

Tek što smo izišli iz Kaštelanskoga mora, kad ono modro more primi srebrnu boju, a milijuni se valova pognali sve onamo do modroga Brača.

Naš Zvonimir zaigra po valovima mali »menuet«, pa učini svoj poklon gradu Splitu, koji se sada pokaza, razsvietljen suncem sa zapada.

Poznajem Split od prije, ali tako liep nije mi se nigda pričinio. Dioklecijan je dobro znao, kuda će smjestiti svoju palaču.

Mrki veličajni zidovi presenećuju svakoga stranca, koji se prvi put pojavi u luci splitskoj, a ni moji sudrugovi ni ja nismo znali, čemu da se više divimo. Da li palači, ili samom gradu, ili okolici. I u samoj je luci more nemirno bilo, pa se na »bovu« vezasmo, a kapetan ode do lučke oblasti, da potraži mjesto za Zvonimira. Bilo se dotle sabralo nešto svieta po obalama. Prvoga spazih svoga prijana profesora Vida Petričevića.

Pristadosmo, pa se izkrcasmo, i eto njega, zaokupi nas sve, upozna se sa svakim; ne prođe ni četvrt sata, a mi smo za njim koracali kroz splitske ulice i slušali ga. Iz muzeja odvede nas na zvonik stolne

crkve, a opet odavde do kazališta, pa na rivu, — nema za nj ni truda ni muke.

Podno mrkoga, kršnoga Mosora, a na jednom od najljepših mjesta dalmatinske obale, položio se prvi grad dalmatinski Split. Ondje, gdje obala skreće na iztok može južno sunce da obasjava okoliš splitski, sa sjevera ga brane od ljute bure strmi Kozjak i visoki Mosor. Blagi se zračak, što dolazi s onoga divnog, modrog mora, zabija u svaku dragu; divno sunce grije vinorodne slazove, što se vise iznad mora.

U dnu zaliva, na plodnom polju, uz vodom obilati Jadar, razvi se u rimsko vrijeme znameniti Solin, a na visokoj stieni kameni Klis. Na otvorenom moru, nasuprot otoku Braču, postavi car Dioklecijan svoju palaču. Tu je on, zasitivši se gospodstva nad čitavim onda poznatim svijetom, htio proboraviti ostatak svojih dana, baveći se vrtlarstvom.

Prekrasnu je palaču sagradio u obliku četvorine, tik do morske obale. Četvera su vrata vodila u tu silnu građevinu, a glavna su bila ona sa sjeverne strane, Porta Aurea. Na južnoj je strani stajala palača u moru, tako da se moglo na južna vrata ulaziti barkom. Tu se diže prekrasno pročelje, koje je resilo pedeset polustupova, od kojih je bio svaki sedam metara visok. Danas ih ima četrdeset. Svatko će razumjeti, kakva je ta, do dana današnjega sačuvana sgrada, kad čuje, da su u toj palači sagradili i novijih kuća na dva i na tri sprata, da su je izprepreli nekom stotinicom uzanih uličica i prelaza, pa da danas stoji u njoj stolna crkva, krstioninca, te da u njoj, kako nas je podučio don Frane Bulić, stanuje do pet tisuća ljudi. To je stari Split, koji ćeš najbolje upoznati, ako pogledaš osmerokutnu stolnu crkvu, koja je nekad bila hram boga Jupitra, domaći hram cara Dioklecijana. Oko nje se reda red prekrasnih monolitnih stupova, t. j. stupova od jednog komada kamena. Nešto dalje opazit ćeš prekrasni ulaz u krstionicu, u kojoj su nekad žrtvovali službenici silnoga cara bogu Eskulapu. Na ulazu u stolnu crkvu posta-

vila se silna sfinga od crnoga diorita. Podzemlje palače sačuvalo se do danas. Silan je to prostor, koji je služio kroz viekove, razdieljen dašto u manje odjele, za komore, pivnice, tamnice pače i stanove.

Uz palaču se prostire prigrađen stari grad, a na sredini prostro se Gospodski trg, s liepom u gotskom slogu zidanom viećnicom. Na južnoj strani uz more diže se visoka, čudnovata osmerokutna kula vojvode Hrvoja iz početka XIV. vijeka. »Primorje«, široka, liepo kamenom popločena obala, što obrubljuje luku sa svih strana, opsjednuto je čitav dan zaposlenim ljudima. Ima tu mornara, nosača, prodavača razne robe, ribara, — ima malih parobroda, koji će te odvesti u bieli Trogir, kršni Omiš, zeleni Hvar, kameni Brač, naći ćeš kadšto kakoga prekomorskog orijaša, koji dovozi iz Englezke kameni ugljen, a u Francuzku vozi dalmatinsko vino.

Čim prestane danja žega, izlazi sviet iz svoga grada; ima tu pučana iz radnoga Solinskoga polja, ima kršnih momaka iz visokoga Sinja, što ovijaju glave šarenim čalmama, donoseći na svojim malenim magarcima povrće u grad na prodaju. Sve onda oživi, a morem ozvanja vesela pjesma i duboko zviždanje parobroda, s kopna vika radnika, glomot kola i zvižduk lokomotive.

Unaokolo staroga grada prostrla se četiri nova predgrađa: Veli i Dobri sa zapada, a Manuš i Lučac sa iztoka.

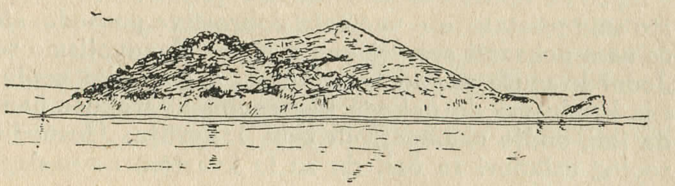
Na zapadnoj se strani prostire liepa Marmontova poljana, (tako Splićani zovu trg), prozvana na čast francuzkom generalu Marmontu, koji je početkom XIX. stoljeća zauzeo za Napoleona Dalmaciju. Taj je trg ograđen raznim sgradama sasvim modernim. Na drugoj se strani diže Fort Grippi, odakle se širi prekrasan pogled na grad. Nad njim podiže se Mrljan, (Marjan). Tu se ređaju prizori jedan zanimljiviji od drugoga: posred bujnih vinograda, što su izrasli po jasnom kamenju, a čini ti se kao da puzu, naći ćeš bielih zaselaka splitskih imućnika. Oko tih zaselaka

je porastla agava, kao drač kod nas, pa viti tamni čempresi, granate pinije uz široku paomu: pribroji k tome mrki Mrljan s nešto crvenice zemlje, vedro nebo i tamnomodro more sa sniežnom pjenom lagackih valova, i eto čitave slike. Po moru se prosulo jato bielih jedara; tek gdjegdje vidiš jedro crvene ili narančaste boje, — to su ribari Ćozoti. Daleko negdje iza otoka vije se lagano u zrak crni dim kake parnjače, što plovi u daleki sviet.

U iztočnom kraju zaliva Kaštelanskoga, a tek četvrt sata od grada, prostire se podno željezničke pruge, koja vodi u Knin, plodno Solinsko polje, stara Salona. Tu je bio grad za vremena cara Dioklecijana; tu se nalaze još i sada ostatci iz onoga vremena. Iskopali su ondje nekoliko desetaka sarkofaga iz onoga vremena, s latinskima nadpisima, pa mozaike, koji su sačinjavali pod velebnoga amfiteatra.

Početkom sedamdesetih godina prošloga stoljeća nađeno je staro kršćansko groblje iz vremena mučenika. Don Frane Bulić, koji nam je u svem na ruku bio, našao je ovdje toliko, da je starinama napunio velik muzej.

Svetac (Sv. Andrija)

KROZ KANALE.

Na 29. rano u jutro eto nas opet na palubi Zvonimirovoj. Dan je divan, a mi svi dobre volje, pa što će tko više od družtvanca, kome je zadaća četrnaest dana lutati hrvatskim morem. Gospoda izpratiše nas do broda.

— Pozdravlja te fra Petar Milošević, doviknu mi fra Joso poznanac sa sveučilišta. Kapetan zapovjedi:

— Diži most (Leva ponte)!

— Bog, prijani! Zdravo pošli! To smo čuli sa kraja, kad su digli most, oni na kraju »molali cimu«, pa put pod noge s »mezza forza« iz splitske luke. Mi luci na vrata, a u luku se žuri Lloydov »Tritone«, ostavljajući za sobom smrdljivi trag nevaljala ugljena.

Onaj stari rimski »roué« imao je ipak smisla za prirodu. Kako je gorostasna okolica splitska! Kolike li razlike između bieloga Zagreba i te južne metropole naše prosvjete.

Za kratak čas utone divotni Split u more, a zelenkasti Brač sve se više izvija: ona mjestanca Supetar, Svetivan i čitav koledar zaredala se obalom, dok se i posljednji negdje u magli ne izgubi. Mi zakrenusmo u malen zatonić na zapadnoj obali otoka Brača. Zatonu u srce pružila se umiljata Milna, okružena maslinom, bielim kamenom i nizkom travkom mirisavkom. Poput amfiteatra zaredale se one šarene jednokatnice oko ubave luke, onamo na drugu stranu još se vidi malena punta Suletska. Na čitaonici vije se o lagodnom primorskom vjetriću hrvatska zastava. Tek što smo pristali, eto već čete dobrostive gospode, što će nam pokazati sve vriedno u Milni. Razdvojismo se. Jedni krenuše nekud nad Milnu, a gospodin zoolog i ja krenusmo do nekoga kamenoloma. Rekoše nam, da ima ondje okamenjenih zubi i kostiju. Gospodin zoolog ustanovi za čas, da su to kvarterarne naslage u kredi.

Pregledasmo nešto Milnanskih ulica, a onda nas Zvonimir pozove svojim dubokim glasom na ručak. Još nekoliko: -- Živili! — a onda nam se Milna sakrije za puntom. Zaglav je najzapadniji rt brački; tu se na kilometar primiče zelenoj Šolti. Tek smo ostavili Milnu i primakli se Zaglavu, kad eto iza nas Tritona, velik je, krcat je, žuri mu se, pa loži što bolje može.

Naš kapetan prišapnu nešto željeznom želudcu Zvonimirovu, a Zvonimir se jače makne: Ostavismo

Splitska vrata, a pred nama se stvori dugi, zeleni, mirišući Hvar. Bog bi znao, je li kome od mojih suputnika tako bilo, kao meni, — ali spopalo me, kad pomislih, da je to more, kojim prolazimo, nosilo na sebi, pjesnike »Robinje« i »Ribanja«.

Lagano zakrene Zvonimir, koji se držaše na iztok prema Bolu, sada na jug, prođe kroz Hvarski kanal. Tu se pred Starigradskim zatonom sretosmo s Tritonom, koji jet ulazio u Starigrad.

— Kapetane!

— Izvolite?

— Ne dajte se!

— A ja!

Ove su rieči značile: briga vas, sâm znam.

Starigradski je zaton dvanaest kilometara dug, dovoljno širok, da dva parobroda pođu uzporedo. Zvonimir je ostavio iza sebe laganu bielu maglicu, a Tritone razbacao zrakom čitave kupove neke crno žute smjese od pare i dima.

Baš je bilo krasno gledati, kako se dvie kulturne životinje igraju. Još je Tritone za kojih tridesetak metara pred nama. Evo sad se daljina sve više smanjuje. Već je naš »bumpreš« (koso jedrilo) u liniji sa Tritonovom krmom. Još čas, — eto nas uzporedo.

— Larus argentatus, mirno se ozove »stari gospodin«, koga parna regata nije ni malo zanimala.

— Larus? upita naglo Maršal.

— Larus? upita gospodin Zagorac, a obojica skočiše do pušaka.

Dvaput zaori jeka zatonom Starigradskim, a Maršal mahne rukom.

— Ferma, povikne kapetan strojovođi, a mi stadosmo, dok je Tritone (kao da se smije) sve više odmicao. Kad su obje puške pukle, a srebrni galeb, i to je dosta rijedak, naglo se zaustavi u zraku, njegovo se bielo perje zadnji put razsvietli od sunca, a onda se sruši strmoglavce u more.

Velikim štapom, što ima na kraju savinuti zub, dohvatiše galeba na brod.

— Tutta forza, zaori kapetan, a Zvonimir poče svojim repom udarati po ritmu najčudnijega Sofoklovog kora.

Tritone odmaknu daleko. Zađosmo u njegov trag.

— Morat ćemo u Starom gradu karbuna krcat, oglasi se noštromo.

— Svejednako, mećite u fogun brikete.

I mi smo se (kao Leonida) sa Tritonom mogli boriti u sjeni od samog dima.

Poput laste zaleti se Zvonimir za svojim suparnikom, biela pjena u moru, i crni smrad u zraku, jedini su mu trag. Leti kao da se mora i ne tiče.

— Ovako bismo išli trinaest »milja« na uru.

Negdje pod Rudinama ulovismo Tritona. Već je Starigrad na vidiku. Zvonimir upre ljudski, prestiže Tritona, prošavši mu gotovo izpod prove, i ostavi ga u svom tragu, a bome i u dimu, jer su brikete baš dobro kadile. Kad smo prolazili uz onu vjetrenjaču, što stoji do mora, Tritone je za koju stotinu metara zaostao bio.

Kako je Starigrad simpatično i ugodno mjestance na ovom božjem svijetu, zna svatko, koji je bar minut ondje boravio. Baš mi je težko opisati naš boravak u tome srdcu slavnoga Hvara.

Izađosmo. Trobojnica na prvom jarbolu izmamila mnogo ljudi na obalu. Obala vrvi životom; sva se sila bracera i manjih lađica (krcatih rujnim Hvaranom i ljutim Korčulancem) zaredala lukom. Uz obalu reda se čislo kuća, a u dnu zeleni se novi gradski vrt. Visine iznad grada ovjenčaše se ružmarinom, kakoga nema drugdje na svietu.

Skupiše se oko nas. Prvo što pogledasmo u gradu kuća je Petra Hektorovića, pjesnika hrvatskoga, a građanina starigradskoga. Kuća je i danas posve sačuvana, od kamena, s malim ribnjacima u vrtu.

Tek što ostavismo Hektorovićevu kuću, kad se netko javi:

— A gdje je don Šime Ljubić?

— Živ je i zdrav, ajdmo do njega.

Koliko nas je putnika i domaćih bilo, svi udarismo u crvenu kuću na rivi, u kojoj starina ravnatelj zagrebačkoga muzeja Cincinatove danke traje. Prestrašit će se kad nas tolike spazi, ali se prestrašismo mi, kad nam on kod prostrtoga stola pokaza svoje moderne starine. Redala bi se i koja nova vrsta starine, da nas gospodin B. ne pozove u čitaonicu.

Sakupilo se bilo čitavo čislo vriednih Starigrađana. Najraznoličnijih predstavljanja, pozdravljanja i nazdravljanja — upoznasmo se svi, a za čas kao da smo stari znanci. Naše se maleno družtvance, kakogod 400 kilometara daleko od svoje postojbine, osjećalo, da je na svome tlu i međ svojima.

Oko četiri poslije podne maknu se Zvonimir. Rastadosmo se od gostoprimnih Starigrađana, koliko bolje mogosmo.

Sunce je stajalo još dosta visoko. Plovili smo na zapad. More se bilo napunilo onim bielim žarom, ništa do neba i mora, a jedno i drugo gori u vatri. Lagan se vjetrić dovija kroz Splitska vrata, Sveti Vid na Braču ljubko se zeleni, pa diže svoju tamnu glavu na tamnome nebu.

Svi smo na provi, od prvoga do zadnjega; svakome se zrcali na licu zadovoljstvo. Stari Tone, koji je negdje u Starom gradu našao družtvance i zakutak, sjedi na malom stolčiću pa gunđa neku primorsku:

— Rasla je vrbica, ... vrbica rasla je ...

Trajna nina, nena, trajna nina . . a

I pjevao bi tako do sudnjega dana, da mu pjesmu ne prekine veseli strojovođa, pa zapjeva neku talijansku barkarolu.

Divotna se pjesma razliegala onim mirnim zrakom.

— Pomoz Bog, — kako ovi Talijan, promrmlja Tone, — ne morem ga slušat. I ode u sobicu.

— Vis!

Uđosmo u Viški prodor što dieli Vis od Hvara. Na jugoiztoku dignuo se iz mora viški Hum, a na sjeveroiztoku Sveti Nikola hvarski. Strma obala hvarska protegla se od zapada prema iztoku. Već na za-

padnom rtu hvarskom opazismo Fort Napoleon, pa pod njim u zatonu grad Hvar. Kad se čovjek primakne Hvaru, komu je luka baš prema jugu otvorena, preseneti ga osobit vidik. U luci zaredale se starinske kuće na mletački sagrađene. Nešto iznad grada podigla se niža tvrđa Foršpanjol (tako je Hvarani dobrom talijanštinom zovu). Grad se zavio u zeleno; ružmarin, datulje i agava razasuli se oko grada.

Zvonimir pristane.

Skupilo se nešto ljudi, pa čudno gledaju te nove došljake.

Zapitam prvoga, gdje je gostionica, da naručim večeru, ali moj soko ne umije hrvatski. Upitam i drugoga i trećega, ali iz zla u gore. Nitko ništa.

Uđosmo u »Kursalon«. To je stara mletačka Loggia, danas okrenuta u nekakvu kavanu, u kojoj ima čitav niz talijanskih novina, — ali žalibože ni kave ni mlieka. Pročelje te Loggie baš je liepo, pa se iz sredine luke, još ljepše pričinja. Orologgio, ura uz nju, pa viećnica, starinske neke zgrade, u kojoj su brodove gradili, onda ona zelen, onaj blagi zrak, sve pokazuje putniku, da je zabasao daleko na jug.

Na glavnome trgu stoji datedrala, a pokraj nje neznatni biskupski dvor. Crkva bijaše dubkom puna, govorile se »Lamentacije« latinskim jezikom, — bila je baš srieda u Velikom tjednu. Pjevaju Hvarani da te Bog očuva — a kad još čudnom pjevanju (kroz nos), pribrojiš vrepči krič hvarske djećurlije i talijansko čavrljanje žena, — eto ti babilonskoga tornja. Ono nešto mornara, što sjedi na kamenim stubama govori neki čudni dialekt hrvatski, to su pravi »cokavci«, jer im mjesto »što« izleti svaki čas na usta »co«. To su ljudi s otoka, nisu građani.

Odosmo do obližnjega samostana. Izpratiše nas dva gospodina, koji nam svaku i najmanju sitnicu hvarsku pokazaše.

Samostan je sazidan na »punti« — prekrasna je položaja, — gotovo je nalik na Svetu Eufemiju

rabsku. Datulja, agava i eukaliptus, pa bujni bršljan gotovo ga sakriše.

Nije mi ni najmanje žao, što pohodih samostan, a baš radi slika koje se u refektoriju nalaze. Jedan samostanac pripoviedao nam je vrlo zanimljivu crticu o prekrasnoj slici »Zadnja večera«, što visi u samostanskom refektoriju. Neki slikar Roselli putovaše iz Carigrada u Veneciju. Na putu oboli. Kako je Hvar blagoga podneblja, a bez zime, dovezoše ga onamo, a on se sklone u samostan. Samostanci njegovahu ga, što su bolje znali i mogli. Napokon preboli težku bolest, pa se oporavljaše. Kako nije mogao da vrijednoj braći naplati njihov trud, sjede, dok se oporavljaše i naslika »Zadnju večeru«, pa je ostavi samostancima na spomen i nagradu. Slika je velika, ima kojih dvadeset i pet kvadratnih metara površine, duga je osam metara. Šteta, što je refektorij taman, pa nema prave razsvjete; ali koliko se može razabrati, te se slike ne bi stidjela ni najbolja galerija. Posljednji apostol na lijevo prikazuje samoga majstora Rosellija. Pripoviedahu nam, da je u Hvar dolazio neki Francuz, pa da je silne novce davao za »Zadnju večeru«, ali ode, ne opravivši ništa. Osim te slike ima u samostanu i drugih slika, veće ili manje vriednosti; tako Mrtvi Krist, Sveta Jela Križarica, Sveti Franjo Tobija, Sveti Jerolim, Judita, Ezav i Jakov i druge.

Kad se vratismo u grad, težkom mukom nađosmo neku malu gostionicu, u kojoj se okriepismo. Blaženi Hvar!

— Kako je ovo vino?

— Ugrizlo se, — odgovori mrka gostioničarka.

— Što će to reći, — upita Mefisto jednoga od naših cicerona.

— Reći će, da je staro.

Ne znam pravo, ali čini mi se, da je baš Mefista one večeri vino ugrizlo.

Divna mjesečina, (kao da nije ista, koja u Zagrebu) pratila nas do Zvonimira. Pod onim gotičkim pro-

zorima, oko kojih se vije zelena loza, a miriše bosiljak, čuješ zvuk mandoline. Lagana talijanska romansa širi se onim uzanim ulicama. S prozora čuješ riječi tihe, valjda i ljubke — onome, koga se tiču. Sve je tako bajno — tako krasno — ma baš onako kako je već sto puta opisano. Zato ostavljam sve ostalo, što bi još moglo sliediti, mašti poštovanoga čitatelja, pa ću se »iskričavom« hvarskom lukom odtisnuti od Zvonimira.

Iz moje poetične dispozicije trgnu me glas staroga Tona:

— Gospodine, su dobili ča fažola, ima ga od ovega leta.

— A kako će vrieme sutra, Tone?

— A reć ću jin: ako ne bude široka, al bure, ali novere, bit će lipo.

— Živa istina. Laku noć.

Veliki četvrtak, — nebo oblačno, — nesimpatični Hvarani, — a mi mrke, zle volje. Ne znam, kako je tmuran dan na nas djelovao, ali svi smo se nekako mrgodili.

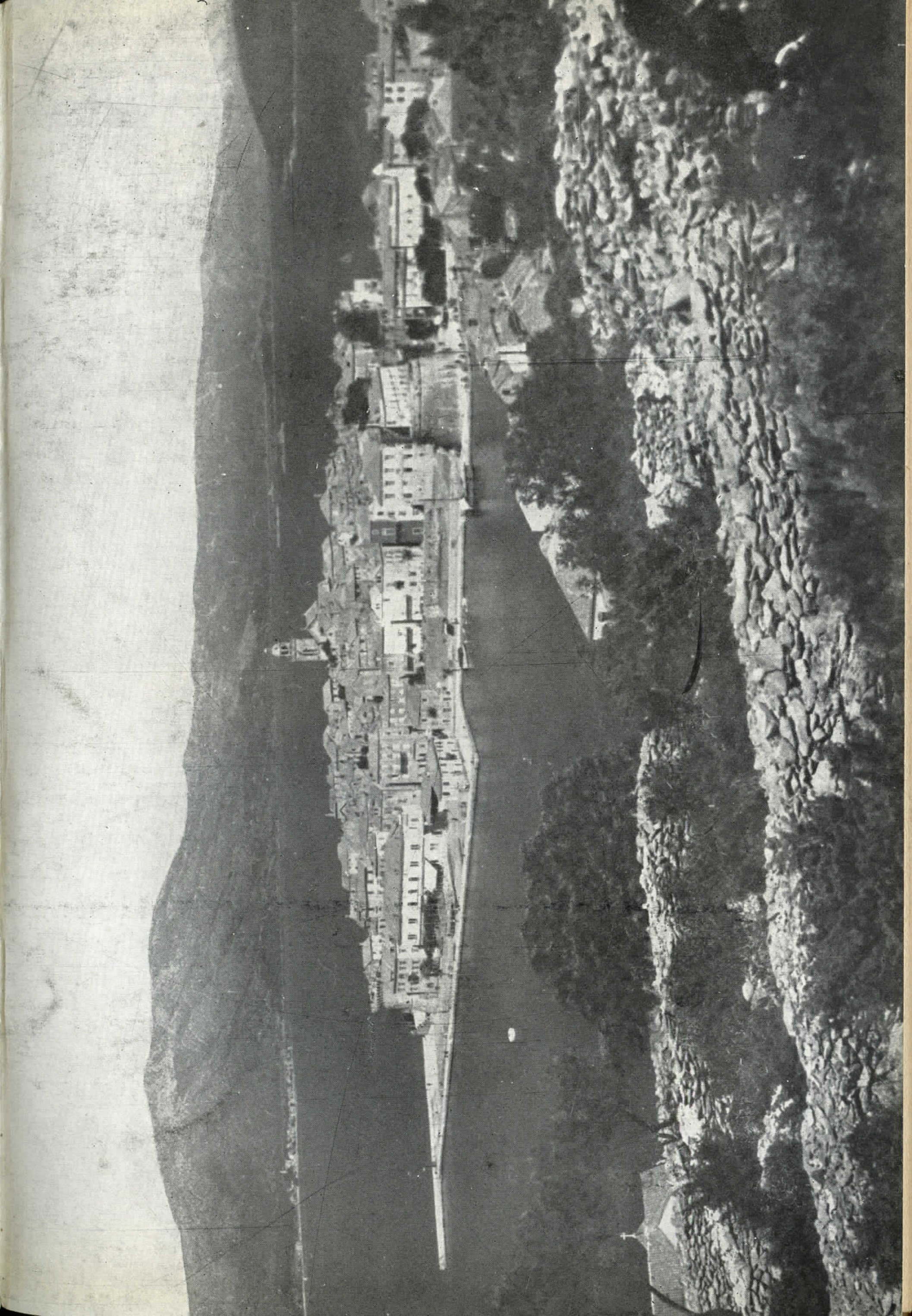
Meni su ujutro dali u »Kursalonu« čaj. Upitah imaju li ga. Rekoše, da imaju. I zbilja, nakon dobre pol ure eto prijatelja Hvaranina, nosi mi čašu čaja, ali kako. Nekaka zelenkasta jušica, zelenkasta baš onako, kako je mlado platanino lišće na trgu Zrinskoga.

Okusih taj hvarski specijalitet. Pomozi Bože. Vicebotanik na brzu ruku izjavi, da su čajevo lišće izkuhali kao zelje. Naš putni Maršal ponudi me »Kwizdinim restitutions fluidom«.

Zvonimir se maknu kao preporođen, i za čas smo brodili uza strmu obalu otoka Hvara. Na jugu se pokaza zelena Korčula, — a na iztoku mrki Sveti Ilija (Monte Vipera) na Stonskom ratu.

Kako se liepo razpršiše oblačine, kad se primakosmo otoku Šćedru (Torcola), što se zeleni u Korčulanskom kanalu. Iza nizkoga iztočnoga diela otoka

LUDOVEČKI: KORČULA

LUDOVAČKI: KORČULA

Hvara, pokazuje se sniežni Sveti Jure na Biokovu, pak Sutvid na Bilićgori.

Eto nas na Korčuli.

Gradić ubav, čist, sjatio se na okrugao poluotok, što se veže uzanom prevlakom sa samim otokom. Grad je opasan zidom i okruglim kulama. Čim se izkrcasmo, eto pred nas nekoliko gospode.

Naš dobri Tone potrepta me po ramenu prije nego što izađoh:

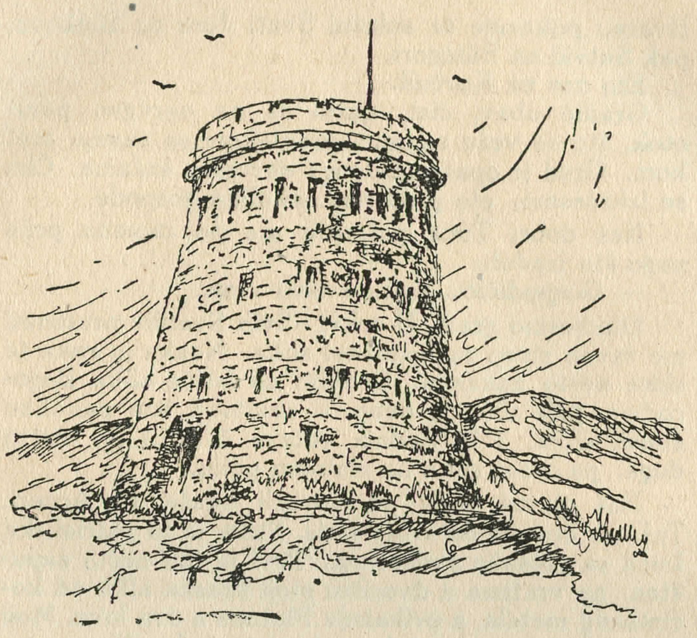
— Gospodičiću, treba kušati vina.

Obidjosmo grad. U crkvi »Svih Svetih« preseneti me ravan strop sa šestnaest slika. Neuka je ruka te slike nešto nakazila. Osobito se iztiče slika Bogorodice, gdje ulazi u nebo. U sakristiji ima nekoliko starih slika, i to Zadnja večera četiri i po metra duga, pa osam slika na zlatnom polju.

Naš glavni vođa po Korčuli bijaše dr. Arneri. Taj nas dovede do svoje kuće. Stara je to patricijska kuća sa gotskim prozorima. Prvi je dio nešto zapušten, na vratima u dvorištu stoji krasna alka od korintskog metala, a prikazuje Plutona s dva lava. Moji se drugovi žure do stolne crkve: to je bazilika sa četiri gotska luka, a liep starinski portal vodi u sakristiju.

Popesmo se na Fort Svetoga Vlaha; —to je okrugla kula, što se diže na povisokom brdu iznad Korčule. Uzput pokaza nam g. dr. Arneri kamenolome prekrasnoga korčulanskog kamena, od koga sagradiše Votivnu crkvu u Beču. Šteta, što taj kamen nije dugotrajan.

Rietko ima duž čitave dalmatinske obale taki pogled, kakav ti se pruža, kad se uzpneš na toranj Svetoga Vlaha. Na sjever pružila se silna gromada Svetoga Ilije na Stonskome ratu, — na sjeveroiztok provlači se fina crta otoka Hvara, dok se upravo pod tvojim nogama prostrieše vazda zeleni gajevi korčulanski, u kojima divlji čagalj (Canis aureus), taj korčulanski specijalitet, svoj stan nalazi. Uzan

Fort sv. Vlaha nad Korčulom

puteljak spušta se do grada, a uza nj se digoše tamni čempresi, svoje je krošnje ondje razprostrla milovidna pinija, a sam putić osjenjuje, čudovište naše flore — »rogač« — koji mi vulgarnom našom zagrebačkom hrvaštinom »rožičkom« zovemo. Čvrsta, a vitka (poput danske doge) Korčulanka tjera svoga oslića nekud u brda, pa gunđa (drugi bi rekli pjevucka) nešto.

Zacielo je najljepši pogled sa Svetoga Vlaha na iztok. Tu ti se prostire morem sva sila malih otočića, na onom modro-zelenom moru, kao ovce na zelenoj livadi. Ondje u modrilu zastrlo se nebo hercegovačkim planinama, a pod njima pružio se zeleni Mljet.

Spustismo se niz brdo u grad. Još ga jednom obiđosmo, pohodismo one dvije kule, što gledaju na Pelješac, — a onda zađosmo u čitaonicu, poklonivši se ponajprije kipu slavnoga gospodina Antenora (utemeljitelja Korčule), kome su sjajne zrake sunca sa zapada zacrvenile bliedi nos.

Uz put vidjesmo svu silu zapuštenih kuća, a g. dr. Arneri raztumači mi to opadanjem pučanstva. Pripovieda se, da je Korčula imala u XVI. stoljeću 10.000 stanovnika, a danas ih ima tek nešto preko 2.000. Kuga, koja je harala koncem XVI. stoljeća u Dalmaciji, taknula je svojim nemilosrdnim prstima i Korčulu.

U hotelu Europa nađosmo sve, što nam je (ne srce nego) želudac zaželio.

Ne ću da poštovanom čitatelju dosađujem nabrajanjem svih onih liepih rieči i zdravica, koje padoše za one večere, ne ću da se bavim filooinološkim dielom one večeri, nego ću kao kuriozitet nabrojiti nekoliko vrsta korčulanskih kapljica. Zaredaše se čudnovati »rukavac« i ugodna »plavka«, a za njom slatki »prošek«, pa na koncu ljuti »grk«.

Kad smo se od poštovanih Korčulana pod zvjezdovitim nebom opraštali, prohtjede se jednom od nas, da pije bratimstvo sa sanenim Antenorom, a da mu pri tom ono komadić mjeseca bude svjedokom.

Drugi me dan (bijaše 31.) probudi glas:

— Liberi!

— Dobro jutro!

— Bog Tone.

— Kako jin pijaža more?

— Dobro Tone.

— Vani će bit vraže kaše.

— Kako je vjetar?

— Široko —, levant — ili jedan kvarat više. Ča jin ja znan. Oni gore jidu.

— A što?

— Ribu. Neka gredu vanka, da pospremim ovi kušini.

I Tone me iztjera, pa pospremi posteljicu. To je on svaki dan običavao. Do kasna bi brbljao na vratima o koje čem, a u jutro mrk, kao malo dijete, koje se nije dovoljno naspavalo.

Kroz obli prozorčić pokaza mi se Korčula zadnji put, — liepo osvietljena iztočnim suncem, a okružena pjenastim valovima — kao Venus Anadyomene.

Izađoh na palubu baš u čas kad smo prolazili uz Orebiće. Tu se sastaje tijesno korčulansko sa kanalom lastovskim. Na jug se proteglo otvoreno more, a na jugoiztok duguljasti zeleni Mljet. Malo po malo rasli valovi. Četiri se kanala ondje križaju, pa je more visoko. Zvonimiru se prohtje elegantne mazurke. I mi zaplesasmo. Baš je sedam dana, što se potucamo hrvatskim morem, a još nismo ni mora oćutili do ono mrvićak pod Velebitom.

— Zdrav je vitar, poče Tone, pa čupa neko popareno pile.

Jasno je jutro svakoga taknulo. Bijasmo sakupljeni na palubi, što nas je na broju bilo, a sve veselo. Jedni se sjatili u onu staklenu kućicu, pa će voditi duge, zanimljive razgovore — najviše reminiscence prošloga dana i prošle večeri. Drugi pregledavahu sabrane biljke, kukce i koješta drugo.

Ja se zabavljah sekstantom, kad mi se Tone prikuči.

— Gospodičiću, gotovo je.

— Što?

— A ča ja znan, kako se zove.

— Gdje?

— Doli, — i pokaza mi prstom na kuhinju.

Tone je čudno izgledao. Tek poslije doznadoh, da je čitavu noć proboravio na kamenoj klupi pred Zvonimirom. Bio se starac nešto zakasnio na Korčuli, a kad dođe do Zvonimira, mi svi već spavamo, a mosta nema. Od straha ili srama ne htjede zvati kamarota, pa ostade pod vedrim nebom.

Doručkovali smo na palubi. Novljanski je doktor, poput Varneovoga Michel Ardena balansirao, držeći u rukama pladanj.

Baš smo u taj čas zaokrenuli u zaton Palast (Porto Palazzo) na Mljetu. More se naglo umiri. Poput ulja prostrlo se čitavim zatonom. Sav je zaton šumovit poput amfiteatra okružen crnogoricom i rogačem. Uz obalu prostrlo se maleno seoce, — ako mi je slobodno nazvati dvie tri kuće selom, a uza nj ruševine staroga rimskog grada.

Mljet je većim dielom šumovit. Čudnovato, kako opažaš razliku između zemljišta, koje je nekad pripadalo Veneciji, — i onoga, kojim je zapoviedala slavna republika dubrovačka. Prvo je golo, suho, gotovo bez zelenila, a ovo zeleno, ubavo. Mlečani na brzu ruku oplieniše naše Primorje i Dalmaciju, znajući, da im dugo ovdje obstanka nema, dok su Dubrovčani znali, da je ovo njihova gruda zemlje, pa su je štedjeli.

Usred Palasta stade Zvonimir, jer su obale plitke, a nepoznate. Mi se ukrcasmo u barku, pa ćemo kuda koji. Razdielismo se. Lovci krenuše na zapad, a nas dva tri ravno uz brdo. Nedaleko obale nađoh vrelo sladke vode. To vrelo nikad ne presahne, a ima da zahvali svoj obstanak šumi.

Kroz hladovitu šumu uzesmo se uzpinjati. Rietko tko će pojmiti, koliko godi i oku i duši, kad opet ugleda ono gusto zelenilo, dok je sedam dana zurio u krš i kamen. Ni za jedan otok ni istarski ni dalmatinski ne možeš kazati, da je šumovit: ima ih mnogo zelenih, ali šumovit nije nijedan. Zato će ti Mljet ostati uviek u uspomeni.

Na vrh sedla stadosmo. Na vodu dotjerala mlada Mljećanka magare, pa će da pere rublje.

Gospodin Arcibotanik stade je o koječem izpitivati. Ona bi odgovarala kratko, nehajno, a ni čudila se nije, što ovdje na mirnom mjestancu nalazi tro-

jicu stranaca. — Upita je moj gospodin suputnik, tko je župnik u njenome selu, a ona će:

— Nema ga.

— Kako da nema?

— Eh, nema.

— A kako vi onda živite?

Ona ga pogleda svojim velikim očima, pa će mirno:

— Ne treba ga.

— Zbilja?

— Mi vršimo našu, — a Bog je dobar. Ako čuje, dobro nam. Ako nas ne čuje, ne čuje ni popa. Bog s vama.

— Hs —;hs! Pecnu trnom magare pa ode. Začudismo se toj čudnoj logici.

Spustila se bila dolinom do puta, što vodi u Gođedare. Kad je sa svojim magaretom stajala uz ograđen zdenac, požalih, što nisam ponio fotografskoga aparata sa sobom. Za cijeloga puta nisam vidio ljepše genre-slike od te Mlječanke sa magaretom, pred njima gospodin Arcibotanik sa svojim velikim svietlim šeširom.

Naši su lovci donieli neko osobito granje i neku crnu ptičicu. Ostavismo Palast.

Za podrug sata eto nas na vratima prekrasnoga Šipanskog kanala. Kad nam minu sa vidika pusti otok Svetoga Andrije (Donzela), na kome je starac Mavro Vetranić pjevao svoga »Remetu«, eto nam na krmi zaton stonski, a na provi zaton gružki.

Ovdje valja da prekinem. Svima su nam srca zakucala, kad pomislismo, da ćemo za koji čas stupiti na posvećeno zemljište onih ljudi, koji zlatnim perom i mudrom glavom uzveličaše domovinu svoju, dok su im istorodna braća u Banovini hladnim gvožđem i snažnom mišicom branila svaku grudu njezinu, — na ono zemljište, koje će čitatelj nešto potanje upoznati u sliedećem poglavlju.

VI. OD SVETOGA SRĐA DO POD LOVĆEN

Uđosmo u Šipanski kanal uz Olibsku laternu. Na sjeveroiztoku digle se planine hercegovačke, gole su i kamene, — ali ondje uza strmu obalu prostire se neki tamni zeleni pojas. Tu smo zašli u srce naše dalmatinske flore.

Kad minusmo otok Šipan, pa kad se primakosmo Lopudu, upozori nas gospodin Petrograf na osobito granato stablje, što se na obali pokazalo. Tu su silni makljeni ili platane u mjestu Trstenu. Ne znam ni sam, kako nismo zakrenuli u pristanište trstensko. Zvonimir se zaleti »con tutta forza« prema Koločepu

Na koločepskim vratima opet nam se pokaza otočić Svetoga Andrije, na kome je Mavro Vetranić svoj pustinjački život provodio i pjevao svoga opsežnoga »Remetu«. Ponavljam to baš hotimice, jer mi je nešto palo na um.

Tko pozna »Remetu«, sjetit će se onoga »jardin des plantes« i zoologijskoga vrta. To je čudnovat indeks svega živoga i svega zelenoga, — ali je najčudnovatije, što pjesnik ne crta stvari onako, kako jesu.

— Gle, amice, taj je Sveti Andrija sasma ćelav, primjeti moj prijatelj Vicebotanik.

— Istina.

— A gdje je sva sila onih ružica i mirisavoga cvieća, onih šumica i dubrava, koje on toliko opisuje?

— Nema ni šturku mjesta, da se sakrije. Licentia poetica.

I sbilja, Sveti je Andrija posve gol, nešto malo zelenila skupilo se oko svjetionika. A ovdje u kanalu — vječito proljeće.

Od Stona zadunuo lagodan lahorić, more mirno, modro, — stiene uz obalu nešto žućkaste, a nad njima ona tamna zelen. Ubavi se Orašac podignuo kao Betlehem s one svoje tri biele crkvice nad francuzkom cestom. Još čas, — a minusmo Ratac koločepski, pak se pred nama stvori Zaton. Tu su vla-

stela dubrovačka nanizala svoje zaseoke i vile, tu je liepa Cvijeta sabirala oko sebe sve najznatnije Dubrovčane svoga vieka; sve prolazi — tek ona kamena Velja strana, što se nad zatonom visi, znala bi pripoviedati koju tu iz onih zlatnih vremena — ona bi nam znala srca razpaliti — ali njoj Gospodin ne dade jezika, pa nismo mogli nego čašom vinca (prišapnut ću vam — ponijesmo ga sa Korčule) — da čašom pozdravimo Zaton.

Napokon oko tri sata minusmo Rijeku (Ombla), a zvižduk Zvonimirov odjeknu onamo sve do u vinorodni Lapad.

Hrvatska je trobojnica lepršala na prvome jarbolu; na obali nas dočeka čitava četa. Kad bih ja htio da nabrojim svu onu gospodu, da vam prikažem prijatelja A., doktora B., poznanca C., druga D., vjerujte, uzmanjkao bi alfabet, — zato već unapred zahvaljujem svima, što nas dočekaše.

— Dragi moj prijane, upitah profesora M., a kako ste vi znali, da dolazimo danas?

— Brzojaviše nam iz Korčule.

Tek što pristadosmo, eto nas već u kolima. Četvera ili petera kola udariše putem Dubrovnika.

Od svega što vidjeh u Dalmaciji, taj je put od Gruža do Dubrovnika najčudnovatiji. Pomislite brbljava kočijaša, koji pozna sve, svaku ženu, što uz put sjedi, — pa onda dva konjića, koji kao da se rodiše u trku (tako lete), a onda visoko gore Sveti Srđ sa Forimperijalom (prije Fort Napoleon), sve je to čudnovato, neobično, a naš će čovjek od čuda zinuti, pa mu ni na kraj pameti nije da usklikne:

— Divno, krasno! — ili:

— Božanstveno i neviđeno.

A vriedno je, da se tako uzklikne, kad mu se na sjever otvori onaj pogled na Gruž i na kanale, kad spazi, kako se uz cestu nakrcaše čitavi redovi kaktusa, agava i paoma (kao kod nas vražji stric, češljuga i kopriva), pa kad se napokon otvori pogled na Pile i na Dubrovnik.

U taj će čas obuzeti neki strah dušu svakoga Hrvata, koji prvi put ugleda Dubrovnik, jer

Svuda ga jest puna slava, svud on slove,
Hrvatskih ter kruna gradov svih se zove!

Hoćeš li u taj čas osoviti svoj dugonogi fotografski aparat? Hoćeš li izvaditi album, da nacrtaš u nj svu onu krasotu? Ne, zacielo ne. To bi značilo na sljepačkim guslama zasvirati veliki vokalni septet iz Hugenota ili Platonova Protagoru prevesti na jezik tirolskih Švaba.

Ostavismo naše vozače na Pilama, pa uđosmo u Grad. On je jedini od naših gradova, koji je na otvorenom moru, pa se pruža uz obalu pod Svetim Srđem (412 m). Starinske zidine svjedoci liepih dana, okružuju nas sa svih strana. Glavna je ulica dubrovačka »Stradun«; tu je nekad morski kanal dielio Dubrovnik od kopna. Naporedo sa Stradunom idu sve gornje ulice, sve kule Minčete do Prvih Konala uzane strme uličice vežu jednu naporednu ulicu s drugom. Na iztočnoj se strani posadilo uz dubrovačku luku predgrađe Ploče. Tu se i opet pokazuje prekrasan pogled. Osim ono mrvičak zelenila na Lokrumu nema tu nego samo otvoreno more; dopire tu malo od obale do 800 m. dubine. Tek na jugoiztok uvalio se u zatonu Župskom gradić Cavtat, a nad njim strši u vis gola Snježnica (1234 m) i sniežni Orjen (1895 m). Njihovi se svietli vrhovi preliepo iztiču na onom modrom nebu.

Pođosmo još jednom gradom do Franjevačke crkve. U toj me crkvi osobito zanimala slika Dubrovnika prije velikoga potresa godine 1667. Dašto, Dubrovnik se nije mnogo promienio, još i danas stoji na sjevernoj strani kula Minčeta, kao i ona u luci. Po slici se vidi, da su nekad luku dubrovačku lancima zatvarali.

Nad gradom diže se (po slici) Sveti Srđ usred zelenila, tako da je neumrli pjesnik smio uzkliknuti:

Dubrava ova slavna svudi
Opet zelen svu 'e primila
Opet se razgojila . . . . .

Danas ono sve zelenilo, što se pod Srđem prostire, ne bi stvorilo ni kvadratnoga hvata Dubrave. Kad su Austrijanci poslije pada Napoleonova zaposjeli Fort Napoleon, smetalo ih je ono malo šumice pod tvrđicom, pa je izkrčiše.

Pođosmo u crkvu »Rozaliju«, što stoji uz dominikanski samostan, da pogledamo baš liepi žrtvenik, pa dvie slike, jednu od Raguseia, a drugu, kako vele od Tiziana. — Dođosmo »pred dvor«, nekada kneževski dvor. Uđosmo. Pred njima je široka »loggia« tu se sakupljaju crnooke Konavoke, ponosite Dubrovkinje, tu odbija dimove plećati Župljanin i razgovorni Hercegovac, dok su ovdje nekada gospari svoje sijelo držali. Pođosmo kroz starinsku vežu u dvor; dvorište je liepo, a u sredini čudne slike starinske znamenitosti. Eto stoji Miho Pracat — glavom. Baš mi se kobno izmače riječ »glavom«, a sada treba da spomenem, da je Pracat zabijene glave (u pravom, ne u prenesenom smislu), jer je onoga kobnoga dana godine 1667. odletio sa svoga podnožja, udario svojom mjedenom glavom o kamen, pa se ranio. Svatko zna strpljivoga kneza dubrovačkoga Mihu Pracata, — a poznat će i njegova guštera.

Pred ukusnom Carinarnicom stoji kip zaštitnika grada, Orlanda, a nešto podalje crkva Svetoga Vlaha, i opet zaštitnika grada. Vriedno je vidjeti u toj crkvi srebrni kip Svetoga Vlaha, kako drži čitav Dubrovnik (također od srebra) u desnici.

Obiđosmo još Poljanu, na kojoj stoji danas Gundulićev spomenik, a onda se popesmo impozantnim stubištem na stari Gundulićev licej, — danas smjestiše u nj vojničku bolnicu, što li.

Naš Ciceron profesor M. pokaza nam starinski portal Svetoga Stjepana, koji sazida, kako pripoviedaju Stjepan, kralj hrvatski.

— Gospodo, hajdmo u čitaonicu, pa onda na Stradun. Danas je Veliki Petak, pa ćete vidjeti obhod pokornički.

Dođosmo na Stradun, a obhod započne.

Iza krsta zaredaše se svjećonoše. Sav je Stradun u svietlu. Na svim prozorima ponamjestili svjetiljke, — iza svjećonoša eto hrvatske glazbe. Odjeveni su svi u neko sivo-zeleno odielo, kao tirolski strielci. Tužaljka razlieže se Gradom, Stradun je krcat ljudima.

Za glazbom koracaju mirnim korakom pojedine bratovštine. Težaci, — to su seljaci, odjeveni u svečano narodno odielo, idu lagano, pognute glave, u rukama im duge voštanice. Iza njih dolaze bratovštine gradske. Tihim glasom mrmljaju molitve. Pol kompanije vojske reda se za njima, onda dolazi općinska glazba. Odjeveni su čudno, izgledaju kao one ptice, koje zovu »kardinal«: šareno je odijelo obrubljeno crveno, nose hlače sa širokim crvenim rubovima, crvene rese na prsima, crvene epolete na ramenima, pa husarske čake na glavama, — i opet sa crvenom perjanicom. U onoj vrevi izgledaju kao grmovi zreloga šipka. Sliede »mala braća« Franjevci, odjeveni u tamno odielo, a onda bieli fratri Dominikanci.

Đaci i klerici koracaju pjevajući tužne psalme Davidove, a iza njih kanonici. Ti su odjeveni na talijansku: odijelo im je zarubljeno ljubičastim rubom, široke šešire obrubljuje ljubičasto-zlatna resa, a na ljubičaste svilene čarape nataknuše izrezane cipele. Iza njih nebo, a pod njim Sveto Tijelo. Obhod završuje gradski načelnik, pak općinski službenici i opet pol kumpanije vojske.

Zrak se napuni svietlom i onom čudnom smjesom mirisa voštanica i tamjana. Iz daleka odzvanja glasba, a mi odosmo lagano do svratišta »Locruma«.

Poslije večere eto nas na Stradunu. Divna ljetna noć dovabila onamo pol Dubrovnika.

Ponosita četa dubrovačka, žarkih očiju, liepih lica, sve same praunuke onih starih patricija šeću amo tamo. Sitnim svojim glasićima, kao kosovice, cvrkuću divnom hrvatštinom.

— Ajde prijane, da se sjutra odvezemo nekuda, progovori moj poznanac.

— Dobro, kuda želite?

— Hoćete li na Lokrum, prikazat ću vas Fra Dalmaciju.

— Ne, oglasi se naš Maršal. Mi ćemo sjutra poslije podne s našim Zvonimirom na Lokrum, pa ćemo odmah dalje.

— Popnimo se na Sveti Srđ, predloži jedan.

— Bolje bi bilo, da se kuda morem prevezete, — u Cavtat ili možda na Rijeku.

— Na Rijeku? Na kojoj je to strani, upitah.

— Ta prošli ste uz nju, prije nego što dođoste u Gruž.

— Je li vriedno da se vidi?

— Zacielo.

— Pa ćemo na Rijeku.

Lagodna nam je hladna noć nakon vrućega dana veoma godila. Minusmo vrata od Pila, pa ćemo se vratiti u Gruž, gdje je naš Zvonimir usidren bio.

Koliko je divan Dubrovnik danju, što se veli »en plein air« kad ga oblije sva sila svietla, još je divniji noću, kad se nad onim izderanim klisurama kod utvrde Svetoga Lovrijenca prostre sjajno mjesečevo svietlo. Duboko pod tobom udaraju crni valovi o kamen; na zvjezdanom se nebu pokazuju poput kiklopa Danče i Lovrijenac, a daleko na otvorenom moru trepere u valovima na laganoj »mareti« mjesečeve zrake.

Kad čovjek ono jednom vidi, snaći će ga osobito čeznuće za tim Edenom, kadgod ga se i opet sjeti. Poput tihe melodije dira ti srce divotni prizor, opojni

miris čemina i naranča razigrava ti živce, pa u taj čas zaboravljaš svu okolinu i sebe samoga. Prekrasni divni sviet ti se prikazuje u svom triumfu, pa ako ti nije srdce gruda granita, a duša i pamet u laktu, uzkliknut ćeš isto onako patetički, a jednakim dvie tri kajde povišenim glasom, kako je naš Mefisto uzkliknuo:

— Baš mi je drago, što sam na svietu!

Brzi nas konjići odvezoše preko Boninova u Gruž. Bili su već skinuli most.

— Tone! Tone!

Za čas se javi Tone.

— Oo—ho, gospodičiću.

— Gdje je most?

— Dobar večer! Ovdika.

Tone, koliko god je star, pridiže tešku dasku pa je postavi do obale.

— Kako je, Tone?

— He, kako Bog da. A oni?

— Dobro, hvala. Jeste li bili u gradu?

— Jesan, jesan. Nema nego kvarat, ča san došal. Lipo je.

— Je li liepo?

— A lipo. Bilo mi je kako dupinu. Da mi je bilo force, bil bi se bacil kako dupin nekoliko sežanj visoko.

— Divna mjesečina.

— A ke misečina! Ono va gradu, sviće, pak popi, pak muzika, — ter san mislel, da ćemi duša suze prilit, kako su lipo kantali. A se crjeno.

Eto se Tone sam razglagoljao govoreći o gradskoj glasbi.

— Jeste li, Tone, bili kada u Zagrebu? upita gospodin Zagorac.

— A ja.

— Dođite jednom onamo . . . .

— A ja, gospodine, ne gren.

— Zašto ne?

— Tako. Ne pijaža mi.
— Liepo je u Zagrebu.
— He, znan ja znan. Bil san va Marsilje, pa va Amerike i Bog bi znal kuda, ma va Zagreb ne gren.
Tone se nakesi, pa će u po glasa kao od stida:
— Strah me je.
— Česa?
— Nisan išal po železnice dosada, a ne ću ni odsad poć tamo gubit glavu.
— Ali . . . . .
— Basta. Ne gren.
Nasmijasmo mu se do sita.

Probudiše nas rano. Gospodin P. već je čekao na obali, i pogodio mornara, koji će nas na Rijeku da vozi. Minusmo zeleni Lapad, pa zađosmo u Rijeku. Strma dolina Rijeke obrubljuje komad obale na kome je Sveti Srđ sa sjeverne strane, tako da se taj komad pričinja poluotokom. S jedne i s druge strane obala je položita i zelena. Liepe se vile zaredaše uz obalu, jedna ljepša od druge položajem, ali već pomalo zapuštene. Sve do mora doseže zelenilo — tamno, pa se u mirnoj vodi odrazuje čitava slika. Lagodan se vjetrić spušta sa onih kamenih okomitih vrhova, što okružuju Rijeku. Ostavismo na desno vilu Kaboge, a naši se veslači svom silom uprieše da odole rieci. Tu se već mieša slatka voda, što pod gorom izvire, s morem. Izpod sumpornoga vrela Mokošice Rijeka je 400 metara široka, a od izvora do ušća doseže daljinu od 5 kilometara. Što smo se više bližali Rožatom, sve se više primiču stiene vodi. Najednom se tu otvara na jugoistok široka dolina prema Knežici u Šumetu. Obale su Rijeci sada plosne, prekrite šašem, a nešto poviše, do »Kanala«, što vode vodu u Dubrovnik, prostire se liepa šuma. Pod goru samu ulegla se vila Papi. Na nekoliko mjesta, gdje se voziš, čitat ćeš »pristajanje zabranjeno«. Tu se goje ostrige, koje najviše vole

miešanu vodu. Kod spomenute vile izađosmo na kraj. Struja je riečna prevelika, a da bi mogla barka dalje.
Pregledasmo najprije vilu Papi. Nešto je zapuštena, ali još sada uživaš, kad gledaš one redove stupova, što se protežu perivojem, pa liepe koridore u samoj vili. Nekada je to bila vila knezova dubrovačkih. Po stienama lako ćeš opaziti tragove freskoslikarija. Kad se zagledasmo u nekoga Neptuna, kome je vrieme iztrglo obje ruke, naš će nam mornar u po glasa:
— Ovo je Kraljević Marko.
Kako je naša čvrsta mornarčina do te ideje došla, ne znam.
Baš je pravi proljetni dan — ne primorski, gdje uviek proljeće prostire svoja zelena krila, nego onaki, kako ga opisuju spisateljice u svojim sentimentalnim romanima: azurno nebo, voda bistra (dno joj vidiš), mlado, lagodno zelenilo prostrlo se uz rieku itd. — svatko zna, kako proljetni dan izgleda.
Iza dobre četvrt ure primakosmo se izvoru Rijeke. Izpod visoke strme stiene ključa voda neobičnom silom. Jezerce, iz koga izvire, duboko je, ne vidiš mu dna. Jedno desetak metara od izvora ruši se sva voda jakim slapom u korito, pa dalje silnom strujom struji.
Čudnovati taj pojav ponavlja se sve od Rijeke u našem Primorju diljem čitave hrvatske i dalmatinske obale. Taki je izvor Rječine, pa niz vrela u Bakarskome zalivu, zatim u dragi Žrnovnici ispod Novog, kod Lukova. Sve su to izvori onih rieka, što se u našoj kršnoj visočini gube. Najzanimljiviji su izvori kod grada Kotora. Dubrovačkoj Rijeci najbliža je ponornica Trebinjčica; ta je dvaest kilometara daleko, ali ponori Gacke i Like isto su tako daleko od primorskoga ušća.
Nagledavši se do mile volje vode zađosmo u neku gostionicu, što se diže uz Rijeku na obali. Pred kućom podigla se kamena terasa sa pet šest kamenih

stupova, nad njima se vere vinova loza i bršljan, pa tvori neke široke prozore, kroz koje ti se prikazuje najubavija slika, što je može ljudska mašta zamisliti. Samostan Rožato posadio se na desnu obalu Rijeke, nad njim se uzvija cesta sve do Oboljena i Petrova sela; ponad ceste eto strma stiena Oštra glavica (615 m) pak Golubov kamen i Brijest. Tu je međa hercegovačka. Mlada žena podvori nas suhim pršutom, žutim hljebom i crnom malvazijom. Meni se mala gostionica i sav njezin okoliš pričini, kao da je skinut s koje slike Siemiradskoga.

Kad se najbolje razigrasmo, i naš prijatelj P. razdragan nazdravi proljeću, razkrili se nad zelenim svržima lozinim i bršljanovim lasta.

— Kvivit — kvivit!

— Eto proljeća, eto prve laste!

— I prvoga aprila, doda gospodin Vicebotanik svojom običajnom flegmom.

Bijaše uistinu prvi dan travnja. Tek što se nasmijasmo, eto se razlieže po gori i dolini glas zvona sa rožatskih zvonika; bila je Velika Subota. Ugrijani, dobre volje sjedosmo u našu barku, pa se spustismo niz Rijeku.

Sastadosmo se o podne u »Lacromi«, skupiše se svi naši stari i novi znanci, a mi im obećasmo, da ćemo se i opet navratiti u Dubrovnik, kad se budemo vraćali. Naš je Zvonimir dotle oplovio zeleni Lapad, pa se usidrio u luci dubrovačkoj. Već smo se svi oprostili bili, kad se netko sjeti:

— Gospodo, mi ćemo na Lokrum, ajte s nama. Dubrovčaninu, kakogod dobro poznaje Lokrum, ne treba do dva puta reći, da pođe na Lokrum.

Za čas se žurio Zvonimir na taj raj u srcu Adrije. Kad pristadosmo, eto među nas velečasnoga Fra Dalmacija. Naš se Arcibotanik, Vicebotanik i Maršal pobliže s njime upoznaše, jer je Fra Dalmacije izvrstan botanik.

TOŠO DABAC: BOKA KOTORSKA

LUDOVAČKI: DUBROVNIK

Vodao nas on onim divnim nasadima od dracena do aloja, od čemina do lovora uz indijske kaktuse. Kolike li razlike na tom komadiću zemlje! Iz američke tropske šume ulaziš u debeli hlad naše bjelogorice, a onda te vodi put do strma ponora, a u dnu mu slano jezerce. Kolika sila trnja, lišća, cvieća, plodova, stabala, lijana i latinskih imena.

Pregledasmo dvor, u kome je Maksimilijan, car mejički najljepše dane svoga tužnoga života provodio. Začudih se silnoj jednostavnosti, kojom je dvor uređen. Kad se svi skupismo u velikoj dvorani, iznese naš otac Dominikovac nekoliko boca, a mi ih izkapismo u čast i slavu liepe naše domovine.

Još smo dugo vidjeli biele marame i čuli pozdrave, a Zvonimir je već ljudski bio odmaknuo od Lokruma.

Svakome je od nas bilo onda pri duši, da se popne na jarbol, pa da se prebaci tri put u zraku.

Ne prođe ni četvrt sata, a mi vidjesmo samo još vrh Svetoga Srđa.

— Zemlja je ipak okrugla, zaključi Mefisto, koji je melankolički sjedio u kutu.

— A kreće se, završi Kebrolog, gledajući Mefistove crvene oči.

Na južnom obzorju podiže svoju siedu glavu starac Orjen.

Minusmo zaton Župski; na južnom se kraju svinuo među dvie luke liepi Cavtat. Dva ga otočića zakriljuju, pa ne možeš da ga cieloga spaziš. Da smo ono izvršili, što smo nakanili, da smo se izkrcali u Cavtatu, pa da smo pješice ili na konjima prošli Konavlje — onamo do Sutorine, valjalo bi žrtvovati čitav dan, a iz Zagreba dolazili su kojekaki glasi. Jednoga zvala dužnost, drugoga interes, sve sami razlozi, privatni razlozi, ali ipak razlozi.

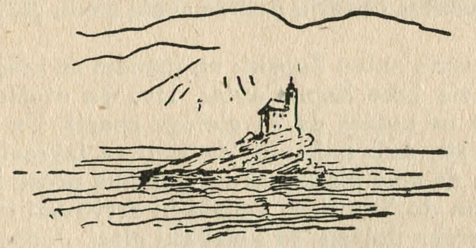
Tako prođosmo pokraj Cavtata, pa ćemo niz onu strmu obalu do ulaza u Boku.

Ne mogu nikako da ne spomenem nešto. Konavlje je duga dolina, uzporedna s morem, odieljena od mora

nizkom, trideset i tri kilometra dugom kosom. Neobično je, kolika sličnost postoji između Konavalja i Vinodola. I jedno i drugo ima isti smjer. Kod Vinodola opaža se nastavak u dugoljastoj dolini, u koju se uvalio Bakarski zaliv, a dalje Draga i dolina Rječine. Kod Konavlja opaža se isto: njemu na sjever nastavlja se zaton Župski, pa dalje uzanom prevlakom, što spaja kopno i sa Lapadskim poluotokom, a dieli zaton Gružki od zatona kod Danača. Na jug se Konavlje nastavlja u Sutorinskoj dolini, što dopire u zaton Tople u Boci Kotorskoj.

Konavlje je propali teren; jedna se i druga strana podigoše. Sam je Dubrovnik nekoć stajao na otoku, jer se pripovieda, da su stanovnici, koji su stanovali na kopnu, pobjegli pred barbarima na otok, pa su na otoku osnovali grad Dubrovnik. Gdje se danas ponositi Dubrovčani šeću, ondje je nekad bilo plitko more zvano »Paludes« t. j. močvare.

Djelovanje podzemnih sila pokazuje se već odavna u tim krajevima, a objavilo se najjače za onih tužnih dana godine 1667., kad se sav Dubrovnik stresao.

Ploče

VII. BOKA KOTORSKA

Negdje oko šeste ure okrene se naglo Zvonimir, pa obiđe uzak, tanak poluotočić Oštro. Tu je ulaz u Boku Kotorsku. Ostavismo iza sebe — »na lebiću« — rekao bi Tone, otvorenu pučinu. Na visokom se Oštrom rtu digla austrijska tvrđica; tri topa zure na tri strane svieta, kao prave pravcate bezposlice.

— Beštije željezne. Pi! Tone pljucne pa se okrenu.

Malo po malo padao suton na hrvatsko Vierwaldstädsko jezero, na Boku Kotorsku. Najviše gore nad Novim (Hercegnovi) još su razsvietljene suncem sa zapada, dok se negdje nad Risanskim zatonom podigao mjesec.

Zvonimir odbrusi ravno u zaton Tople. Već se po malo razsvietliše Igalo, Topla, Novi i Savina, a svietlo se njihovo odrazuje u mirnom moru. Poslije onoga veselja na Lokrumu nasta među nama neka reakcija: svaki je u svome zakutku sjedio. Gospodin Zagorac i ja odabrasmo, kao obično, mjesto na »bumprešu«, pa se zagledasmo u stotine onih sviećica, što su dopirale do Kumborskoga kanala. Još čas, i mrka noć prikri Boku Kotorsku. Nizki crveni svjetionik pokazuje put Zvonimiru. Lagano, mirno, udara brodski vijak, izpod prove svjetluca more, a makinista pjeva neku čudnu pjesmicu.

Čudno te čuvstvo podilazi, kad se zagledaš u ono crno, tajinstveno more, a nekako mi odlanu, kad začuh:

— Mezza forza!

Laganije udara vijak. Noštrom, koji stajaše na krmi, pritisne nogom o pipac, a onim planinama zaori mukli glas Zvonimirov i odjeknu do tri puta.

— Ferma!

Stadosmo. Mjesec se pokaza na iztoku, pa nejasno razsvietli komadićak mora, što se do grada prostire; drugo je sve u tami.

— Pomozi Bog!

— Va vike, ozove se Tone tihim glasom, ni ne gledajući, tko ga pozdravlja.

Bila se brodu primakla barka, a na njoj tri čovjeka od lučke oblasti. Jedan se pope na palubu, a onda na most, pa uze timun u ruke. Usidrismo se usred luke.

— Hoćemo li izaći?

— Ajde. Dignut će se mjesec.

Noštrom Andre i stari mornar Ive spustiše barku, a mi se na dva puta izkrcasmo.

Jedan nas dječak naputi, da se popnemo na Kaštel.

— Ondje ima gostiona, reče.

Do Kaštela nešto je mučan put. Baš na gradskim vratima preseneti nas osobita slika. Kroz široka vrata upire mjesec svoje čudnovato lice. Svietlo je kao dan, kuda zrake njegove dopiru, a sve drugo još tamnije.

Pred vratima stoji žena neobično odjevena u dronjke i krpe.

Nas trojica (ne znam, tko je sa mnom bio) stadosmo. Ona se uze lagano njihati, kao da je val njiše. Zapjeva pjesmu najprije tiho, a onda sve jače i jače. Kako je glas jači postajao, tako je i njezino njihanje prelazilo najprije u ples, a onda u neko biesno skakanje. Bila se razvikala, a onda skrene govoriti prozom, deklamacijom.

Što je govorila, toga nitko živ nije razumio; plela je rieči hrvatske i talijanske, a kadkad bi i po koju njemačku izlanula. Emfatički završi svoju govoranciju čitavim čislom kletava. Odskoči još jednom okrenuv lice prema mjesecu, suknje (t. j. one prnje) zavitlaše zrakom; onda je nestade.

— Eto Dinorina plesa sa sjenom, opazi jedan od nas.

— Tko je ta luda žena, upita jedan moj prijatelj staroga Bokelja.

— Vještica. Laku noć.

Drugo jutro, liep dan, a meni dopre do ušiju pjesma, što je pjevaše naš družtveni češljugar Tone:

Hitalá je Maré, pešćicí va moŕé
Trajna ni — najna . . .

— Dobro jutro, gospodičiću, dobro jutro!

Primorcu je gospodin samo oženjen čovjek; neženja, pa imao oni i sedamdeset na leđima, ostaje gospodičić.

— O Tone, kako ste vi veseli?

— A ča ja? E lipo mi je — ter — kako ne bin pival, kad je danaske Vazam. Pomoz' Bog! Hola, hola — neka gredu vanka. Freška je arija, a kako dobro vino. Bilo je noćaske malo tramuntane, neka gredu, će in bit za dušu.

I eto njega. Oteo mi jastuk izpod glave, a pokrivač i gunjac izpod mene, pa se nasmije toliko raširivši usta, da bi sam sebi mogao reći u uho, što mu ja rekoh.

— Aj, aj Tone, kako ste vi to, kao zaljubljen mladić.

— A po Bogu, — ter ni mlad misec, a nisan ja njihovih let, al san dobre voje. Eh, ki će mi prigovorit, — svoja san glava, poštena glava, jin i pijen kako i drugi judi, a gospodin Bog je rekal, kad je na svitu . . .

— Da. Ljubite se, prekinuh mu rieč.

— Ter se ja ne moren s njihovin zajikon. Da bi in Bog dal tri srca, a sako srce zajubjeno za puknut.

Ode.

Zvonimir ostavi Ercegnovi, pa zađe na iztok u Kumbursko tiesno. Tu se stvori pred nama drugi dio Boke Kotorske, plitki zaton Tivatski. U jugoiztočnom dielu toga zatona položio se plosni otočić Svetoga Marka sa samostanom, — a iza njega, na nizkoj obali, sama sela do Tivta. Sjeverna obala Tivatskoga zatona posve je strma, a baš uz more vodi cesta, uz koju se navrezlo, (kao vrući kesteni na uže) sto i sto bielih

kućica sa crnim krovovima. Divota je pogledati sa Tivta one kamene glave, što se nad zelenim obalama dižu: na jasnom nebu dignuo svoju glavu Orjen i drugi vrhunci, svi još puni sniega, a razsvietljeni jutarnjim suncem — sve je tako jasno i bistro, pa pomišljaš, kako ćeš rukom dohvatiti one gorostasne vrhove. Tek što se malo ogledasmo po Tivatskom zatonu, eto se žuri Zvonimir na sjever.

— Kuda će, upitah druga, kad spazih, da se zaton sve više suzuje.

Poput lievka stisla se zapadna i iztočna obala, a ondje, gdje se gotovo sastaju, diže se osam stotina metara visoka kamena gruda.

— To su Verige.

Sedam stotina metara uzani kanal, a dva i po kilometra dug, okreće iz Tivatskog zatona na sjever. Strme ga obale stisnuše, cesta na zapadnoj strani prestaje, jer je obala prestrma.

Dvie visoke svjetiljke pokazuju u noći ulaz u te Verige. Zelene obale postaju sve strmije, a u visini su gole, izderane, najfantastičnijih oblika. Tamno modro more, ili bolje reći, jezero, tako mirno odrazuje čitavu sliku. Na obližnjim brdima ponamjestiše same male tvrđice, da brane ulaz u Boku.

Verige se sve više suzuju, a napokon se stisnuše do širine Dunava kod Zemuna.

Još čas i eto nas u trećem dielu zaljeva, u Risanskom zatonu. Verige se naglo odmakoše, a oči su ljudske premalene, da u jedan čas ulove svu onu divotu i veličinu, koja ti se pokazuje. Silni, kameni Kasun (883 m) tako je strmo izkočio iz mora, tako silan prema liepom Perastu gradu, što se uza nj pritisnuo kao diete uz majčine grudi, da i ne opažaš ona dva otočića, što se kao stražari pred Perast postaviše. Kad ti se oči privikoše silnoj slici, onda tek zagledaš najprije školjić Svetoga Jurja sa crkvicom, a uza nj, kao sestra uz brata, Majka Božja od Škrpjela. Lakim zelenilom obrasli otočići pokazuju ti se u moru, a njihovo se zelenilo tako prijatno iztiče na tamnom

stienju. To su Boromejski otoci u našoj Boci, a Kasun je naš Rigi.

Kolike li krasote, kad s Kasuna pogledaš na jug, gdje se uvalio Tivatski zaton, a dalje preko onih gora otvorena pučina. Na zapad uvali se kao Betlehem na kraj Risanskoga zatona Morinje, a na sjever sam Risan. Nad Risnom pokazat će ti se sa Velom gredom silna gromada Orjenska. Ako si prošao dolinu savsku do Trbiža, sjetit ćeš se Babjega zuba i Triglava.

Naš se Zvonimir zaletio sve do Risna. Pogledavši s mora Risan, vratismo se uz one otočiće i Perast, pa zađosmo u posljednji dio Boke Kotorske, u sam zaton Kotorski. Taj je dio najljepši od sviju.

Začudih se gledajući po svim obližnjim vrhovima male tvrđice. Neke od tih tvrđica stoje već od godine 1869., kad su Krivošije ustale bile, druge posagradiše godine 1883. za vrieme drugoga ustanka pod Stojanom Kovačevićem.

Čovjek se upravo čuditi mora, kad pomisli, kako je more doprlo kroz ona tiesna u Kotorsku dragu, kako je našlo prolaza među onim timor planinama.

Žalovi obrasli narančom, mrčom i lovorom, a iznad njih sam pusti kamen. Kad je gospodin Bog obilazio zemljom, da nadieli jedan kraj šumom, a drugi gorom, podere se nesrećom Svetomu Petra vreća, u kojoj je nosio goru i kamen, — pa se tu prosuše, a baš nad Bokom i Crnom gorom.

Minusmo Orahovicu, što se uvalila uz Ljutu dragu, pa skrenusmo na jug. Tu se na kraju drage posadio Kotor, pod sniežnim Lovćenom i tvrđom Goraždom.

Južni se dio Kotorskoga zatona stisnuo poput trublje. S desne i lieve strane ograđuju ga strme litice, koje valjda stotinu metara nad morem nemaju ni mrvićka zelenila.

Dođosmo u luku Kotorsku. Uz obalu prostire se hladovito šetalište, a nešto podalje eto ulaza u grad. Grad je opasan starinskim zidom, pa se stisnuo među

dva slatkovodna kanala, i to na sjever od Dobrote, a na jug u Muo.

Nutrina gradska podsjeća na ulice zadarske i splitske u Dioklecijanovoj palači. Visoke se tamne kuće zaredale jedna za drugom, ceste su popločene ovdje kamenim pločama, a ondje opet šiljatim kamenjem. Svaki će se putnik zasititi grada Kotora za sat, a čitav će mjesec proboraviti ondje, da se nagleda prekrasne okolice. Čim smo sjeli u »hotel« Grad Trst, da zagrizemo, eto već do nas neke domaće gospode.

Ta su nas gospoda vodala Kotorom, pa smo vidjeli što se može vidjeti. Najprije pođosmo na Pazar; to je sajmište kotorsko, tu se sastaje živi Bokelj, pa trguje s flegmatičnim Hercegovcem, a onamo se na kamen pružio crnomanjasti Crnogorac, metnuvši pod glavu bielu struku. Nismo imali prilike da vidimo pravi pazar, jer je baš Uzkrs bio.

Zagledasmo u stolnu crkvu. Oprostit će mi poštovani čitatelj, ako mu o toj crkvi dalje ne pripoviedam, ali bilo se skupilo toliko vriednih Kotorana, toliko bjeloputnih ljepotica, da su se naše oči otimale za jasnom prirodom, — a crkva je bila dubkom puna.

Pođosmo do gimnazije, kako nas uputi g. profesor M. rođen Slovenac. Tek što se ogledasmo po prirodopisnoj zbirci, kad se naš gospodin Kebrolog zaustavi pred nešto većom staklenkom.

— Gledajte, gospodo!

— Što je to?

— Bellostoma Niloticum.

U čaši je bilo sačuvano nekoliko primjeraka grdosne stjenice. Čitatelji ne će vjerovati, da je ta stjenica među drugim stjenicama ono, što je Swiftov Guliver među Liliputima. Duga je ta stjenica čitav decimetar, pa daleko nadkriljuje našega orijaša rogača. Ne mogu da opišem tog mamuta u carstvu bezkrilaca, jer mi manjka poznavanje terminologije. Prvo grčko ime Bellostoma potječe odatle, što ima šiljata usta, a prezime Niloticum označuje stalno sjedište te stjenice t. j. Nilsku deltu.

— Divna li imena za kakvu oklopnjaču, primetnu netko.

Ta najveća od svih stjenica nalazi se i u Boci Kotorskoj, i to baš na jug od grada Kotora.

— Živi li u moru ili u slatkoj vodi, zapita Mefisto.

— Niti u moru, a ni u slatkoj vodi.

— Pa gdje živi?

— U brakičnoj vodi. To je voda na onom mjestu, gdje se more mieša sa slatkom vodom. Naši ljudi govore boćata voda.

Zahvalismo profesoru na dobroti, a naš ga maršal pozva na večeru u hotel Graz.

— Kako god želite, na čašu suhoga ili brakičnoga vina.

Izađosmo iz grada na južna vrata.

Tu vodi most preko Rieke; ta je Rieka posve slična Dubrovačkoj Rieci. Pod strmom stienom ključa slatka voda u jakim virovima, pa napunja dosta širok basin. Sila toga širokoga vrela osobito je velika. Kad baciš kamen s mosta, on će krivudajući, a lagano padati na dno. Sličan je prizor na sjevernoj gradskoj strani, a nitko ne zna da kaže, odakle dolazi ta silna voda.

Tek što se odmakosmo od mosta, kad nad nama u tvrđi rukne top.

Zvona zazvoniše u svim crkvama (ima ih čini mi se sedam). Sva se Boka napuni milozvučnim akordom.

— Felix Alleluja!

Kotorski je zaton u taj čas prekrasan. Podnevno sunce ogrijalo sve sniežne vrhove, pa se prosulo mladim proljetnim zelenilom i onim bielim crkvama i kapelama. Stadosmo mirno pred vojničkom bolnicom, kao da čekamo nešto.

Ja nemam ni snage ni volje, da još dalje pokušam opisati onaj prizor. Spojilo se u prekrasan sklad toliko boja, u toliko nijansa, te nema slikara pod nebom, koji će to naslikati. Glasba zvona, koja ti dira dušu, — ona sva poezija u prirodi, koja ti srdce opaja, ne da se preliti na papir, — jer slova ostaju slova, a po-

štovana glava čitateljeva od 17 centimetara poprečnoga promjera uza svu fantaziju ne će moći obuhvatiti one silne mase kamenja, što se diže do 1800 metara visoko.

Pa da vide naši dobri Zagrebčani tu krasotu, — »ne bi trome prekrstili ruke« — u kakom filistarskom štajerskom zakutku, — nego bi »subito molali provu«, pak bi »tuta forza« pohrlili da vide, čega nigdje drugdje neće vidjeti.

Razdielismo se. Neki htjedoše na Cetinje, neki u Dobrotu, drugi na Trojicu, a mene nagovoriše neka gospoda da pođem s njima uz obalu do Prčanja. Nije fajde popinjati se, udarit će kiša. Složismo se trojica: gospodin Arcibotanik, Mefisto i ja, pa ćemo u Prčanj.

Tek što zakrenusmo zapadnom obalom kroz Muo, a jedan će od gospode:

— Evo, odavle vidite kotorsku tvrđu. Uza strm obronak složiše tvrđu nad samim gradom, pa je okružiše zidom. Poput stuba diže se jedan zid nad drugim, a baš stubama valja se popeti do tvrđe. Ulaz nije nikome dozvoljen. Častnik, koga određuju, ne izlazi dotle, dok ga ne mine služba, a ta će kadikad potrajati do tri mjeseca. Eno ondje na jug je druga tvrđa.

Na jug se kotorska zavala malo diže; tu se na vrhu nekoga brda posadila Goražda.

— Ondje su zakopani milijuni: sva je sila novaca po vragu pošla, dok su podigli tu tvrđu. Kasnije dovezoše amo tri silna topa. Svaki se top na jednom ratnom brodu vozio. Izkrcaše ih. Nijesu znali, kako će ih do Goražde dovući. Sazidaše cestu, — eno je vidite, kako zakreće. Malo poslije vozi ratni brod lokomobil, a taj upregnuše pred kola, — eh baš neznam valja li reći kola, — jer kaka su ta kola, na koja naprtiše ono gvozdeno zvjere.

— Baš su bili Goraždu završili, topove namjestili, — onamo jedan na Cetinje, drugi na Kotor, a treći nekuda na Tivat, — kad eto fermana od ratnoga ministra iz Beča, da se Goražda ima razvaliti, pa da se zida negdje nad Stolivom i Orahovicom. Počeše razvaljivati, kad eto glasa iz Beča; »gradi što si razvalio, neka stoji Goražda«. I tako jadna Goražda ni živa ni mrtva; kao suđeni pod vješalima.

Dok je on tako pripoviedao, prođosmo kroz ubavi Muo, to sijelo bokeljskih kapetana. Baš je milota gledati onako uredno mjesto, kako se pružilo uz obalu — kuća do kuće — jedna urednija od druge.

— Evo, gospodo, poče opet naš Vergil pripoviedati, ono što se do vrha vije, to je crnogorska cesta. Ono u dolini uz bujicu, na sjevernoj kotorskoj strani, vodi stari put — bit će jedno četiri kilometra dug — do Njegoša, a nova cesta duga je dvadeset jedan kilometar, dakle pet puta koliko stari put. Kad se dobar pješak — Crnogorci su divokoze, — odputi, doći će za podrug sata ranije od onoga, koji se na kolima vozi.

Začudismo se svi onoj silnoj cesti. Trideset velikih okuka — serpentina — diže se na strmo brdo; dva kilometra i po od Kotora na istok digla se do visine od 920 metara.

Primakosmo se »Trima sestrama«, tako se zove rt što dieli Muo od Prčnja.

— Znate, što narod priča: vele da ima gore nad Kotorom velika stiena prikovana uz goru. Morali su je prikovati, jer bi inače na sam Kotor pala. A ondje iznad Dobrote ima spilja, do koje se ne može uzpeti krštena glava. Vele da u njoj raste divlja naranča ili mrča — tko će znati.

Gospodin pozove nas da posjetimo njegove rođake, što stanuju u Prčnju a mi se odazvasmo njegovoj želji i ne bijaše nam žao, jer zađosmo u staru plemićku kuću prave hrvatske gostoljubivosti.

Nagledasmo se divotna pogleda sa balkona, a kušasmo domaći prčanjski šampanjac, — i naslušasmo se kojekakih pričica o hajducima crnogorskim, što su nekad mirne Kotorane napastovali.

Kad se nadviše nad Lovćen oblaci i kad se Kotor zavi u tamu, vratismo se. Osobito bijaše liepo vidjeti, kad veliki parobrod »Zagreb« uđe u kotorsku luku. Kako se bila večer spustila, razsvietliše sav parobrod električnim svietlom, a svaka svjetiljka našla družicu u moru. Bijaše topla večer (Kotor obiluje toplinom), kiša je lagano sipila, a mi se sastadosmo u hotelu Graz. Tužne li noćne šetnje po Kotoru, kad kiša sipi. Tamne one ulice još se tamnijima prikazuju, kadkad prohuji uza te dvoje zaljubljenih, pa se skriva u širokoj topničarskoj kabanici.

Iz onih malih podzemnih gostionica izlazi čudan miris od duhana i prelivena vina. Njemačke i talijanske pjesme, koje obično izvodi »mješoviti zbor«, razliežu se među onim visokim kućama.

Naš se gospodin Maršal vratio sa svoga izleta. Otišao je pješice starim putem do Njegoša, pa je donio sa sobom nekoliko zanimljivih bilina: osobita bijaše neka »euforbia«, koja raste po svoj Crnoj gori, ovce je pošteđuju, jer je otrovna.

Kad bijasmo na okupu, valjalo je riešiti daljnju osnovu putovanja. Jedni zatražiše, da se put bar do Skadra nastavi, i to morem, pak uz Bojanu ili preko Vir Pazara. Drugi zaželješe, da se kući vrate.

Razpitasmo se za putove, koji vode do Bara. Jedni rekoše: dobri su; drugi ne vriede. Ma baš kao u Italiji, nismo mogli ništa da saznamo. Neki gospodin plašio nas olujom, a kad sjutradan ustadosmo, nad nama tamno nebo.

Za dva smo sata zakrenuli od Oštroga put Dubrovnika.

VIII. OTVORENIM MOREM

Dne 3. travnja oko tri sata poslije podne minusmo Lokrum, a Zvonimir nas izkrca u dubrovačkoj luci.

Gospodin profesor P. i neki drugi znanci nađoše se brzo uz nas.

— Da se prošećemo, gospodo?

— Ajde, kuda ćemo?

— Na druge »konale«, — razvedrilo se, bistar je dan, pa ne ćete požaliti.

Krenusmo negdje na Pilama uzbrdo. Uzanim prolazima uzpesmo se do one ulice, koju Dubrovčani zovu drugim »konalima«, jer teku kanali, iz kojih Dubrovnik vodu dobiva.

Kad se uzpneš do tih »konala«, pa okreneš lice na jug, spopast će te vrtoglavica od veličajnosti prizora. I Gruž i Šipanski kanal, pa čitavi Dubrovnik, sve onamo do zatona Cavtatskoga, sleglo se pod tvojim nogama. Sve se pričinja kao da u zraku lebdi, jer se more na obzorju s nebom tako spaja, da ni jednome ni drugom granice ne vidiš. Sunce ožarilo more i neke duge sjajne oblake, što se spustiše na zapadni obzor, pa tako sve gori i bliešti, a oči tvoje ne mogu da se nagledaju krasote, jer ti suze naviru na njih, — a ti ćeš i nehotice zaplakati od milja.

— Vidite li one oblačke na zapadu?

— Vidim.

— Moglo bi noćas ili najkasnije sjutra do podne sa »Šiloka« udariti.

— Pak?

— Kuda kanite?

— Ako Bog da, na Lastovo, pak na Vis.

— A Zvonimir je malen. Skakat će.

— Neka.

Gospodin, koji mi to spomenu, pogleda me nekim čudnim okom, — misleći u duši:

— Gle, kako se na kraju junači.

Vratismo se s »konala«, kad je sunce sjelo.

Stradun se napunio šarena svieta. Divne li šetnje po onoj širokoj ulici, gdje se ne treba obazirati, hoće li te koji nesmotreni »furman« udariti rudom u leđa. Koliko je široka ulica, sva se napunila svieta. Poput pčela zuje mali jezičci, ondje opet kao bumbar mrmlja neki Konavljanin. Tu se na uglu skupilo nekoliko gospode, pa nešto živo razgovaraju; kraj njih prolaze drugi, smiju im se, — padne tu i po koja riječ, a oni na uglu ne ostadoše dužni. Svi ti ljudi nekako su vrelije krvi od nas; koraci su njihovi za pol manji od naših koraka, ali triput brže hodaju. Mi šapućemo, a oni viču. Stoljeća romanskoga utjecaja, ostaviše trag na svakom obrazu, na svakoj kretnji, — a i, tužno ali istinito, — na mnogom srcu.

Velebit i Dinara bijahu previsoki i prehladni, a da ih ta »zapadnjačka«, vele oni, a ja bih rekao južnjačka kultura prevali.

Baš kad se najbolje razbrbljasmo, eto među nas prijatelja profesora M.

— Zdravo! Pozdravismo se. Zapita me kako smo putovali, propita za Kotor, ali ne onako, kako je on običavao veselo i smijući se, već nemirno, poniknute glave. Moj je prijatelj trpanjsko dijete, a znam, da su svi onamo sa Stonskoga râta veseljaci. Napokon se okrenu k meni:

— Znaš, umro je Fra Petar Milošević.

Meni je bilo, kao da su me šakom po glavi.

Fra Petar bijaše profesor u Sinju, a nije nego šest dana, što nas je dao u Splitu pozdraviti. Bijaše valjan drug, poštena vrla duša, a svom se je ljubavlju posvetio hrvatskoj poviesti. Sve je malo po malo ginuo, dok ne prestade baš u onaj čas, kad smo se mi na Lokrumu veselili.

Zavezasmo jezike. Raztužih se. Poštovana će čitateljica to razumjeti, kad spomenem, da sam kroz pune tri godine s njime svaki dan drugovao.

Ali napokon, što je srce čovječje — kameleon, koji sve boje mienja, — bubanj, koji jednak glas daje u mrtvačkom maršu i u nestašnom galopu, to je »verglec«, kome treba samo polužicu na lievoj strani izvući, pa će poslije najtužnije arije zasvirati svojim starim otrcanim glasom kakov predpotopni bečki valčik, kod koga iza svakog drugog takta nastaje neka generalna pauza, jer je mieh poderan.

Navečer se nađosmo u dubrovačkom glumištu. Rasrdih se baš pri ulazu. Ja sam toliko ponosit na naš bieli Zagreb, da kad god nađem kakav novi kraj, već ga u misli uzpoređujem sa Zagrebom i njegovom okolicom, a svaki put mi zapleše srce, jer Zagreb izlazi liep. Nasuprot, kad god uđem u koje strano glumište, razjedim se, jer svaki put izlazi zagrebačko glumište »miserabl« (kako naši vele).

Kazalište je maleno, umiljato, nekako u maurskom stilu, ako se ne varam, građeno.

Neki su se pelivani u njem producirali, tumačeći svoje ideje talijanskim jezikom slavnomu obćinstvu.

Kardinalska glasba svirala je (sic!) neke komade iz vremena Bajamontova rođenja.

Oprostismo se od vrlih Dubrovčana, a drugo jutro eto nas mimo otoka Svetoga Andrije na otvorenom moru.

— Koliko ima do Lastova, gospodine kapetane?

— Mislim šestdeset milja.

— Koliko ćemo vremena stajati na putu?

— Pet i po sati, ako Bog da.

— A vrieme?

— Dobro je, dobro, šjore, — neka ih ne bude briga, je »kalma bonaca«, umieša se Tone.

— Je li istina, Tone, rekli su nam jučer u Dubrovniku, da će »Šilok«.

— A! Di bigoli, kakovo široko. Bili su oni va gradu široke volje, pa su vidili i ono široko, ča ni široko — ne dal ji Bog zla. Ter ako dojde — intanto mi par — neće bit zla.

— Kako neće?

— Na ku bandu gremo, šjore? okrene se Tone kapetanu.

— Na maeštral (sjevero zapad).

— Donke, vela briga imat »vento in puppa«, ću jin reć — vitar u krmu. Ter bi mogal šjor odvezat jidra i bordižat.

Dođosmo za dva sata pod Mljet. Ovaj smo put prelazili južnom stranom. Ta je strana gola od mora, krševita, nema onoga ubavog zelenila, što se na sjevernoj strani pokazuje.

Nešto na zapad od punte mljetske zaredalo se nekoliko otočića — to su Vrhovnjaci ili Lastovski školji. Za njima se prostrla Korčula, a na zapad Lastovo.

Prema našoj osnovi imali smo se izkrcati u zatonu Rožatin, ili Portogružu. Nisam mogao saznati, kako se taj zatonić na južnoj strani Lastova hrvatski zove.

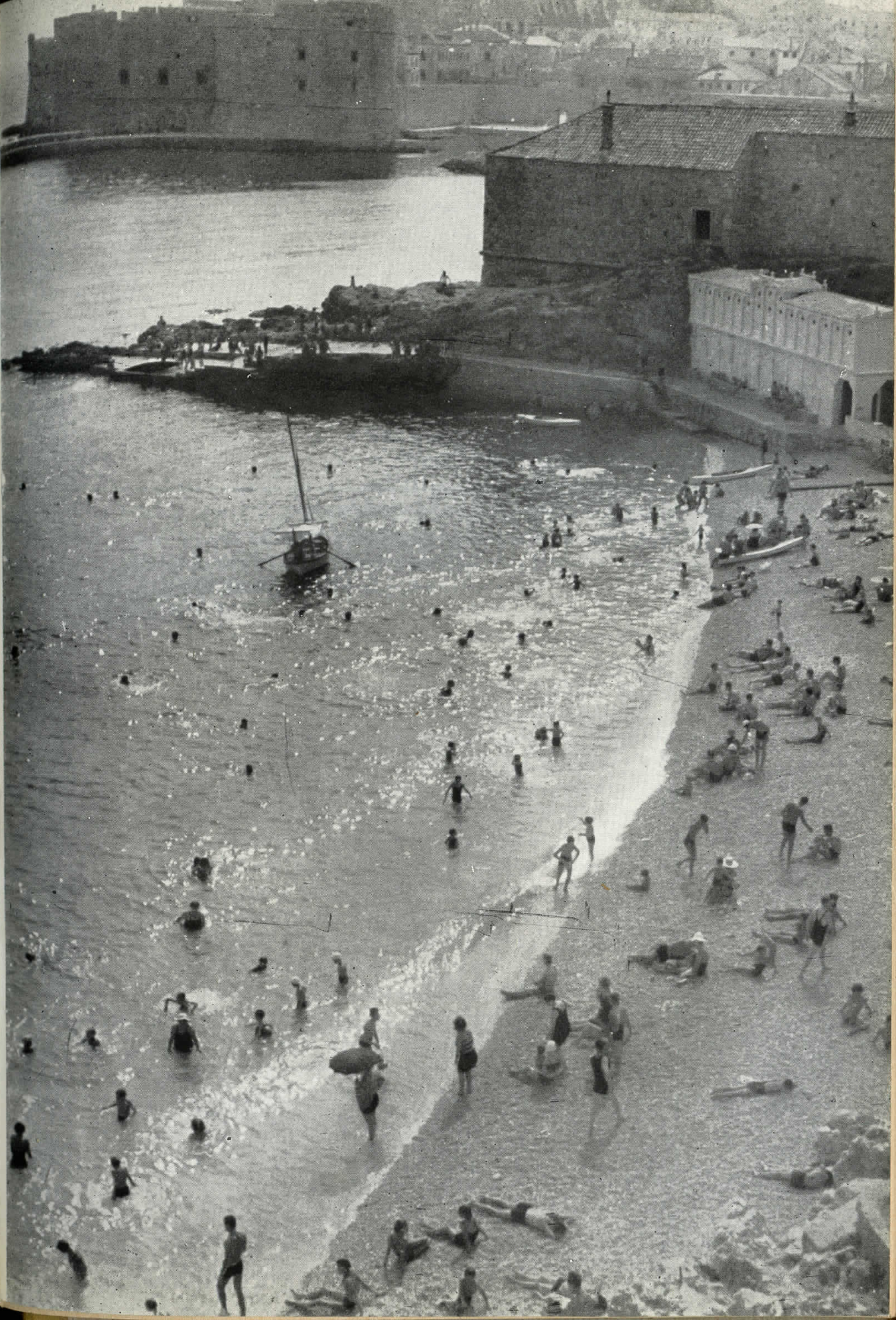
Zatonić je pitom, okružen zelenom šumom; sama je obala kamenita pa obiluje špiljama.

Obilazismo amo tamo obalom. Naš se Zvonimir usidrio u sriedi, a nas izkrcaše barkama. Dok je maršal pobirao po otoku »divlju uljiku«, — rekoše mi da je to riedkost — dotle su se drugi popeli do na vrh lastovske lanterne. To je jedan od onih znamenitih svjetionika, koji za burnih noći na jadranskom moru pokazuju put u luke.

Na jug od Lastova naći ćeš dva tri školjića u srcu Adrije. Taki je otok Palagruža (Palagosa) pa Kajola. Josip Mardešić, kršna lastovska duša, što stanuje osamljen u svjetioniku, pripoviedao mi je, da je te otočiće lako vidjeti sa svjetionika ili sa Lastovskog Huma (400 m), premda su do petdeset kilometara daleko od Lastova. Na sjeverozapad podigao se Viški Hum, a na protivnoj strani Mljet, — drugo je sve pučina.

U tu se pučinu utisnusmo, — i gle čuda, ni Tone ni kapitan nisu se nadali maeštralu.

TOŠO DABAC: DUBROVNIK

Nema više one tamno modre pučine, koja se tako sviđa u našim burnim predjelima. More postade neke srebrne boje, kad uđosmo u široki prolaz između Lastova, Sušca i Kopista, koji se postaviše na zapad Lastovu.

Gle! Svi ustadoše, pa izađoše na palubu. More se dizalo. Tamni valovi počeše poigravati, a Zvonimir bi svaki put izveo neki čudni »pas a rigaudon«, kad bi mu val udario o bok.

Hajde, malo maeštrala — će Bog dat lipoga vremena, mumljaše Tone, noseći nekaku riblju juhu. Kako se Zvonimir nagibaše sad na lievo, sad na desno, — tako bi i Tone svojim pladnjem lievo i desno poskakivao, ali virtuozno, jer pladanj bijaše pun. Kad se mi nasmijasmo, promrmlja i opet nešto, pa uđe u kuhinju. Za čas se vrati, ali u zao čas. Baš se bio odmaknuo od »barkariza«, (otvor na rubu broda), kad udari val preko prove.

— Andre, zatvori škulju, ho!

— Eto Tone, odvrati Andre, zatvarajući prvu sobu.

— Tone, ćeš navuć inceradu, upita krmilar s mosta.

— A ke incerada, do šesdesetih san došal bez nje pa mi ni sad triba, nego ćeš ti pred gospodina Boga na sud va incerade doć, zač si kako jedna sinjorina . . .

Još nije ni dovršio, i opet ga jedan val polije ljubko, onako sa strane. Oko sedme eto nas u Viškom prodoru, što dieli Hvar od Visa.

Valovi nastali jači.

Gospodin Zagorac i ja zapremismo mjesta na bumprešu.

Tamno olovno more i sivo nebo sjediniše se ujedno, još se vidi Vis.

— Laterne, kamarot, zapoviedi kapetan, a mladi kamarot pope se kao mačak na prve sartije, pa metnu na lievu stranu zelenu svjetiljku, a na desnu

crvenu. Na prvi jarbol povuče veliku bielu svjetiljku. To su »sinjali«, po kojima se brodovi razpoznavaju.

Mrki suton na moru je neugodan.

Kapetan i krmilar stoje na mostu pa gledaju na provu. Valjalo je razpoznati viška svjetla, a to je težka stvar onako na oko razpoznati. Odnekle sa sjeveroiztoka vidjesmo maleno crveno svjetlo, valjda sa otoka Hvara.

— Gledajte na jug.

Pogledah durbinom u tamu, a najednom zasvjetli nešto.

— To je svjetionik Sušac.

Napokon zasvjetli laterna na Stončici, — pa ugasnu, a za minut opet se i opet razsvietli. To je istočni rt viški.

Napokon zakrenusmo u višku luku kraj otoka Kravice i Hoste. Lagano posve lagano prolazio Zvonimir viškim zatonom. Malo pred samostanom stade i oglasi se tri puta. Napokon dođe pilot, pa nas povede u luku.

Nismo ni mislili izaći — ali nas kapetan prinudi, jer je morao da se javi lučkoj oblasti.

Bila je valjda deveta, kad stupismo na kraj.

— Kuda ćeš, zapitah samoga sebe, a moj drug Vice-botanik isto se zapita.

— Dobar večer gospodo, jeste li vi od Zvonimira?

— Jesmo.

— Dobro došli!

— Punctum. Sakupismo se svi, što nas je bilo na brodu — gdje? toga ne znam. Svi rekoh, jer poslije i drugi dođoše; bilo nas je na konac trideset. Sve sami Višani.

Sprijateljismo se za po sata, kao da smo poznanci od dvadeset ljeta.

Zaista. Tome se nismo nadali. Čovjek bane pod noć u tuđe mjesto, ni viđen ni poznan, a tamo četa prijatelja i veseljaka, a obuhvati ga, pa da onda ne zapjevaš, kako smo mi zapjevali, da se ne razigraš.

— Želite li biela Rukatca ili Kurtelaške ili možda Palaruše ili fine Krstičevine?

— Možda Biele loze, upita drugi.

— Oprostite gospodo, uzeh riječ, zamolit ću vas, da mi date od svake vrsti — samo imena.

Zapisah još Bielu Vugavu, pak Beretinjak, a od crnih vina: Plavac, Plavku, Trojku, Crvenu Vugavu i Črnjenjak. Eto vam čitav rječnik imena, a što se valjanosti tiče, to će vam reći rieč:

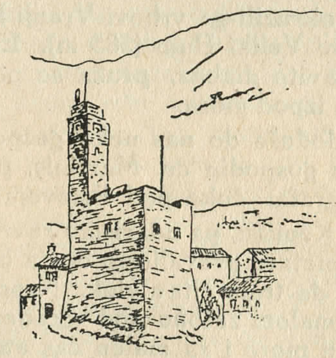
Nema boljeg vina više Visa i niže Komiže.

Rano u jutro probudi nas vika na obali; Zvonimira dovedoše do rive, a ondje je bila čitava vojska bačava. Dvadesetak magaradi stoji naprćeno mješinama, a Višani prelijevaju vino iz mješina u bačve i viču.

— Da jin Bog zajike . . . . , oglasi se Tone. Ča se oni nebi stali, gospodičiću, lipo je vrime, kako da će trmuntan.

Ustadoh pa izađoh na palubu.

Vis se pružio amfiteatralno oko luke sve do samostana, do Kuta. Liepe zelene gore obkolile ga, a po njima tvrđice — svjedoci burne prošlosti grada Visa.

Komiža

Onamo nad Svetim Jurjem podigao se Fort Wellington, pa tako dalje.

Dobra gospoda, što nas prošle večeri dočekaše, povedoše nas do groblja, gdje stoji spomenik junacima viškim. Gospodin Petar Kuničić poznati naš pisac, nije žalio ni truda ni napora, da nas u sve uputi, da nam sve što je vriedno pokaže. Meni je težko u taj čas opisati Vis. U kratko vrieme što sam ondje bio, nisam mogao da ono pogledam, što sam želio.

Tek što zađosmo u grad, oglasi se duboki glas Zvonimirov sa luke.

— Ajde, žurite se, valji vidjeti Biševo.

Oprostismo se od Višana.

— Do viđenja u Zagrebu, poviknuše, kad je Zvonimir dignuo sidro.

Uz šumovitu sjevernu obalu žurio se naš »piroškafić« do Komiže.

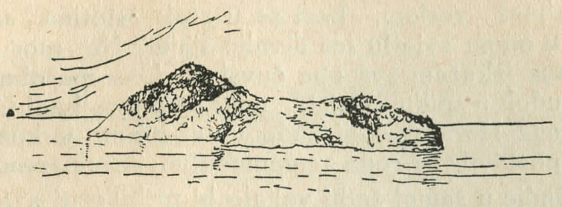
Dan bijaše prekrasan. Tone je imao pravo, okrenuo sjever, pa se onaj jučerašnji zrak pročistio, sve se probistrilo.

Napokon obiđosmo Barjaški rt pa uđosmo u zaton od Komiže. Mjesto samo stisnulo se u srcu zatona, a sve naokolo okružili ga vrhovi Vranji Kamik, Mali Hum i eruptivni Veliki Hum (585 m). Eruptivno kamenje, a poglavito diabaz, pruža se od Komiže do mora, pa dalje izpod mora.

U Komiži dođoše do nas neka gospoda, pa nam javiše, da nas gospodin dr. Martinis, poznanac gospodina Petrografa, čeka pod Biševom.

Ostavismo Komižu, pa udarismo ravno na Biševo. Tih devet kilometara prevalismo dosta brzo, pa ipak mi se pričinilo da traje čitav viek. Napokon se Zvonimir usidri u malom zatonu pod »gradom Balonom«. Spuste barke u more i za malen čas eto nas do strme vapnene obale, gdje je neka barka sa tri čovjeka stajala. Bijaše dr. Martinis.

Biševo

Na kraju zatona ima malen otvor, koji je nekada bio zatvoren kamenom podmorskom prečkom. Ransonet, prvi gost te znamenite špilje, dade tu prečku maknuti, a mi liepo uđosmo na našoj barci u tunel. More ulazi u taj tunel, pa ćeš veoma lako, otiskujući se rukama, doći u samu špilju. Sve one, koji žele špilju posjetiti, valja upozoriti na dvoje: prvo, izgubljen je trud i trošak, ako nema sunca na nebu; najbolje je pogledati špilju između desete i jedanaeste prije podne; drugo neka svatko po mogućnosti odabere dan, kad je more mirno.

Za čas eto nas u špilji. Valja zamisliti plivajući klobuk na moru, a poštovani čitatelj postavit će se pod klobuk. Sunce upire svoje svietlo u more, pa se njegove zrake kroz onu tamnomodru morsku vodu lome. Posve modre, safirne zrake dolaze pod klobuk. Naše se oči u onom tunelu priučiše tami, a zato nas sada kud i kamo više preseneti divotan prizor. U špilju je zašlo more. Nad morem nadvila se stiena, pa se za podrugi metra utonula u nj. Špilja je sa svih strana zatvorena, tek onaj tunel zavija tako ugodno, da ni tračak svietla ne ulazi. Kad uđeš u špilju, presenetit će te divna boja vode. Bistrome moru do dna vidiš, a špilja je tolika, da se u njoj može sedam baraka micati. Zaleti se koja riba ili polip u to zatvoreno more, pričinja ti se kao da je načinjena od najfinijega tuča. U sto se boja prelieva njezina ljuska, a boje se na njoj mienjaju poput duge. Svaki put kad

zamahneš veslom, baci se u zrak stotina safira, koji u onom svietlu još divnije sjaju. Ne mogu da riečima izkažem sva ona čuvstva, koja me obuzeše, kad uđoh u špilju. Doista, neki se ponos budi u srcu svakoga Hrvata, koji zađe u taj hram, u kome je sebi postavila priroda »monumentum aere perennius«.

Ondje u samoj špilji valjalo bi pribilježiti sve dojmove, i sva prekrasna čuvstva, koja te obuzimaju, pa da ih izneseš na sunce, nestalo bi svega, jer nema one krasote, koja im je bila povodom.

Oduševljeni, kao da smo se u špilji oksigena nadisali, izađosmo pjevajući. Čudno, kao da neka tajna sila djeluje u toj špilji: svatko, tko u nju uđe, izlazi pjevajući.

Na palubi učinismo »bufet«.

Razveselismo se, ma baš od srca. Sva ona dražica napunila se naših glasova i »Liepe naše domovine«.

Napokon nas gospodin Martinis ostavi. Dugo ga pozdravljasmo.

— Kuda ćemo, zapita kapetan Maršala.

— Onamo, — i Maršal pokaza rukom na zapad.

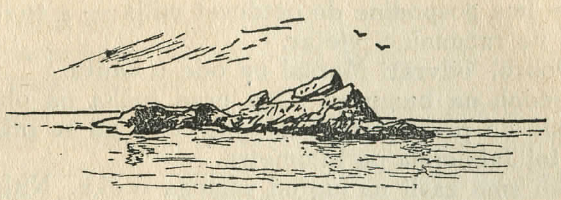
Zaplovismo na zapad prema Italiji. Vis se sve više gubi u modrilu nebeskom.

Na zapadu pomolila se dva otočića. Veći od njih zove se Svetac (St. Andrea), zeleno njegovo sljeme diglo se 311 metara nad more, svuda naokolo okružuje ga more duboko preko sto metara.

Nešto pred njim položio se Brusnik, kameni raztrgani školj od diabaza. Obiđosmo Svetca sa sjeverne strane lagano plešući na valovima. Bijasmo dvadeset i dva kilometra daleko od Visa. Kako je nešto tmuran zrak bio, Vis se počeo gubiti sve više i više.

Na zapadnoj se strani podigla neznatna stiena Kamik, posve gol. Zapadno se obzorje zavilo u neki sivi plašt, sunce prodiralo bielu atmosferu.

Brusnik

Ostavismo Kamik na istoku, a Zvonimir poče rezati valove do otvorenoga mora. Baš u tim stranama rietko ćeš naći brod ili trabakul. Oni brodovi koji plove za Split, Rijeku ili Trst vole prolaziti sigurnim kanalima, dok se oni drugi, što zalaze u talijanske luke, drže obale. I orientalni brodovi Lloydovi skreću ili kanalima ili se drže talijanske obale. Boraveći već prije u našem Primorju razpitivao sam o tome naše pomorce, a svaki bi odgovorio: »Ne valja se približiti Pomu«.

Mi odlučismo, da se približimo Pomu. Kojih trideset kilometara na zapad Svetcu diže se nebu pod oblake strma stiena, koju narod i pomorci zovu Jabukom (Pomo), a valjalo bi je zvati kruškom, takova je oblika.

Kad ostavismo Kamik, upozori nas Maršal na malenu točku, što se bijaše na zapadnom obzorju pokazala.

— To je Jabuka.

— Koliko ima donle?

— Trideset kilometara.

Valovi postajali sve jači, a već je treća bila prošla.

Zvonimir, koji se pomicao svom brzinom, poče skakati; od časa do časa orosila bi slana kišica palubu.

— Do kada ćemo stati, upita kapetan.

— Četvrt ili po sata, odvrati Maršal.

— Valja da se požurimo, past će noć.

— Koliko ima od Šibenika do Poma?

Bili smo nakanili sa Jabuke u Šibenik.

— Ima gospodine do petdeset milja — a to je pet sati, ne računajući vjetar.

Dobro, odvrati Maršal pa ode u kajitu.

Sjedoh na bumpreš. Ona crna točka na obzorju narasla do prave piramide. Još čas i mi se približismo toj Jabuci na po kilometra.

Bili smo zašli na jug od samoga otoka. Nitko ne može zamisliti, kako je zanimljivo nasred pučine vidjeti tu grudu kamena, koja dobrim pomorcima zadaje toliko straha.

Crn kamen, diabaz, digao se strmo iz mora; osim neke crvenkaste biljke, nema ništa na njem. S jedne se strane diže pod kutom od 30°, a s druge od 65°. Širina bit će neko stotina metara, dok je visina osamdeset.

Kad se Zvonimir približi, uzesmo nemilo skakati.

— Pristati ne možemo, uze kapetan.

— Pustite barku.:

Pustiše barku, a u nju skočiše Andre i Ive.

— Tko će unutra? zapita Maršal.

Javismo se gospodin Petrograf i ja.

Za čas smo skakali baš fino; Zvonimir se odmah odmaknuo od otoka.

Težkom mukom, bijah na provi barke, prihvatih se hridine.

Čim izađosmo na otok, otisnu Andre barku. Strah ga bijaše, da mu valovi, koji nesmiljeno udarahu o hrid, ne razlupaju barku,

Gospodin Petrograf uze sabirati kamenje, a ja se popeh kojih dvadeset i pet metara uza strminu. Uzlaz je lak, jer čovjek može okrnjene naslage, što se prema zapadu spuštaju, upotrebljavati kao stube.

— Pogledajte, možda nađete koju Lacertu muralis. Toj malen crn gušter, reče mi gospodin Zoolog prije nego ostavismo Zvonimira.

Na visini od dvadeset metara nađoh u lokvici nešto vode; pokušah vodu, bila je slana. Prava pravcata morska voda, a na toj visini, pa na otoku na

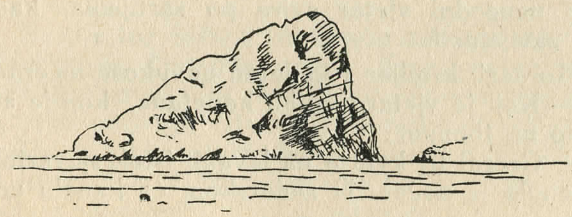

kome nema ništa drugo nego koja ptica ili koji gušter. Valja da je nedavno bilo južno vrieme, pa su valovi bacili vodu tako visoko.

Crveni cvjetići dosta su riedki, zovu se Centaurea Friderici Augusti po saskom kralju Fridriku Augustu, koji je tridesetih, četrdesetih godina bio na Jabuci, pa je prvi ubrao i determinirao ovu biljku.

Htjedoh da saberem nešto od te riedkosti, ali glas Zvonimirov zaori.

Ogledah se: na olovnoj pučini zaplesaše valovi divlji ples, a po njima kliže Zvonimir praveći duboke komplimente crnoj Jabuci. Barka s Androm i Ivom gubila se od časa do časa za valovima. Nebo i more jednake su boje, a crni diabaz još se tamnije pokazuje. Na zapadnoj strani otoka sakriva se podmorski bad malo pod površinom. Na karti bečkoj označen je taj bad sa »secca di Pomo«; to je veoma pogibeljna plitčina, koju more i za najniže osjeke za dva metra nadvisuje. Ni na kojoj strani ne vidiš kopna dokle ti oči dopiru, svuda samo sivo uzburkano, a preko 180 metara duboko more.

Jabuka

Bijasmo udaljeni od Šibenika 110 kilometra, a od Pescare, najbližega mjesta talijanske obale, 120 kilometara.

Andre i Ivo približiše se Jabuci, da nas do broda odpreme. Za čas dođosmo pokršteni dobro morskom vodom do Zvonimira.

Tu nas preseneti viest, da ćemo opet u Vis.

— Prekasno je, da odemo do Šibenika, — a nije probitačno noću ulaziti u šibensku luku.

Lagano pada sumrak na more. Minusmo Kamik, Svetac, Brusnik i Biševo, a kad se primakosmo Komiži, mogli smo još samo tamnu silhuetu Viškoga huma razabrati.

Uđosmo u višku luku, pa i opet nađosmo svu onu gospodu, kao da su nam se nadali... Kasno u noći oprostismo se, ali ovaj put zbilja, jer drugoga jutra, .6 travnja, probudi nas jako ljuljanje. Ustadoh. Bila su tek četiri sata, a mi smo već imali višku luku za leđima. Baš smo ulazili u otvoreno more, kad sam došao na palubu. Lazaret se i opet malo po malo napunjuje. Parobrod se ljulja, da ne može gore. More je gadno, ima neko sivosmeđu zamazanu boju. Valjamo se i posrtavamo. Valovi pred bumprešom otvaraju se poput crnoga bezdana. Ovda onda prelieva se val preko prove, ili navali more kroz škulje, koje su u barkarizu. Sve je mokro i vlažno. Nizki se oblaci valjaju nekuda od iztoka prema zapadu; sunce još nije granulo, pa izgledaju tamni, pepeljaste boje. Neki neugodni vjetar svira po sartijama, kao da vuci zavijaju.

Mornari, krmilar i kapetan navukoše incerade.

— Koji je vjetar, upitah kapetana, koji je stajao mirno na timunu.

— Gregal tri kvarta na levant, istok sjeveriostok. Okrenulo je noćas. U zadarskom će kanalu udariti bura.

Svi se skupismo u sobici na palubi; pokušavah dva puta da sjednem na svoje staro mjesto, na bumpreš, ali ne da more.

Čudno, malo strašljivo te čuvstvo spopada, kad sjedneš na kljun, a lice okreneš prema kormilu. Diže se val, onda si na visokom, kao na priestolju, ali za čas — onda padaš — duboko u ono crno zjalo, što se pod tobom otvara, a stražnji se dio broda sve više uzdiže, — eto sad je najviše. S lievoga boka udara visok val, lievi se bok diže, jarbol se nakreće na desno — a onda zamahnu zrakom; sve se spušta u dolinu valova. Čini ti se, kao da si na njihaljci, pa da padaš, — ili kao da u snu padaš. I opet s lieva veći val, — brza kao gladan pas — na vrhu nosi rub biele pjene, sad će nas da sve zapjeni, slana para napunja zrak, sitne se kapljice primiše na prozore od sobice, i to se tako reda neprestano, bez kraja i konca, po tri, četiri sata.

Oni što ostadoše zdravi, posjedaše na stolčiće, taru oči, još su saneni. Razgovaraju o koječem.

Među ostalim spomenu gospodin Petrograf, da je na otoku Jabuci bio nekadanji profesor zagrebačkoga sveučilišta Bohuslav Jiruš, pa da je vozio sa sobom živo janje, koje će pojesti, dok ostane na otoku, ali janje skoči u more.

Slušali su sve to, ali bez zanimanja, samo onako, kao da kroz staklene prozore zure u sivo more. To je bilo sve neugodno, kakogod nisam imao nigda morske bolesti. Valovito more kao da i dušu u čovjeku narkotizira.

Negdje iza Šolte i iza Brača nebo vedro, a sada izlazi sunce. Čudnovat prizor. Kroz onu horizontalnu pukotinu na obzoru probija crvenkasto žuti trak, a na vrhu svakoga vala vidiš nasred bielozelene pjene krpicu one narančaste boje. Svima se lica okrenuše na istok, kao Muhamedovcima kada se mole — a oni dolje u spavaonici, što su bolestni, klanjaju se.

Sunce i Tone osvanuše u isti čas na palubi.

Pred nama pokaza se nekoliko otočića, a onda čvrsta tvrđica Svetoga Marka pred ulazom u Šibensku luku.

Uzkim tiesnom uđosmo u luku, kroz koju utiče divotna Krka u more. Kratko smo vrieme ostali u Šibeniku. Nije nam bila svrha da odemo do Skradina, da se nagledamo skradinskoga buka.

Šibenik sa svojim crvenim krovovima, sa dalekosežnom rivom, pa sa fićukanjem lokomotiva, pričinja se nešto neobično u kolu dalmatinskih gradova.

Uđosmo u stolnu crkvu. Liepa je, i starinska, napunja ti dušu pobožnošću. Kroz onu veliku kupolu kradu se šarene sunčane zrake, obojadisane stakalcima na prozorima, pa svaka drugačijim svietlom obasjava tamne starinske kipove u crkvi. Na ulazu katedrale postavilo se ono dvoje, kao na domu trogirskome, ali ipak rezerviranije.

Ostavismo oko ure poslije podne Šibenik, a iste večeri eto nas u Zadru. Pogledah kazalište. Unutra je ljepše od zagrebačkoga, izvana nešto je jednostavno, a čini mi se na desnoj strani od ulaza, pročelje je do temelja propuknulo.

Sliedeći dan, 7. travnja, ostavi Zvonimir Zadar pa se odbi u otvoreno more.

Na jugozapad ostavismo zanimljivi, a vinorodni otok Sušak (Sansego), koji je većim dielom od pieska sastavljen, a to je riedkost. Minusmo Ilovik, i eto nas u malom Lošinju.

Liepo je to mjesto, ali mrtvo. Odlikuje se svojom vegetacijom i klimom, tako mi bar rekoše, premda ja toga ne mogu pravo da razumijem kad pogledam onu nizku prevlaku, što spaja Osorski vrh Televrinu sa Lošinjem.

— Vidiš, kako je to liepo mjesto, kako je toplo, primieti moj prijan.

— Pa kako su svi mirni, ni parobrodi ne daju signala.

— Ši ši, tako se drže, da bi mogli oni odi tuberkuloze mirnije umrit, nadopuni Tone.

Naši botaničari pođoše da potraže neku osobitu vrst papradi, Scolopendrium hybridum, — neki lošinjski specijalitet.

Drugi dan upoznah cresku zapadnu obalu sa svim njenim dragama i dražicama.

Naš Maršal izkaza se taj put osobito kao lovac. Ne mogu da se sjetim kaka je to ptica bila, što je on kuglom ma baš kroz glavu — od oka do oka pogodio.

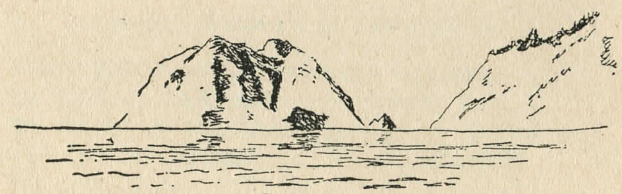
Stari gospodin, koji je velik dio naše ornitološke zbirke uredio, uze pod svoj nož novu lovinu, pa dok smo mi na iztočnoj obali Istre pozdravljali barke i barčice, pa dali salut rodnome mjestu našega kapetana, dotle je on mirno uređivao svoj plien.

Još iste večeri nađosmo se u riečkoj operi, a već drugi dan pod zelenim Sljemenom.

Prije nego što se rastadosmo, promrmlja Tone:

— Boh š njimi, gospodičiću, neka ne zameridu . .

Baš s tim riečima završujem.

PRIPOMENAK

I. dio

Putovanju kroz Liku prisustvovali su:

Prof. ĐURO PILAR — profesor
Dr. GEORGIJE BONČEV, prof. na sveučilištu u Sofiji — Georgije
Dr. LAZAR VANKOV, bugarski državni geolog — Lazar
Prof. JOSIP FIUCEK — Zoolog
Prof. VLADO PETRAČIĆ — Kum
Prof. dr. FERDO ŠIŠIĆ — Trubadur Šiško
Prof. dr. MILAN ŠENOA — pisac
MARKO FAGET, laborant prof. Pilara — Marko

II. dio

Putovanju Zvonimira prisustvovali su:

IVAN BEDEKOVIĆ, posjednik — Zagorac
Dr. LAZAR CAR, profesor — Zoolog
Dr. STJEPAN GJURAŠIN, profesor — Vicebotanik
Dr. ANTUN HEINZ, profesor — Arcibotanik
Dr. MIŠO KIŠPATIĆ, profesor — Petrograf
ANTUN KORLEVIĆ, profesor — Kebrolog
EMIL LOVAŠEN, profesor — Mefisto
Dr. BOGOLJUB MAŽURANIĆ, liečnik — Doktor
Ing. JOSIP PFISTER — Maršal
Dr. MILAN ŠENOA, profesor
ANTUN VORMASTINI, preparator — Stari gospodin